

81.0
В 53

Jan. 14

ВІСНИК ПРИКАРПАТСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Філологія
Випуск VII

Івано-Франківськ
2003

2

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК
ПРИКАРПАТСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

ФІЛОЛОГІЯ
ВИПУСК 7

69 80 45 77 D

Наука

НБ ПУС

698045

ІВАНО-ФРАНКІВСЬК
"ПЛАЙ"
2003

Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – Випуск 7. – Івано-Франківськ: Плай, 2003. – 184 с.

Статті, що публікуються у черговому випуску вісника, присвячені актуальним проблемам теорії та історії філологічної науки, фонетики, лексикології, фразеології, лінгвістичної та літературознавчої інтерпретації художнього тексту, прикладної лінгвістики. У традиційній рубриці “Трибуна молодих” друкуються різноманітні дослідження з питань мовознавства і літературознавства.

Для науковців, викладачів, аспірантів та студентів.

Bulletin of the Precarpathian University. Philology. – Issue 7. – Ivano-Frankivsk: Plaj, 2003. – 184 s.

The articles published in this bulletin issue deal with questions of theory and history of philology, phonetics, lexicology, phraseology, linguistic and literary text analysis, applied linguistics. Under the heading “Tribune for the Young Researchers” there are papers addressing different linguistic and literary problems.

The journal is designed for researchers, professors and teachers, graduate and undergraduate students.

Редакційна рада: д-р філол. наук, проф. **В. В. ГРЕЩУК** (голова ради), д-р філос. наук, проф. **С. М. ВОЗНЯК**, д-р філол. наук, проф. **В. І. КОНОНЕНКО**, д-р істор. наук, проф. **М. В. КУГУТЯК**, д-р юрид. наук., проф. **В. В. ЛУЦЬ**, д-р філол. наук, проф. **В. Г. МАТВІШИН**, д-р фіз.-мат. наук, проф. **Б. К. ОСТАФІЙЧУК**, д-р пед. наук, проф. **Н. В. ЛИСЕНКО**, д-р хім. наук, проф. **Д. М. ФРЕЙК**.

Редакційна колегія: д-р філол. наук, проф. **В. Г. МАТВІШИН** (голова редколегії), д-р філол. наук, проф. **М. І. ГОЛЯНИЧ**, д-р філол. наук, проф. **В. В. ГРЕЩУК**, д-р філол. наук, проф. **В. І. КОНОНЕНКО**, д-р філол. наук, проф. **Т. Ю. САЛИГА**, д-р філол. наук, проф. **М. В. ТЕПЛИНСЬКИЙ**, д-р філол. наук, проф. **В. П. КОРОБ** (відповідальний секретар).

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
код 02125268
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
вул. Шевченка, 57,
Прикарпатський університет імені Василя Стефаника.
© Влада Плай
Вісник філології “Плай” Прикарпатського університету, 2003.

Тел.: 59-60-51

Ольга Пророченко

РОЗВИТОК ГЕРМАНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА В УКРАЇНІ

Германське мовознавство як окрема галузь в Україні почало розвиватися лише в кінці 19 – на початку 20 століття [1; 2; 4].

З досліджень германських мов в Україні початку 20 ст. можна назвати поодинокі праці, зокрема праці професора І.В.Шаровольського і С.В.Савченка. В цей період основна увага зосереджувалася на підготовці кваліфікованих викладачів з германістики: вироблялася методика викладання іноземних мов, видавалася різноманітна підручна література, організовувалися різні курси іноземних мов. Основними питаннями германістики, які досліджувались у цей час, були: фонетика, граматики, лексика, історія мови, що зосереджувалися переважно в окремих статтях, розвідках, дисертаціях. Монографічних праць у цей час в Україні майже не було. У галузі лексикології вийшли такі посібники: із загального курсу англійської лексикології для студентів-заочників Н.М.Раєвської та “Курс лексикології сучасної англійської мови” К.Т.Баранцева.

Питанням фонетики приділялося дуже мало уваги. Найбільш розробленими питаннями були методика побудови фонетичного курсу іноземної мови (І.П.Сунцова), а також експериментальне вивчення інтонації. На основі глибоких експериментальних досліджень тим же автором написані “Нарис з фонетики німецької мови для заочників” і “Вступний курс з фонетики німецької мови для спеціальних факультетів”. Помітно починають розширяться дослідження різних аспектів мови, передусім граматики, фонетики, лексики, словотвору, історії мови, стилістики, перекладу.

Інтенсивно досліджується в Україні англійська мова, яка охоплює всі згадані вище аспекти, зокрема граматику (синтаксис і морфологію). Проблемі дієслова присвячується багато розвідок, що охоплюють найрізноманітніші граматичні питання (Н.М.Раєвська, І.О.Молозовенко, Н.М.Сазонова, В.Є.Коваленко, Р.Г.Зятківська, К.В.Калачевська, В.С.Перебийніс, Н.О.Лапоногова, О.М.Старикова, І.В.Корунець, К.П.Алова, М.В.Близищенко). Серед праць, присвячених питанням граматики, необхідно відзначити монографію Г.Ф.Бражникової “Граматики сучасної англійської мови (теоретичний курс)” (1960). У 1961 році вийшов підручник із фонетики Г.К.Передерій “Наставно-корективний курс фонетики англійської мови” (1961).

У галузі фонетики англійської мови розробляється різноманітна тематика: питання інтонації на матеріалі англійської мови в порівнянні з українською (О.Пилипенко), окремі питання фонології (Я.Б.Крупаткін) тощо.

Не можна не згадати праць Ю.Т.Баранцева в галузі англійської лексикології “Курс лексикології сучасної англійської мови” (1955), “Фразеологічний словник англійської мови” (1956), “Словник синонімів англійської мови” (1957) тощо.

Проблеми англійської лексики досліджувалися українськими германістами в різних аспектах: семантичному (Л.М.Зушинська, В.І.Косолапова, Е.Ф.Скороходько, С.Є.Гурський, Л.П.Пономаренко та ін.); етимологічному (В.М.Вайсерберг, В.В.Акуленко, В.П.Секирин та ін.). Проблемам фразеології присвячуються дисертаційні дослідження, серед яких слід назвати перш за все праці Г.Д.Філановського, С.Н.Савицької та ін.

У 60-х роках [2, с.4] активізувались дослідження в галузі стилістики як на матеріалі сучасної англійської мови, так і на матеріалі історичних пам'яток (Т.Р.Нагель, Т.Л.Ветвинська, З.В.Левініна та ін.) і в галузі перекладу як технічної, так і художньої літератури (Л.І.Миловидова, Е.Ф.Скороходько, Е.Д.Давидов, І.Б.Васильєва, В.І.Підченко, Н.П.Козлова, Л.С.Ямпольський та ін.).

З історії англійської мови вийшло друге видання “Курсу історії англійської мови (елементарний курс)” Ю.П.Костюченка.

У 60-х роках з'являються праці з лексикології та граматики німецької мови. Тут насамперед необхідно згадати працю Л.С.Осовецької і К.М.Сильвестрової “Фразеологічний словник німецької мови” (1964), яка, незважаючи на значні хиби, є першою спробою створення в Україні посібника з німецької фразеології. У цей час з'являються дослідження з лексики, присвячені запозиченням, зокрема Є.В.Опельбаума, О.М.Рота, З.І.Березинської, М.М.Свенціцької. Словосполучення та фразеологія сучасної німецької мови розглядаються в працях В.С.Бабенка, Н.С.Белашової, Г.П.Петльованого, Л.Ф.Бондаренко та ін.

Фонетика сучасної німецької мови представлена в останні роки працями І.П.Сунцової, Л.І.Прокопової та інших германістів. Теоретично вагомою працею цього періоду слід визнати дисертаційне дослідження Л.І.Прокопової, присвячене зіставному аналізу приголосних фонем німецької та української мов. Особливо цінною в галузі фонетики є праця Б.М.Задорожного “Порівняльна фонетика і морфологія готської мови” (1960).

У галузі німецької граматики найбільше досліджень припадає на синтаксис і менше – на морфологію, серед яких слід виділити такі праці: І.Ю.Гузар “ГраMATика сучасної німецької мови (морфологія)” (1956), Р.І.Смерчанський “ГраMATика німецької мови (морфологія)” (1960).

У багатьох роботах визначаються різні типи словосполучень, проблеми німецького словотвору (В.Л.Сілін, М.Б.Шварц, Т.М.Струк, Б.М.Пітінов, Л.Н.Ярв, К.В.Єнакієва).

У цей час досліджуються найрізноманітніші проблеми граматики (В.М.Лещанська, В.К.Любицька, С.В.Кисла та ін.).

У дослідженнях з історії німецької мови найбільш виразно виділяються питання історичного синтаксису і морфології (Б.М.Задорожний, З.П.Слободян, Н.С.Белашова, Т.М.Струк, О.Ф.Ріпецька, О.М.Рот).

70-80-ті роки знаменують великі зрушення в галузі германських досліджень в Україні як по лінії удосконалення методів наукового дослідження, так і щодо обсягу й глибини вивчення окремих аспектів мови, написання підручників та монографічних досліджень [3, с.5]. Особливо широко розробляються проблеми синтаксису. Серед найзначніших праць цього періоду слід відзначити праці проф. Г.Г.Почепцова “Конструктивний аналіз структури речення” (1971), “Синтагматика англійського слова” (1976). У першій праці автор подав концепцію будови англійського речення, функції його окремих компонентів та типи ядерних речень. У монографічній праці Г.Г.Почепцов подає ґрунтовний аналіз синтагматичних типів англійського дієслова, прикметника, слів категорії стану. Граматичні ідеї вченого знайшли відображення також у численних публікаціях, які присвячені конструктивній значимості елементів речення, синтаксичним варіантам слова, обов'язковому і факультативному оточенню слова, проблемі члена речення як елемента його структури та ін.

Не можна не згадати монографію О.М.Старикової “Імплицитна предикативність у сучасній англійській мові” (1974) та докторську дисертацію “Проблеми імпліцитної номінації в сучасній англійській мові” (1977). Проблеми предикативності широко розроблялись у цей час у працях та дисертаціях українських германістів (Н.М.Сазонова, В.Є.Коваленко та ін.).

Досить інтенсивно досліджується фразеологічна та термінологічна проблематика в германських мовах (Г.П.Ятель, Д.І.Квеселевич, Н.П.Щербань, А.Л.Білогуб, Т.І.Перепелиця, О.Ф.Ларькова, С.П.Худолєєва, О.М.Кобжев, М.Ф.Кобжева, Л.С.Ревеко, Л.І.Сергєєва, О.І.Тимофєєва, Т.Ф.Трошчок, О.Ф.Кудіна, Н.В.Меншикова, М.М.Москаленко, В.І.Крепель, О.М.Новикова та ін.).

У 70-х роках увага українських германістів зосереджується на проблемах нового напрямку в лінгвістичній науці – лінгвістиці тексту. Київський інститут іноземних мов стає центром розробок вказаної проблематики. Стимулом для розвитку цієї нової галузі мовознавства були праці Н.В.Безсмертної та Е.Віттмарс (Дрезденська Вища Педагогічна школа, НДР). Наслідком плідного партнерського співробітництва були праці Н.В.Безсмертної та її учнів – Е.Віттмарс, С.М.Іваненко та ін. Питання лінгвістики тексту активно розробляється в цей час у працях Г.Г.Почепцова, Е.Я.Морховської, І.Я.Харитонової, О.П.Воробйової, Л.С.Лев та ін.

Теорія словосполучення в сучасних германських мовах досліджувалася досить інтенсивно (І.П.Ятель, Л.М.Медведева, С.П.Власов, Н.І.Лихошерст, А.А.Мізак, Н.П.Щербань, О.М.Кобжев).

У ці роки з'являються нові праці, присвячені дослідженню закономірностей лексико-семантичних систем окремих германських мов (Р.Г.Зятківська), семантичній структурі слова, проблемам звуко символізму (В.В.Ле-

вицький), теоретичним питанням германського словотвору (Г.І.Артемчук, Н.Г.Іщенко), різним процесам і способам словотвору в германських мовах (О.В.Кривошеєв, Л.Ф.Омельченко та ін.).

Інтенсивно досліджуються різні лексико-семантичні поля і групи в працях С.О.Швачко, Н.Л.Жабицької, Е.Г.Мандич, Н.Н.Орехової та ін. У цей час публікується монографія В.В.Акуленко "Питання інтернаціоналізації словникового складу мови" (1972), яка і сьогодні є надвичайно актуальною.

Фразеологію германських мов вивчали багато українських дослідників (С.М.Савицька, В.П.Скнара, С.М.Муниця, В.М.Вовк, В.І.Гаврись, О.П.Пророченко та ін.).

Окремо слід згадати монографічне дослідження В.І.Гаврися "Сталі сполучення слів у сучасній німецькій мові" (1971), в якому висвітлені питання походження фразеологічних зворотів та інших лексичних одиниць і їх вживання в сучасній німецькій мові. Це дослідження і сьогодні не втратило своєї актуальності.

Українська двомовна лексикографія також почала інтенсивно розвиватися. З'явився англо-український словник, укладений М.Л.Подвезьким і М.І.Баллою (1974), англо-український фразеологічний словник, укладений К.Т.Барацевим (1969), німецько-український словник найуживаніших слів, укладений В.А.Бухбіндером (1972). Практично цінним посібником є англо-російський і російсько-англійський словник "удаваних друзів" перекладача (1969).

Починаючи з 1967 року, Київський і Одеський університети та Інститут мовознавства АН України імені О.О.Потебні стають центрами дослідження проблем фонетики і фонології (Л.І.Прокопова, Е.І.Лисенко, Т.О.Бровченко, Г.Ф.Ситюк, А.І.Волик, Л.А.Батурська та ін.).

У ці роки в Україні активно розроблялися також проблеми стилістики германських мов (Н.М.Раєвська, В.А.Кухаренко, С.С.Ліпський, Ю.І.Білодід, О.О.Соломарська та ін.).

Варто відзначити великі зрушення в галузі порівняльно-історичної граматики германських мов. Професор Б.М.Задорожний написав цілу низку праць, присвячених готській мові, германській префіксації, історичній морфології тощо. З історичної морфології слід відзначити праці Т.М.Струк та В.Н.Бублика. У 1973 році видається посібник з історії англійської мови (С.Б.Шахрай, Б.С.Хаймович) та підручник Ю.О.Жлуктенка і Т.А.Яворської "Вступ до германського мовознавства".

У цей час поширюються дослідження варіантів національних мов, зокрема інтенсивно вивчається американський варіант англійської мови (М.П.Дворжецька, І.І.Борисенко, Е.Н.Дехтулінська, Ю.А.Зацний та ін.). Австралійський варіант досліджується у працях Л.Д.Почепцової "Австралійські флористичні назви" (1973) та у працях її учнів (Е.П.Рукіна, Л.О.Русецька, Л.А.Скорик), канадський варіант досліджується у працях Ю.О.Жлук-

тенка. Проблеми процесів міжваріантного взаємовпливу досліджуються у працях О.Є.Семеня, Ю.А.Зацного та ін.

У галузі мовних контактів, взаємодії мов і двомовності українські германісти досягли значних успіхів (Ю.О.Жлуктенко, К.І.Тоцька, Т.К.Молодід, Є.В.Опельбаум). Зіставна або контрастивна лінгвістика досягла значного розвитку в роботах Ю.О.Жлуктенка та В.Н.Бублика, А.М.Муховецького, Л.І.Прокопової, Т.О.Бровченко, Л.Ю.Куштенко, О.О.Коломієць, А.К.Карпусь, О.П.Пророченко, Р.П.Зорівчак та ін. У 1977 році опубліковано перший посібник зі вступу до порівняльної типології англійської, російської та української мов (К.К.Швачко), а також видано посібник "Українсько-німецькі мовні паралелі" (1977).

Відомо, що розробка проблем фонетики і фонології в 70-ті роки зосереджувалась у Київському та Одеському університетах і в Інституті мовознавства АН УРСР імені О.О.Потебні. Значним здобутком у галузі фонетики стала праця Л.І.Прокопової "Структура складу" (1973), де розглядається складна проблема німецької силабеміки з використанням електронної обчислюваної техніки для опрацювання експериментальних даних. Плідними також були праці цього періоду В.І.Лисенко, яка досліджувала німецькі голосні.

Різні просодичні явища англійської та німецької мов досліджували Л.І.Прокопова, Г.Ф.Ситюк, А.І.Волик, Л.А.Батурська, Д.І.Жученко, Т.М.Корольова та ін.

У ці роки з'являються праці, присвячені проблемам перекладу з германських мов на українську та російську мови. Р.П.Зорівчак і О.В.Жомнір виконали важливі й актуальні дослідження англійських перекладів Т.Г.Шевченка; Т.П.Козленюк здійснила аналіз перекладів І.Я.Франка; значним здобутком у галузі перекладознавства стала праця Р.П.Зорівчак "Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія" (1983) та монографічне дослідження Я.М.Погребеник "Шевченко німецькою мовою" (1973).

У 70-ті роки було створено і перевидано цілу низку підручників для ВНЗ з англійської і німецької мов: Н.М.Раєвська "Підручник з теоретичної граматики англійської мови", Б.С.Хаймович, В.К.Роговська "Теоретична граMATика англійської мови" (1967), І.Я.Харитонова "Підручник з синтаксису німецької мови" (1976), Е.І.Лисенко "Підручник з фонетики німецької мови" (1976).

80-ті й 90-ті роки характеризуються особливо інтенсивними дослідженнями в галузі германських мов, зокрема лексикології, граматики, фразеології, лінгвістики тексту, яка стала провідною ділянкою в сучасній мовознавчій науці [6; 7; 8]. Найвизначнішими подіями цих років є поява фразеологічної праці "Німецько-український фразеологічний словник" у 2-х томах (В.І.Гаврись, О.П.Пророченко, 1981), монографічних досліджень І.Я.Харитонової "Питання взаємодії лексики та граматики" (1982), О.М.Мороховського "Слово і речення в історії англійської мови" (1980), Я.А.Барана "Основні питання загальної та німецької фразеології" (1980),

Т.Р.Кияк “Мотивированность лексических единиц” (1988), монографій Л.І.Прокопової та Г.Гельбіг “Контрастивна лінгвістика” (1990), С.Н.Денисенко “Фразеологічна деривація як системний та комунікативний феномен” (1990), О.П.Воробйової “Текстові категорії і фактор адресата” (1993) та ін.

Значним здобутком сучасної української германістики стала колективна монографія “Общая лексика германских и балто-славянских языков”, виконана у відділі порівняльного та романо-германського мовознавства Інституту мовознавства АН УРСР імені О.О.Потебні під керівництвом члена-кореспондента АН України А.П.Непокупного. Її авторами є Н.Н.Виховець, І.Р.Буніятова, Б.М.Ажнюк, В.М.Вовк, С.З.Єрмоленко, В.О.Олійник, В.О.Пономаренко, О.Л.Радзівічюте (1989).

У ці роки з'явилася серія підручників з германських мов (англійської і німецької), створених авторськими колективами – германістами Київського університету імені Т.Г.Шевченка та германістами Київського інституту іноземних мов, зокрема “Підручник з німецької мови” (Л.І.Прокопова, Л.І.Сахарчук, А.Г.Савгира та ін., 1980, 1992), “Стилістика англійської мови” (О.М.Мороховський, Н.І.Лихошерст, О.П.Воробйова, З.В.Тимошенко, 1984, 1991), “Інтенсивний курс німецької мови” (Н.В.Безсмертна, Н.В.Красовська, Н.Ф.Бориско) та ін.

Важливу роль у розвитку української германістики відіграли наукові збірники: “Іноземна філологія”, який виходив при Львівському державному університеті імені І.Я.Франка, “Питання теорії романо-германських мов” (Дніпропетровський університет), “Питання романо-германської філології та методики викладання іноземних мов” (Київський інститут іноземних мов). Українські германісти друкували свої праці на сторінках журналів “Мовознавство”, “Вопросы языкознания”, “Филологические науки”, “Иностранные языки в школе” та ін.

Отже, наукові дослідження українських германістів охоплюють найважливіші галузі даної мовознавчої науки, що дозволяє намітити нові перспективи в розвитку цієї важливої ділянки суспільствознавства.

1. Жовтобрюх М.А. Нарис історії українського ралянського мовознавства (1918-1941). – Київ: Наукова думка, 1991. – 257 с.
2. Мовознавство на Україні за п'ятдесят років. – Київ: Наукова думка, 1967. – 454 с.
3. Розвиток мовознавства в УРСР 1967-1977. – Київ: Наукова думка, 1980. – 246 с.
4. Советское языкознание за 50 лет. – М.: Наука, 1967. – 437 с.
5. Філологічні науки на Україні (1978). – Київ, 1980. – 445 с.
6. Філологічні науки на Україні (1980). – Київ, 1981. – 380 с.
7. Філологічні науки на Україні (1982). – Київ, 1982. – 370 с.
8. Філологічні науки на Україні (1985). – Київ, 1986. – 359 с.

Olga Prorochenko

DEVELOPMENT OF GERMANIC PHILOLOGY IN UKRAINE

The article deals with the historical development of Germanic linguistics in Ukraine in the 20th century.

Василь Лазарович, Оксана Дяків

ДО ПИТАННЯ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ ЛЕКСИЧНОГО СКЛАДУ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ (на матеріалі німецької і латинської мов)

За останні десятиліття з'явилась низка наукових робіт, присвячених проблемам мовних і культурних контактів у галузі фразеології. Серед них найбільшої уваги заслуговують теоретичні дослідження Е.М.Солодухо (1974, 1989), Л.А.Пономаренко (1978), М.М.Шанського, В.І.Зиміна, О.В.Філіппова (1987) і роботи з фразеології Ю.В.Цимбалюка, Г.О.Краковецької (1976), Н.Г.Корж, Ф.Й.Луцької (1988).

У них ґрунтовно проаналізовані джерела збагачення української, російської, англійської та французької мов, виявлені деякі закономірності засвоєння і розвитку запозичень у мовах-реципієнтах.

Однак слід зазначити, що в усіх вищезазначених наукових роботах основна увага звертається на синхронне дослідження стійких словосполучень. Всебічне висвітлення проблеми фразеологічного запозичення вимагає, на наш погляд, застосування методу діахронічного аналізу мовних явищ. Це дасть можливість прослідкувати весь шлях становлення запозичень у мові-реципієнті – з моменту появи до їх сучасного стану – і, зрештою, визначити закономірності еволюції їх лексико-граматичної будови і семантики.

Мета нашого дослідження, здійсненого на матеріалі історико-етимологічних довідників німецької мови, полягає у виявленні особливостей еволюції лексичного складу німецьких фразеологічних одиниць латинського походження.

Аналіз фактичного матеріалу свідчить про те, що лексичний склад абсолютної більшості латинських фразеологічних запозичень не залишається незмінним упродовж їх функціонування в німецькій мові.

Спостерігаються такі види змін лексичного складу:

1. Заміна лексичних компонентів першої ланки діахронічного ланцюга, які позначають певні екзотичні реалії.

Наприклад: *Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi* [Hor. Epist. I, 2, 14] – *Wenn die herren einander rauffen, muß der arm man das har darleihen* [8, №47] – *Wann die herren einander rauffen, so müssen die underthanen das haar erhalten* [12, №30] – *Wenn die Herren sich rauffen, müssen die Bauern Haare lassen*. Див. еволюцію компонентів, які відповідають латинській реалії *Achivi* (ахейці – жителі римської провінції *Achei*): *der arm man* – *die underthanen* – *die Bauern*.

Інший приклад: *Multos modios salis simul edendos esse, ut amicitiae munus expletum sit* [Cic. De amic. XIX, 67] – *Doch solt du getrawen swach einem in vil grosser sach, hast du noch nicht mit im gessen ein vierding salz wol*

aufgemessen [17, №199] – Traw niemand, du habest dan ein saltzscheiben mit im gessen [8, №18] – Einen Scheffel Salz mit j-m gegessen haben. Див. еволюцію компонентів, які відповідають латинській реалії *modius* (модій – римська міра сипучих тіл): *Vierding* (четвертина – стара німецька міра) – *Scheiben* – *Scheffel*.

2. Еволюція лексичних компонентів фразеологічних запозичень у межах одного тематичного ряду.

Наприклад: *Alicui dorsus prurit* [Plaut. Mil. glor. II, 4, 397] – *Jucket dich die hawt* [13, №189] – *Juckt dich der puckel* [10, №133] – *Der Buckel* (das Fell) *Juckt ihm*. Див. еволюцію німецьких компонентів, які відповідають латинському *dorsus*: *die hawt*, *der puckel*, *das Fell*.

Інший приклад: *Invenit patella operculum* [Hier Epist. 127, 9] – *Es ist kein kreuselin, es findet sein deckelin; Auff ein solchen hafem gehört ein solche sturtz* [8, №103] – *Es ist kein Krügelein, es findet sein Deckelein* [11, №2373] – *Jeder Topf finder seinen Deckel*. Див. еволюцію німецьких компонентів, які відповідають латинському *patella*: *kreuselin*, *hafem*, *Krügelein*, *Topf*.

3. Еволюція лексичних компонентів у межах синонімічного ряду.

Наприклад: *Feriant summos fulgura montes* [Hor. Carm. II, 10, 11] – *Das wetter schlegt nur in grosse thürm* [8, №326] – *Das Wetter schlägt gern in die hohen Türme*. Компонент першої ланки *grosse* замінений синонімом *hohe*.

Інший приклад: *Stultitia est venatum ducere invitas canes* [Plaut. Stich. 139] – *Mit unwilligen hunden ist quat jagen* [16, №733] – *Mit gezwungenen Hunden ist übel jagen*. Компонент першої ланки діакронічного ланцюга *unwilligen* замінений синонімом *gezwungenen*.

4. Заміна лексичних компонентів у межах семантично споріднених слів.

Наприклад: *Vona opinio tutior pecunia est* [Syr. Sent] – *Gut geruchte ist beter dan gelt of gut* [16, №915] – *Ehr ist besser denn Gold und Silber* [9, №814] – *Ein guter Name ist mehr als Silber und Gold*. Компонент першої ланки *gut geruchte* замінений у наступних фіксаціях семантично спорідненими словами *Ehr* і *Ein guter Name*.

Інший приклад: *Male parta male dilabuntur* [Cic. Philipp. II, 27, 65] – *Ubel gewinnen, ubel verschwunden* [8, №79] – *Ubel gewinnen, uebel verschlungen* [12, №27] – *Uebel gewonnen, uebel zertonnen* [11, №6098] – *übel gewonnen, übel verloren*. Див. заміну першої ланки *verschunden* семантично близькими словами *verschlungen*, *zertonnen*, *verloren*.

5. Заміна компонентів першої ланки діакронічного ланцюга словами, які перебувають з ними у метонімічних відношеннях різного виду.

Наприклад: *Nil agenti diees longas est* [Sen. Epist. 122, 3] – *Dem loien kerle wert de tyt lank* [16, №105] – *Faule Leute haben lange Tage*. Пор. компонент першої ланки *kerle* з компонентом останньої ланки *Leute* (відношення загального і конкретного).

Інший приклад: *Nam tua res agitur, paries cum proximus ardet* [Hor. Epist. I, 18, 84] – *Swa brinnet mins gebures Want, da furhte ich miner sa zehant* [17, №22] – *Es geht dich auch an, wenn deines Nachbars Haus brennt*. Пор. компонент першої ланки *Want* з компонентом останньої ланки *Haus* (відношення частини і цілого).

6. Заміна компонентів першої ланки у зв'язку з їх стилістичною диференціацією у процесі розвитку німецької мови.

Наприклад: *Quot capita, tot sensus* – *Als manig haupp, als manig sinn* [14, №1] – *Soviel Köpfe, soviel Sinne*. Компонент *haupp* (*Haupt*) мав у XIV столітті нейтральне стилістичне забарвлення. У зв'язку з тим, що в сучасній німецькій мові він має стилістичну відмітку “*gehoben*”, замість нього вживається стилістично нейтральне слово *Kopf*. Див. у цьому відношенні заміну компонента першої ланки *roß* на *Gaul* і *Pferd* у сучасній німецькій мові: *Ab equis ad asinos* – *kume von dem rosse zu dem stabe* [17, №123] – *Vom Gaul auf den Esel kommen* [7, №569] – *Vom Pferd auf den Esel kommen*. Раніше стилістично нейтральне слово *roß* тепер має відмітку “*gehoben*”, тому замість нього у сучасній німецькій мові вживаються стилістично нейтральні компоненти *Gaul* і *Pferd*.

7. Заміна компонентів першої ланки з метою досягнення еффонічного оформлення німецьких фразеологічних одиниць.

Наприклад: *Noli equi dentes inspicere donati* [Hier. Comment. in Ephes] – *Gegeben perden sal men nicht in den munt sein* [16, №695] – *Geschencktem pferdt (roß) sihe nit ins maul* [8, №25] – *Einem geschenkten Gaul sieht man nicht ins Maul*. Компоненти первинних ланок *pferdt*, *roß* і *munt* замінені в останній ланці відповідно словами *Gaul* і *Maul* з метою утворення рими.

8. Заміна компонентів першої ланки внаслідок дії “народної етимології”.

Наприклад: *De lana caprina rixari* [Hor. Epist. I, 18, 15] – *umb die geußwoll zanken* [8, №98] – *um den Kaisersbart streiten*. Ф.Зайлер допускає можливість утворення німецької фразеологічної одиниці завдяки дії народної етимології шляхом переходу *Geißenbart* у *Kaisersbart* [15, №175].

Таким чином, проведений аналіз лексичного складу німецьких фразеологічних запозичень латинського походження дає можливість зробити висновок, що його еволюція на базі мови-реципієнта відбувалася в межах певних смислових співвідношень, а також зумовлена стилістичною диференціацією і еффонічним оформленням новоутворених фразеологічних одиниць.

1. Корж Н.Г., Луцька Ф.Й. Из глубины віків звучить крилате слово // Из скарбниці античної мудрості – К.: Вища школа, 1988. – 317 с.
2. Пономаренко Л.А. Устойчивые лексемосцепления контактирующих языков / Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – Тбилиси, 1978. – 61 с.
3. Солодухо Э.М. Сопоставительный анализ заимствованной фразеологии / Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Казань, 1974. – 24 с.

4. Солодухо Э.М. Теория фразеологического сближения. – Изд. Казанского ун-та, 1989. – 296 с.
5. Цимбалюк Ю.В., Краковецька Г.О. Крилаті латинські вислови – К.: Вища школа, 1976. – 190 с.
6. Шанский Н.М., Зимин В.И., Филиппов А.В. Опыт этимологического анализа русских фразеологизмов – М., 1987. – 240 с.
7. Düringsfeld J. Sprichwörter der germanischen und romanischen Sprachen. – Leipzig: Verlag von H. Fries, 1875. – VIII. – 638 S.
8. Franck S. Sprichwörter, schöne, weise Klugreden. – Frankfurt-am-M.: Chr. Egenolf, 1552. – 390 S.
9. Henisch G. Teütsche Sprach und Weißheit. – Augsburg: Typis Davidis Franci, 1616. – 1898 S.
10. Knepper J. Eine alte Verdeutschung lateinischer Sprichwörter // Zeitschrift für dt. Philologie. – Halle / Saale. – 1904. – Bd. 46. – S. 387-390.
11. Körte W. Die Sprichwörter und sprichwörterlichen Redensarten der Deutschen. – Leipzig: P.A. Brockhaus, 1837. – XL. – 568 S.
12. Latendorf Fr. Michael Neanders deutsche Sprichwörter. – Schwerin, 1864. – 58 S.
13. Luthers Sprichwörtersammlung. – Weimar: Hermann Böhehaus Nachfolger, 1900. – 448 S.
14. Seiler F. Die kleineren Sprichwörtersammlungen der vorreformatorischen Zeit // Zeitschrift für dt. Philologie. – 1916. – Bd. 47. – S. 243-256.
15. Seiler F. Die Entwicklung der deutschen Kultur im Spiegel des dt. Lehnworts. – Halle / Saale: Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses, 1921. – Bd. 5. – 305 S.
16. Tunnicius A. Die älteste niederdeutsche Sprichwörtersammlung. – Berlin: Verlag von R. Oppenheim. – 1870. – 224 S.
17. Zingerle J. Die deutschen Sprichwörter im Mittelalter. – Wien, 1864. – 199 S.

Vasyl Lazarovych, Oksana Dyakiv

ADDRESSING THE ISSUE OF DIACHRONY OF LEXIS OF PHRASEOLOGICAL BORROWINGS (GERMAN AND LATIN)

The article presents the results of the lexical analysis of the German phraseological borrowings from Latin. The evolution of phraseological vocabulary took place within certain relationships of meaning; it also depends on stylistic differentiation and euphonic arrangement of newly coined phraseological units.

Валерій Шехтер

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ В СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Відомий англійський лінгвіст Джон Лайонз, досліджуючи взаємозв'язки між семантикою і граматикою, зазначав, що не можна ототожнювати такі головні аспекти цих відношень, як значення і “граматичність” (“grammaticality”). Категорії, які традиційно кваліфікувалися як граматич-

В Шехтер. Функціональний аспект ідентифікації особи за ознакою статі в сучасних англійській та українській мовах

ні, насправді такими можуть не бути. Яскравим прикладом такого твердження є категорія роду в англійській мові.

Категорія роду є кваліфікаційною системою іменників, до якої відносяться функції узгодження та займенникової референції в реченні. У переважній більшості індоєвропейських мов категорія роду тісно пов'язана зі статтю референта і виявляється на логічному і граматичному рівнях. В англійській мові ця класифікаційна система функціонує лише на логічному рівні (“natural gender”) і внутрішньо пов'язана з понятійною категорією антропонімічності.

Узгодження за ознаками роду в сучасній англійській мові залежить тільки від статі дорослої людини-референта під час мовлення. При цьому з граматичної точки зору фактична стать референта не є релевантною. Вживання в реченні займенника, який не відповідає статі референта, може не порушувати ні синтаксичних, ні навіть семантичних правил англійської мови.

Речення “His brother drives her car slowly”, де his і her відносяться до тієї самої особи, здається, є прикладом неузгодження за ознаками роду. Однак це речення може інтерпретуватися таким чином, що референт (“his brother”) можливо змінив свою стать і сприйняття даної ситуації адресатом є винятково питанням такту. Іншим варіантом трактування цього речення може бути ситуація, коли адресат знає, що відбувається гра, в якій роль “його брата” виконує жінка. Отже, ні в синтаксичному, ні в семантичному відношенні вищенаведене висловлювання не можна вважати контекстуально неприйнятним. Зовсім інакше сприймається висловлювання “He drives her car slowly”, в якому “he” and “her” відносяться до тої самої особи. Незважаючи на той факт, що в реченні не порушуються синтаксичні норми мови, тут, безумовно, відчувається аномалія в узгодженні статі референта з присвійним займенником, який цю стать визначає. Але чи можна стверджувати, що ця синтаксично бездоганна конструкція є семантично хибною? При наведених розбіжностях подібна ситуація може підпадати під відоме визначення Джона Лайонза і лише означати “непослідовність або той факт, що протягом висловлювання мовець змінив свою точку зору” [7, с.161]. Можна навести багато інших прикладів, які переконливо свідчать, що ідентифікація особи за ознакою статі в сучасній англійській мові тісно пов'язана лише з контекстуальною прийнятністю висловлювання, а категорія роду може бути визначена як прихована, функціонально-семантична.

Важливим семантичним аспектом цієї класифікаційної системи в англійській мові є її внутрішній зв'язок із понятійними категоріями істоти-неістоти та антропонімічності, оскільки тільки живі істоти можуть бути різної статі.

Для визначення ступеня антропонімічності американський лінгвіст Вільям Фролі розробив шкалу залежності цього фактора від нижчеозначених чинників:

I особа > II особа > III особа > назви людей > назви тварин > предмети (антропонімічність знижується зліва направо) [5].

Аналіз системи англійських займенників вказує на той факт, що ця система до певної міри корелює з вищезгаданою шкалою [6, с.273].

<i>виключно</i>		<i>виключно</i>
<u>he/she</u>	<u>he/she/it</u>	<u>it</u>
<i>назви дорослих осіб чоловічої та жіночої статі</i>	<i>діти дорослі назви тварин</i>	<i>назви предметів</i>
	<i>назви деяких предметів</i>	

На відміну від англійської, у сучасній українській мові категорія роду ґрунтується на опозиційних відношеннях логічного і граматичного рівнів. Грамема роду входить до граматичного змісту іменника як класифікаційна ознака предметності. В українських підручниках граматики категорія роду розглядається як морфологічна, що має різне функціональне призначення [1; 2; 3]. В основі категорії роду лежить поділ іменників на класи з проєкцією на узгодження з ними за родом інших іменних слів, а також із координацією дієслівних слів-присудків. У мовленні вказівка на стать є однією з важливих ознак ідентифікації особи чи істоти. Семантично категорія роду пов'язана з понятійними категоріями антропонімічності-неантропонімічності та персональності-імперсональності. Втілення зазначених понятійних категорій відбувається з допомогою словотвірних засобів, які здійснюють функцію номінації. У семіотичній концепції Чарльза Морріса лексичне значення слова розглядається в трьох аспектах:

- семантичному (відношення до об'єкта позначення),
- синтаксичному (відношення знакових одиниць між собою)
- та прагматичному (відношення між знаковими одиницями і суб'єктом-інтерпретатором у ситуації мовлення) [8, с.217-218].

У сучасному українському мовознавстві проблема актуалізації семи віднесеності особи до статі розглядається не тільки в аспекті словотвору та синтаксичних засобів вираження категорії роду, але також і на функціональному, прагматичному рівні цієї граматичної категорії. Київський лінгвіст О.К.Безпояско звернула увагу на функціональний аспект актуалізації-неактуалізації особи за належністю до статі і за цією ознакою виділила іменники означеної, узагальної та неозначеної особи [1, с.91-117].

Такий "семантичний" поділ іменників (назв істот) тісно пов'язаний з традиційною двочленною родовою парадигмою іменників в українській мові – назв істот (осіб) чоловічого і жіночого роду, до якої "не належать іменники середнього роду, оскільки вони позначають вік істот і не містять вказівок на стать" [3, с.53].

Іменники зі семантичною (та формально-граматичною) мотивацією в українській мові розподіляються на класи:

В.Шехтер. Функціональний аспект ідентифікації особи за ознакою статі в сучасних англійській та українській мовах

- парного роду (брат-сестра);
- спільного роду (забіяка);
- іменники з маркером однієї статі (президент).

До іменників останнього класу належать маскулізми, фемінативи та назви осіб, оформлені виключно середнім родом.

У ситуації мовлення актуалізація й ідентифікація імені неадекватно репрезентують означеність-неозначеність особи за статтю [4]. Якщо у системі мови ім'я характеризується нульовим маркером віднесеності особи до статі (Саша), тоді інтенція реалізується у мовленні лексично (син/дочка). У тому разі, коли іменник (директор) логічно співвідноситься з денотатом, тоді у мовленні ім'я ідентифікується однозначно. Особливістю іменників цього класу є те, що вони здатні у формі чоловічого роду виражати:

- *означену особу чоловічої статі;*
- *узагальнену особу чоловічої статі;*
- *означену особу жіночої статі.*

Отже, порівняльний аналіз функціональних особливостей ідентифікації особи за ознакою статі в сучасній англійській та українській мовах свідчить, що попри всі відмінності семантичного рівня специфічний для кожної з цих мов функціональний аспект ідентифікації успішно реалізується засобами цих мов у певних контекстуальних умовах і забезпечує адекватне сприйняття референтів у процесі мовлення.

1. Безпояско О.К. Іменні граматичні категорії. – К.: Наукова думка, 1991. – 171 с.
2. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. – К.: Наукова думка, 1988. – 256 с.
3. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
4. Шехтер В.Г. Граматичний статус категорії означеності-неозначеності. – К.:НВФ "March-A", 1995. – 53 с.
5. Frawly, William. Linguistic semantics. – Hillsdale: Laurence Erlbaum Associates, 1992. – 194 p.
6. Gruse, Alan. Meaning in language. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – 421 p.
7. Lyons, John. Language and linguistic. – Cambridge: Cambridge University Press, 1992. – 356 p.
8. Morris, C.W. Writings in the general theory of signs. – The Hague, 1976. – 295 p.

Valery Shekhter
FUNCTIONAL ASPECT OF GENDER IDENTIFICATION IN MODERN ENGLISH AND UKRAINIAN

In the article the author has endeavored to present a brief survey of the functional aspect of gender systems in Modern English and Ukrainian.

Оксана Тронь

СЕМАНТИКА ПРЕДИКАТИВ ДОЦІЛЬНОСТІ

Хоча вивчення дебітивної модальності має давню лінгвістичну традицію, в англійському мовознавстві ця категорія не отримала належного висвітлення. Це зумовлено, насамперед, нечіткістю меж, можливим поєднанням різних семантичних різновидів предикатів.

Дебітивність – модальний концепт, що передає доцільність, необхідність, зумовленість обставинами (вимушеність/змушеність), зобов'язаність, неминучість/невідворотність дії і складається із відповідних автономних концептів. Комплексне вивчення дебітивної модальності передбачає ґрунтовне дослідження всіх нюансів повиннісної дії, тобто всіх концептів. Ці модальні смисли виражаються предикатами, в яких одним із компонентів значення є інваріантна дебітивність.

Доцільність – автономний концепт дебітивної модальності, що означає потребу в дії, яка відповідає певній меті, є практичною корисною, вигідною, оптимальною за даних обставин.

Речення з дебітивною модальністю умовно поділяємо на три рівні: поверхневий, глибинний і рівень фатальності (цей поділ здійснено з урахуванням інтенції предикатів дебітивності – від найслабшої до найбільш виразної). Доцільність, у порівнянні з іншими концептами, характеризується найменшим рівнем облігаторності, тобто репрезентує поверхневий рівень.

Концепт дебітивності, як і інші концепти дебітивної модальності, має власні семантичні ознаки та засоби вираження.

Модальне значення доцільності у мові передається різними засобами: синтаксичними, тобто інфінітивними реченнями; лексичними – іменниками та прикметниками і лексико-граматичними засобами – за допомогою модальних модифікаторів. В українській мові ядро концепту доцільності утворюють предикативні прислівники варто, слід та безособові дієслова належить, личить, не випадає, подобає, не завадить, годиться. Це значення також передається за допомогою предикатів не зайве, потрібно, необхідно, треба, повинно, іменниковими предикативами пора, час, не гріх тощо. Щодо англійської мови, то основними предикатами доцільності виступають модальні дієслова should, ought to та конструкція had better + Inf. Напр.: “It did not occur to him that she should spend her leave anywhere but with him” (Waugh). “You had better stay at home tonight” (Greene).

Модальне значення доцільності в англійській мові може також передаватися фразеологічними конструкціями it is (high time) + to Inf., it time + to Inf., time + to Inf., в яких іменник time втрачає своє номінативне значення, тобто десубстантивується. Напр.: It is time to take up life seriously – our life, Martin (London). Her father thought it time to put a stop on it (Doil). She pulled herself together and managed to utter, “Time to rest now!”. Не

О.Тронь. Семантика предикатів доцільності

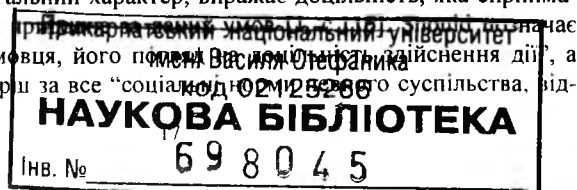
straightened himself up, away from the wall and in a severe voice said, “Time to go” // (we should go. – O.T.) (Conrad). Модальність доцільності репрезентується і фразеологізованою конструкцією that is the way + Inf., де мовець згідно із загальноприйнятими правилами поведінки, звичаями або й через власний досвід вказує на те, як потрібно (слід) виконати певну дію, як-от: Facing it – always facing it – that is the way to get through (Conrad).

Слід зазначити, що в “Словнику української мови” предикати доцільності тлумачаться з допомогою один одного, що вказує на їх тісний семантичний взаємозв'язок. Так, предикати варто, варт у “Словнику української мови” пояснюються як “слід, треба”; слід визначається семами “треба, необхідно, потрібно, варто”; “личить, годиться”. Предикат треба характеризується семою “потрібно, необхідно, слід”; не завадить вживається у значенні “варто, не зайве, слід би”. Слово годиться тлумачиться Словником як “доцільно, доречно, слід, варто”; словоформа повинно вживається як присудкове слово у сполученні з інфінітивом і характеризується семами “належить, годиться”, “варт, слід, треба”. Однією зі сем словоформи належати є “потрібно, слід”. Не гріх (сказати) Словник тлумачить як “годиться, можна, варто (сказати)”; треба (сказати) вживається у значенні “варто зазначити”; як слід – репрезентує значення “як годиться, як належить, як заведено”.

“Короткий словник синонімів української мови” за редакцією П.Деркача кваліфікує слід як синонім до “треба”; треба, в свою чергу, пояснюється словоформами “слід, годиться”; годиться – це синонім словоформи “випадає”; безособове дієслово випадає характеризується такими синонімами – “годиться, личить, подобає, належить, слід”. Як бачимо, цілком можливе синонімічне вживання предикатів доцільності.

Загальноновизаним і широко відображеним у ряді граматик сучасної англійської мови є положення про взаємозамінність і семантичну еквівалентність модальних дієслів should і ought to. Так, М.Ірман вказує на те, що should і ought to означають, що мовець вважає дію бажаною, але не вимагає її здійснення [5, с.69]. Р.Кверк зазначає, що загальним модальним значенням must, have to, should і ought to є повинність, логічна необхідність, але останні два дієслова менш категоричні, ніж must і have to [7, с.56]. Дж.Ліч також вважає should і ought to менш категоричними еквівалентами must [6, с.94].

Фактичний матеріал засвідчує майже однакову частотність вживання модальних дієслів should і ought to у розмовній мові. Однак в їх семантиці існують і деякі відмінності. Should має більш суб'єктивний характер, тобто доцільність виконання дії є здебільшого суб'єктивною думкою мовця. Ought to має дещо загальний характер, виражає доцільність, яка сприймається як щось цілком об'єктивне. Ought to вживається у значенні “суб'єктивну думку мовця, його погляд на те, що слід зробити”, а ought to відтворює перш за все “соціально обумовлену доцільність дії”, а

повідно до яких мовець рекомендує діяти адресату” [2, с.91], як-от: You should see a doctor tonight (Galsworthy). You ought to be ashamed of yourself, Tom Sawyer (Twain).

Детермінуючими чинниками в ситуації доцільності є, як правило, спонтанно виникаючі обставини або фізичний, емоційно-психологічний стан суб'єкта.

При модальному значенні доцільності мовець не наполягає на неодмінному виконанні суб'єктом доцільної дії. Волевиявлення мовця здебільшого має форму поради, рекомендації, якою суб'єкт дії може скористатися або ні. Низький рівень облігаторності концепту доцільності підтверджується вживанням у ситуаціях доцільності вставних слів і виразів perhaps, maybe, I guess, I suppose, I think тощо. Наприклад: I think you ought to do something with your hair (Du-Maurier). Perhaps I oughtn't to have told you (Voynich). I suppose we ought to be off (Du-Maurier).

Слідом за Є.Зверевою вважаємо, що модальне дієслово *ought to* є більш категоричним, ніж *should* [4, с.47], як-от: We all ought to make sacrifices for literature (Hemingway).

Отож, доцільність характеризується найнижчим рівнем облігаторності порівняно з іншими концептами дебітивності. Пор.: Perhaps she ought not to have left Hunter alone (Murdoch). You really have to understand that we won't have as much time this year as we had last (Cheever). I must get married. I really must (Bates). В останніх двох прикладах мовець не просто констатує вимушеність ситуації, положення, але й окреслює доконечну зумовленість обставинами, так звану інтенсифіковану вимушеність, що досягається мовцем за допомогою використання прислівника-інтенсифікатора у препозиції до модального модифікатора.

Суб'єктом у ситуації доцільності, як правило, є адресат висловлювання (you), мовець (I, we) або і адресат, і мовець одночасно (we). Наприклад: I think you ought to hear the circumstances (Shaw). I suppose I oughtn't to have come here, Jo; but I get so lonely (Galsworthy). We ought to be more careful (Du-Maurier).

Можливі й інші варіанти вираження суб'єкта дії, однак вони зустрічаються рідше, як-от: It isn't the sort of thing one should talk in private (Wilde). He should have thought more of her problem (Abrahams).

Як і в конструкціях із модальним значенням необхідності/потреби, семантичним ядром висловлювань із значенням доцільності є інтенційність, спрямованість на результат дії, що пояснює взаємодію цих висловлювань із семантикою вигоди, користі та оцінкою “добре”. Напр.: There should be somebody with her. I think she is very unwell (Thackeray). Зрозуміло, що, якщо людина почуває себе погано, за нею варто комусь доглянути: про хворих, звичайно, дбають здорові.

My family are of opinion that Mr.Micawber should quit London and exert his talents in the country (Dickens). На думку сім'ї, герою варто покинути Лондон і оселитися в сільській місцевості.

Як бачимо, сема “доцільності, практичної користі, розумності, відповідності поставленій меті” рельєфно простежується у висловлюваннях із модальним предикатом доцільності. В українській мові ця сема увиразнюється у висловлюваннях, каузативною конструкцією яких виступають стимулюючо-результативні слововформи “заради + Род.в.”, “ради + Род.в.”, “задля + Род.в.”, “для + Род.в.”, як-от: Вміти висловлювати свої думки – для цього варто жити (Загребельний). Епіфаній слухав <...> і відчував, як у душі проколюється паросток надії, задля якої варто жити і страждати (Іванічук).

Часто доцільність здійснення якої-небудь дії пояснюється контекстом, як-от: After a hasty breakfast they consulted. To whom should they go? “Not to the police”, said Dinny. “No, indeed”. “I think we should go to Uncle Adrian first” (Galsworthy).

Висловлювання із предикатами доцільності, а також висловлювання із модальністю повинності як ідеалу вживаються у повчаннях, етичних прескрипціях, де увага акцентується на доцільності, корисності виконання певної дії. Наприклад: We should always think of others and work for others (Shaw). Men should be what they seem (Shakespeare). Children ought to respect their relatives (Shaw).

Диференційною ознакою висловлювань із модальним значенням доцільності є “спрямування у майбутнє”, як-от: I'm afraid I ought to be going, it must be after four (Du-Maurier). Don't forget that you are a good scientist, an excellent man in your own field. You should get back to your own work (Aldington). Однак предикати доцільності вживаються і в минулому часі. Показово, що в англійській мові вживання предикатів доцільності *should* і *ought to* з перфектним інфінітивом у стверджувальній формі означає, що дія бажана, доцільна, корисна, на думку того, хто говорить, не відбулася. Заперечна форма у сполученні з Perfect Infinitive виражає дію, що відбулася як небажана, недоцільна з точки зору мовця. Наприклад: 1) It's a very awkward business... You should have told your wife the whole thing (Wilde). 2) I ought to have told him he was wrong before he went any further (Collings). 3) I had no idea he was having rooms redeccorated and furnished, he shouldn't have bothered (Du-Maurier). У реченнях (1) “Вам слід було все розповісти вашій дружині” і (2) “Мені слід було сказати йому, що він помиляється...” очевидно, що бажана, доцільна дія не відбулася, тоді як у реченні (3) “Я не знав, що він змінив інтер'єр, йому не слід було турбуватися” – дія відбулася, хоч і була небажана з точки зору мовця. Дієслово dever, зазначає Є.М.Вольф, в оцінному висловлюванні виражає, як правило, осуд (оцінка із знаком “мінус”, а буквально означає повинність, що стосується минулого, – повинен був зробити, але не зробив, тобто вчинив погано: Mas tu ja devias ter juizo e olhar mais pela casa (LC-19) – “Але тобі слід було бути

розсудливою і більше доглядати за будинком”; *Deviam ter-me prevenido!* (PM-20) – “Вам варто було мене попередити!” [3, с.194]. Ці висловлювання з модальним значенням доцільності Є.М.Вольф називає типовим видом непрямих мовленнєвих актів із оцінним значенням. “Непрямі мовленнєві акти оцінки виникають на перетині оцінки з іншими модальностями – передусім із питальною і повиннісною модальностями” [3, с.194].

В українській мові це правило поширюється лише частково. Наприклад, у реченнях: *Останнього не слід було б казати...* (Дімаров). Ми таки допили весь коньяк, хоч нам й не слід було того робити (Дімаров), як бачимо, небажана дія відбулася. У наступних прикладах: *Власне кажучи, про Шепель давно вже слід було б серйозно поговорити на зборах...* (Донченко). В тропіках темніє одразу, це *слід було врахувати* (Гончар) – очевидно, що так звана “доцільна” дія не відбулася, тоді як в інших реченнях предикати, вжиті у формі минулого часу, увиразнюють потенційну доцільність здійснення певної дії. Наприклад: *Однак слід було пам’ятати й про парубка*. Не личило наступати йому на п’яти (Колісник). Фактичний матеріал засвідчує, що у словоформ *слід, варто* однакова частотність як у формі теперішнього, так і у формі майбутнього часу, що, насамперед, пояснюється тим, що незалежно від граматичної форми часу предикати виражають відношення до потенційної дії, яка реально відбудеться у майбутньому.

Як бачимо, доцільність – це автономний концепт дебітивної модальності, який характеризується диференційними ознаками та власними наборами вираження. На основі контекстуального використання модальних предикатів із семантичним компонентом “доцільність” виявлено ряд диференційних ознак, а саме: інтенційність, оцінка “добре”, наявність альтернативи, спрямування у майбутнє, наявність вигоди, користі.

1. Бархударов Л.С., Штелинг Д.А. Грамматика английского языка. – М.: Высш. школа, 1973. – 423 с.
2. Беляева Е.И. Функционально-семантические поля модальности в английском и русском языках. – Воронеж: Изд-во Воронежск. ун-та, 1985. – 180 с.
3. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. – М.: Наука, 1985. – 227 с.
4. Зверева Е.А. Научная речь и модальность. – М.: Наука, 1983. – 158 с.
5. Ehrman, M. The meaning of the modals in present-day American English. – The Hague-Paris, Mouton, 1966. – 106 p.
6. Leech, G. Meaning and the English verb. – London, 1971. – 131 p.
7. Quirk, R. and S.Greenbaum. A Grammar of contemporary English. – N.Y. – London, 1972.

Oksana Tron’

SEMANTICS OF EXPEDIENCY PREDICATES

The article highlights the semantic meaning of the predicates of expediency in the comparative aspect (on the basis of the Ukrainian and English languages). It analyses some major means of expressing expedience modality in both languages.

КОНЦЕПТИ ДЕБІТИВНОЇ МОДАЛЬНОСТІ

Модальність – одна з базових мовних категорій – є у фокусі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Однак багато питань, зокрема питання про визначення поняття модальності, його змісту та об’єму, не знайшли належного висвітлення і залишаються об’єктом дослідження сучасних синтаксистів.

Найбільш правомірною, на нашу думку, є позиція вчених, які у зміст поняття модальності включають такі типи значень:

- 1) відношення змісту висловлювання до дійсності з точки зору його реальності чи нереальності;
- 2) відношення суб’єкта дії до дії, яка оцінюється з точки зору її можливості, необхідності чи бажаності;
- 3) відношення мовця до змісту висловлювання, оцінка мовцем ступеня його впевненості у достовірності повідомлення [5, с.65; 6, с.91; 4, с.19; 3, с.98].

Модальність розглядаємо як семантико-граматичну категорію, що виражає відношення змісту висловлювання до дійсності, суб’єкта дії – до виконуваної ним дії та мовця – до змісту висловлювання. Однак ці модальні значення не однорідні. Тому в межах модальності виділяють її підвиди.

Л.Єрмолаєва розрізняє дві основні модальності – “зовнішню” та “внутрішню”. Під “внутрішньою” модальністю розуміється відношення суб’єкта дії до виконуваної ним дії, під “зовнішньою” – відношення змісту висловлювання до дійсності в плані реальності – нереальності та ступінь впевненості мовця в повідомлюваних ним фактах [3, с.98]. “Зовнішня” модальність характеризує висловлювання в цілому, а “внутрішня” або “внутрішньосинтаксична” [1, с.33] характеризує лише відношення між суб’єктом і дією (підмет і присудок).

У низці робіт, присвячених вивченню різних аспектів категорії модальності, простежується думка про доцільність розмежування об’єктивних та суб’єктивних модальних значень [7, с.39; 1, с.21].

Об’єктивна модальність виражає відношення змісту висловлювання до дійсності з точки зору його реальності – нереальності та відношення суб’єкта дії до дії, яка може бути для нього можливою, бажаною або необхідною. Тобто, об’єктивна модальність може бути як “зовнішньою” (у першому випадку), так і “внутрішньою” (у другому випадку).

Якщо об’єктивна модальність (а саме “зовнішня”) є основною і розглядається як необхідна конструктивна ознака кожного речення, то суб’єктивна модальність інтерпретується як необов’язкова, факультативна ознака висловлювання, що показує відношення мовця до змісту висловлювання.

Суб'єктивна модальність є завжди “зовнішньою”, оскільки вона стосується цілого висловлювання. Цю модальність ще називають епістемічною [8, с.33].

Дебітивність – це різновид “внутрішньої” об'єктивної модальності, це модальне значення, що означає приписуваність певному суб'єкту дії, зумовленої зовнішніми обставинами, внутрішнім станом та потребами суб'єкта, закономірностями буття, законами, звичаями, традиціями, правилами, обов'язками, інструкціями, домовленістю, тобто нормами в широкому розумінні цього слова.

У межах об'єктивної “внутрішньої” модальності розрізняють алетичну та деонтичну (нормативну) модальність [7, с.40; 6, с.106]. Оскільки дебітивність входить до складу об'єктивної “внутрішньої” модальності, вона також може бути алетичною і деонтичною. Алетична дебітивність виражає відношення повинності/необхідності між суб'єктом і дією, зумовлені природою та об'єктивними властивостями предметів чи явищ, наприклад: *Water must boil at 100 C*. Деонтична дебітивність вказує на відношення повинності/обов'язковості між суб'єктом і дією, зумовлені різноманітними суспільними нормами, законами, правилами, наприклад: *People must love and respect one another*.

Хоч виділення алетичної та деонтичної дебітивності є правомірним, вони не охоплюють усіх значень, які входять до складу дебітивної модальності. Так, поза увагою залишаються висловлювання, в яких мовець не просто констатує наявність між суб'єктом і дією відношення повинності/необхідності, зумовленої об'єктивними закономірностями буття або суспільними нормами, а й виражає своє волевиявлення, спрямоване на виконання дії ним самим або іншою особою. Наприклад:

“Only I'd rather not see Phuong. There's quite enough of her around here as it is. I must find another flat – when I've got time” (G.Green);

“You should see a doctor yourself”, I said (G.Green).

У наведених прикладах детермінуючим чинником повинності/необхідності є внутрішній (емоційний і фізичний) стан суб'єкта – у першому випадку мовця, у другому – адресата. Але в обох висловлюваннях відчутний сильний вплив волевиявлення мовця, яке, по суті, і є головною спонукою до виконання суб'єктом дії.

У реченні: *“We've got to celebrate. This is a big night for us”* (A.Cronin) детермінуючим чинником можна вважати суспільну норму, згідно з якою визначні події, досягнення успіху святкуються. Проте не можна не помітити, що головну роль тут знову ж таки відіграє волевиявлення мовця.

У наведених реченнях на об'єктивний модальний план нашаровується суб'єктивний, і модальність дебітивності стає по своїй суті суб'єктивно-об'єктивною [2, с.13]. Тому вважаємо правомірним розрізняти три види дебітивної модальності: алетичну, деонтичну та суб'єктивно-об'єктивну.

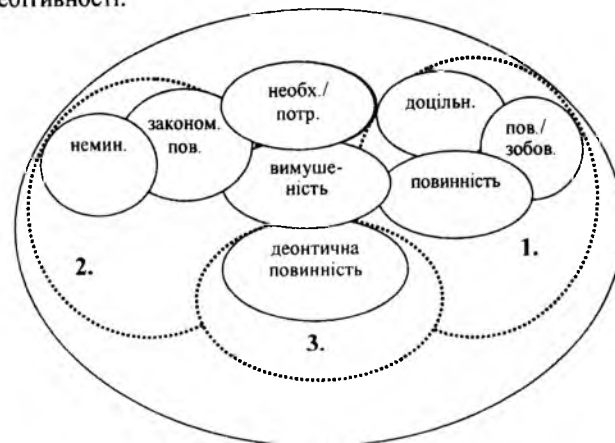
Основним засобом вираження дебітивної модальності в англійській мові є модальні дієслова у складі предикатів дебітивності – складених діє-

лівних присудків, утворених сполученням інфінітива з модальною частиною (як правило, модальним дієсловом). Проте модальна частина може виражатися й іншими лексико-граматичними предикативними конструкціями, як-от: **had better, be bound to, be necessary to, be obliged to, be supposed to, be due to, be forced to** та ін.

Той факт, що модальність взагалі і дебітивність зокрема виражаються різнорівневими (лексико-граматичними, лексичними, синтаксичними) засобами, робить доцільним опис даної семантичної сфери та засобів її вираження з позицій теорії поля. Як зазначає Є.Беляєва, категорія модальності – це та мовна категорія, для якої функціонально-семантична модель (модель поля) є найбільш адекватним способом опису, який відображає сутність її онтологічної структури [1, с.169].

Ми підтримуємо гіпотезу Л.Васильєвої про існування в межах макрополя модальності функціонально-семантичного поля (ФСП) модальності необхідності [2, с.9], але замінюємо її назвою “дебітивність”. Дане ФСП об'єднує модальні дієслова: **must, should, ought to, have to, have got to, need (to), be to, shall** та їх функціональні еквіваленти на основі спільної семантичної функції – вираження повинності/необхідності – і в свою чергу поділяється на мікрополя.

У межах ФСП дебітивності умовно виділяємо 8 мікрополів, які називаємо концептами дебітивної модальності, а саме: **повинність, доцільність, повинність/зобов'язання, закономірна повинність, неминучість, деонтична повинність, необхідність/потреба, вимушеність**. Такий поділ здійснено з урахуванням як плану змісту (семантичної природи), так і плану вираження (мовних засобів, переважно модальних дієслів) модальних значень дебітивності.

Мал.1. Структура ФСП дебітивності

1) суб'єктивно-об'єктивна дебітивність; 2) алетична дебітивність; 3) деонтична дебітивність.

Концепти дебітивності розміщуються певним чином, відповідно до приналежності до алетичної, деонтичної чи суб'єктивно-об'єктивної дебітивності (мал. 1).

Концепт **необхідності/потреби** поєднує ознаки алетичної та суб'єктивно-об'єктивної дебітивності, а тому перетинається з обома видами. Концепт **вимушеності** знаходиться на перетині всіх трьох видів дебітивності, оскільки має ознаки алетичної, деонтичної та суб'єктивно-об'єктивної модальності.

Доцільність – концепт дебітивної модальності, що означає потребу в дії, яка є практично корисною, вигідною, доцільною, оптимальною за даних обставин. Ядро концепту доцільності в англійській мові утворюють модальні дієслова **should, ought to** та конструкція **had better + Inf**:

Perhaps I should eat some of it when I clean it. (E.Hemingway);

“Don't you think we ought to pull up the ladder?” (G.Green);

“You had better stay here tonight”, I said (G.Green).

Повинність – концепт дебітивної модальності, що означає невідмінну необхідність певної дії, яка за даних обставин має велике значення, відповідає внутрішній потребі суб'єкта (мовця) і є обов'язковою для виконання. Ядро концепту повинності в англійській мові утворює модальне дієслово **must**. У розмовній мові для передачі значення повинності часто використовується **have got to** та його еквіваленти: **'ve got to, got to, gotta**:

At this time, above all, we must maintain the character of the Light [the newspaper] (A.Cronin);

“You've got to make an effort” (G.Green).

Модальне дієслово **have to** у значенні власне повинності здебільшого вживається у формі минулого часу, виконуючи скоріше функцію форми минулого часу дієслова **must**, яке, як відомо, такої форми не має. Наприклад:

...He said he had to see me about something important (G.Green).

Повинність/зобов'язання – концепт дебітивності, який означає повинність, обумовлену суб'єктивною волею однієї особи (як правило, мовця). Засобом вираження цього концепту є модальне дієслово **shall**:

“Give me half an hour, and the letter shall be ready” (W.Maugham);

“He [Strickland] shall be no trouble to you. I will do everything” (W.Maugham).

Закономірна повинність – автономний концепт дебітивної модальності, що означає обов'язковість певної дії чи стану, яка впливає з виявленої і зафіксованої розумом людини закономірності і є очевидною за даних умов. Ядро концепту закономірної повинності в англійській мові утворює модальне дієслово **must**:

“There's something you must believe in. Nobody can go on living without some belief” (G.Green).

Для передачі модального значення закономірної повинності в англійській мові також вживається модальне дієслово **should** (підше **ought to**):

“With so much flying fish there should be dolphin”, he said... (E.Hemingway);

“If you're in love it ought to make you happy...” (F.Fitzgerald).

Неминучість – концепт дебітивності, який виражає безумовну, абсолютну обов'язковість дії чи стану, яку не можна відвернути, якій не можна перешкодити, бо вона не залежить від волі, бажання суб'єкта, а є тим, що судилось долею (вищою силою тощо). Ця дія відбувається або відбудеться за будь-яких умов. Основним засобом вираження даного модального значення в англійській мові виступає модальне дієслово **must**:

We all must die one day... (G.Green).

Периферію утворюють модальне дієслово **be to** (переважно у формі минулого часу) та конструкція **be bound to + Inf**:

The strange difficulty was to find them: there were a dozen narrow fronts, and between the canals among the farm buildings and the paddy fields, innumerable opportunities for ambush (G.Green);

He [the fish] is hitting the wire leader with his spear, he thought. That was bound to come (E.Hemingway).

Необхідність/потреба – концепт дебітивної модальності, що означає невідмінну потребу здійснення якої-небудь корисної чи бажаної дії. Ядром концепту необхідності/потреби в англійській мові є модальні дієслова **must** та **need (to)**:

“It's too soon for you to work. You must lie down and rest” (G.Green);

The society of beach-combers always repays the small pains you need be at to enjoy it (W.Maugham).

Рідше для передачі цього модального значення вживаються **have to** та **have got to**:

When Blanche quarrelled with Strickland she had only to leave him, and her husband was waiting humbly to forgive and forget (W.Maugham);

“She [Mrs.Strickland] gives luncheon-parties. You've only got to roar a little, and she'll ask you” (W.Maugham).

На периферії концепту необхідності/потреби знаходиться конструкція **be necessary to + Inf**:

...It was necessary for her to earn her living as quickly as she could (W.Maugham).

Деонтична повинність – концепт дебітивної модальності, що позначає обов'язковість, зумовлену різноманітними діючими у суспільстві нормами, приписами, вимогами і т. п. Цей концепт пов'язаний з накладанням на суб'єкт певних обов'язків (громадських, християнських, службових, сімейних, моральних, суспільних тощо). Набір засобів вираження деонтичної повинності досить широкий. Це, перш за все, модальні дієслова **should, ought to, must, have to, be to**. Рідше зустрічаються **have got to +**

Inf, be obliged to + Inf, be supposed to + Inf, be due to + Inf, be necessary to + Inf:

... *However, having twice been mayor of the town, he had felt obliged to conform to custom and accept these formidable reminders of his years of office* (A.Cronin);

"I'm a correspondent who's supposed to report your war – when you let him" (G.Green);

It was necessary to fill in form at the door and give it to a military policeman (G.Green).

Як правило, модальні дієслова **should** та **ought to** вживаються у висловлюваннях, що передають значення морального обов'язку, повинності, зумовленої етичними нормами, нормами поведінки, етикетом, звичаями, стилем життя і т. д. Наприклад:

No one should be alone in their old age, he thought (E.Hemingway) (етичні норми);

At the station I didn't tip the porter more than I should because I didn't think I would ever see him again (E.Hemingway) (норми поведінки);

Well, I think you ought to be nice to her. She is very young, poor thing (W.Maugham) (етичні норми);

I wondered how long I ought to stay (G.Green) (норми поведінки).

Модальні дієслова **must** та **have to, have got to** частіше вживаються для передачі службового обов'язку, повинності, зумовленої офіційними правилами, законами, розпорядженнями, приписами і т. д. Наприклад:

This was a defeat, no journalists were allowed, no cables could be sent, for the papers must carry only victories (G.Green);

I have to work in the morning (E.Hemingway);

An officer's got to think about discipline (W.Maugham);

... *Where the hungry are given a wedge of bread which they must eat there and then, for it is forbidden to take it away* (W.Maugham).

Модальне дієслово **be to**, як правило, виражає значення повинності, обумовленої домовленістю, планом або розпорядженням, інструкцією, як-от:

A great new atomic centre is to be built together with a vast supporting housing scheme at Utley on the outskirts of Hedleston (A.Cronin);

The car was to pick us up at the hotel in forty minutes... (E.Hemingway).

Це значення передає також конструкція **be due to + Inf**. Наприклад:

When are you due to go home? (G.Green).

Вимушеність – автономний концепт дебітивності, який означає повинність виконання суб'єктом небажаної, вимушеної, зумовленої певними обставинами дії. В англійській мові центральним модальним модифікатором концепту вимушеності виступає модальне дієслово **have to**, як-от:

He was sorry when the magazine became too expensive and he had to give it up (E.Hemingway).

Другу позицію займає дієслово **must**, периферію ж утворюють **have got to, be forced to + Inf, be compelled to + Inf, be bound to + Inf, be necessary to + Inf**. Наприклад:

"... I don't want to sit down, Thomas"

"I must. This leg gets tired..." (G.Green);

"Don't, Cora..." Pity made him rise and go to her. "You've said enough".

"I got to tell you if it kills me..." (A.Cronin);

They both seemed to have arrived there with an extraordinary innocence as though a series of pure accidents had driven them together, so many accidents that at last they were forced to conclude that they were for each other (F.Fitzgerald);

... *When once, through my treachery, it had been necessary to him to make a choice, the old man thought* (E.Hemingway).

Як бачимо, категорія дебітивності складається з автономних концептів, які утворюють складну єдність і перебувають між собою у взаємозв'язку та взаємодії. Запропонований поділ ФСП на мікрополя є відносним, оскільки між ними немає чітких меж. Вони інколи нашаровуються один на одного, взаємодіють один з одним, а також з іншими різновидами модальності.

1. Беляева Е.И. Функционально-семантические поля модальности в английском и русском языках. – Воронеж: Изд-во Воронежск. ун-та, 1985. – 180 с.
2. Васильева Л.М. Модальный глагол must и его функциональные эквиваленты как сегмент функционально-семантического поля модальности / Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1991. – 24 с.
3. Ермолаева Л.С. Типология системы наклонений в современных германских языках // Вопр. языкознания. – 1977. – № 4. – С. 97-106.
4. Зверева Е.А. Научная речь и модальность. – Л.: Наука, 1983. – 158 с.
5. Золотова Г.А. О модальности предложения в русском языке // Филол. науки. – 1962. – № 4. – С. 65-79.
6. Ломтев Т.П. Предложение и его грамматические категории. – М.: Изд-во МГУ, 1972. – 198 с.
7. Панфилов В.З. Категория модальности и ее роль в конструировании структуры предложения и суждения // Вопр. языкознания. – 1977. – № 4. – С. 37-48.
8. Palmer. F.R. Modality and the English modals. – London – New York, 1979. – 196 p.

Oksana Tron', Vasyl Yusyupiv
CONCEPTS OF DEBITIVE MODALITY

The article deals with the category of debitive modality as a functional-semantic field consisting of microfields – the concepts of debitive modality. It analyses the meaning of each concept and the means of its expression – mainly modal verbs as part of compound debitive predicates.

ПРОБЛЕМИ ФОНЕТИКИ, ЛЕКСИКОЛОГІЇ ТА ФРАЗЕОЛОГІЇ

Наталія Панасенко

ТОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ УКРАЇНСЬКИХ І АМЕРИКАНСЬКИХ ЛІРИЧНИХ ПІСЕНЬ

Народні пісні про кохання у різних культурах мають одну й ту ж тематику, проте вони кардинально відрізняються одна від одної сюжетом, структурою, мовою, інтонацією та історією. Наше дослідження є спробою типологізації українських та американських ліричних народних пісень.

Теоретичні передумови

Казки, прислів'я та приказки, балади, міфи та пісні тісно пов'язані з мовою, яка служить інструментом створення лінгвістичної моделі світу. Будь-який текст можна проаналізувати з лексичної, граматичної та інтонаційної точок зору. Це означає, що ми можемо розглядати народну пісню не тільки як музичний твір, що має особливі інтонаційні риси, але й як поетичний текст, беручи до уваги його композицію та ознаки, зазначені вище.

Мова та музика є засобами людської взаємодії (комунікативна функція мови та мистецтва), крім того, вони мають конкретне значення (семантична функція мови та мистецтва). Експресивність музики та мови, а також їх здатність здійснювати вплив на слухача (модальна функція) полягають у величезній схожості мовної та музичної інтонації [5, с.248; 16; 21]. Модальне забарвлення висловлювань характеризує різні стилі мови, проте воно більш притаманне емоційному розмовному мовленню. Хотілося б підкреслити важливість модальної функції інтонації у мовленні, поезії та музиці, адже дослідження мовної модальності дуже часто пов'язане з музичною модальністю. На думку музикознавців, мовлення та спів як процес утворення звуків взаємопов'язані їх природними, первинними характеристиками. Ці первинні характеристики є основною умовою синтезу музики та мови як у найпростіших, так і у найскладніших формах словесного та звукового мистецтва [2, с.61].

Поетичний текст має складну структуру, яка включає модальні риси різних типів. Ці модальні риси виявляються на лексичному, граматичному та інтонаційному рівнях. Оскільки текст і мелодія завжди взаємопов'язані, головна мета дослідження – знайти спільні та відмінні риси в українських та американських ліричних піснях і дослідити, як вони проявляються на лексичному та інтонаційному, а саме – тональному, рівнях. Такий аналіз допоможе зрозуміти взаємозв'язок між мовною і музичною інтонацією, які

Н.Панасенко. Тональні характеристики українських і американських ліричних пісень мають спільні тональні, динамічні та темпоральні характеристики на зразок таких:

Мовна інтонація	Музична інтонація
А. Тональні характеристики	
мелодія	мелодія або мотив
межі коливання висоти тону	ключ, основна тональність твору
інтервал	інтервал
забарвлення тону або тембр	забарвлення тону або тембр
-	гармонія
-	лад (мажорний або мінорний)
Б. Динамічні характеристики	
гучність мови	гучність музики
-	динамічні нюанси
логічний наголос	акцент
В. Темпоральні характеристики	
мовна пауза	музична пауза
темп	темп
ритм	метроритм
емфатична тривалість	тривалість ноти або паузи

Кожен із вищезгаданих елементів має певну модальну функцію у мові та музиці. Оскільки просодичні ознаки модальності більш ґрунтовно досліджені у мовній інтонації [12, с.1], хотілося б висвітлити тональні ознаки модальності у музиці, зокрема, у мелодії. Характер мелодії визначається рядом факторів, серед яких розрізняють ритмічні риси, інтервальну організацію тонів, що йдуть один за одним, а також загальну форму контуру [14, с.22]. Дослідження, проведені музикознавцями [11] та фонетистами [8, с.19], достеменно свідчать, що роль ритму в поезії та музиці надзвичайно велика. Функція інтервалів така: *велика секунда* виражає жаль, скорботу. *Секунда* відповідає спокійній мові. *Терція і квінта* у питанні служать для вираження здивування або нетерплячості, а коли використовуються у наголошеній позиції, – здивування або захоплення з відтінком сумніву та роздумів. *Чиста кварта* відповідає рішучості та впевненості. *Октава* у запитальному реченні вказує на найвищий ступінь здивування, у наголошеній позиції – подив, захоплення, збентеження [3].

Існують різні типи розвитку мелодії, як-от: повторення, модифікація, секвенція та оспівування [2, с.104]. Повторення мелодичних елементів викликає відчуття наполегливості, а падаючий мелодичний контур зі с-

венцією (мелодичний рисунок, що повторюється тричі чи більше разів на різній висоті тону з модуляціями або без них) виражає жаль і співчуття. Мажорний і мінорний лади традиційно асоціюються з позитивними і негативними емоціями. Різні тональності служать вираженню різних відтінків почуттів, людського духу та натхнення.

Загальна методологія та експериментальний матеріал

Аналізу підлягали 182 українські [6; 7; 9; 10] та 155 американських [4; 13; 15; 17; 18; 20] ліричних народних пісень з точки зору їхньої композиції, історії та інтонації. Найцікавіші з пісень були пізніше представлені носіям мови з метою ідентифікації притаманних їм модальних рис. Американці зробили звуковий запис та слуховий аналіз текстів пісень. Українські пісні були також проаналізовані носіями мови.

Семантичний аналіз

Аналіз цілого ряду письмових текстів дав можливість прослідкувати п'ять чітких типів сюжету в українських піснях. Кожен тип передає відповідні модальні риси.

Тип 1: Нещасливе кохання. Один із закоханих багатий, другий – дуже бідний. Вони мусять розійтися (*Гей, у лісі, в лісі: А ще гірше тому, А хто кого любить! Гей, любить козак Молоду дівчину. Любить її, любить – не може узяти – жаль, сум, страждання; Мав я раз дівчиноньку чепуреньку: Послав я старостів у неділю, Думав – погуляємо на весіллі. Всьому супротивився батько рідний, Бо вона багата, а я бідний – співчуття, сум, злоба; Ой на горі сніг біленький: Баламуте, бійся бога, Ти багатий, а я вбога; Збаламутив мою душу, Через тебе плакати мушу – сум, глибока туга, біль, докір*).

Тип 2: Дівчина кохає молодого козака, але він від'їжджає у далекі краї (*В кінці греблі шумлять верби: В кінці греблі шумлять верби. Що я насадила... Нема того козаченька, Що я полюбила. Ой немає козаченька, Поїхав за Десну – сум, кохання, меланхолія, жаль*).

Тип 3: Юнак залишає свою рідну землю і дуже сумує за дівчиною, яку покидає (*Повій, вітре, на Україну: Повій, вітре, на Україну. Де покинув я дівчину, Де покинув карі очі, Повій, вітре, опівночі – співчуття, сум; Така її доля – сум, меланхолія, жаль*).

Тип 3а: Козак іде на війну і сумує за дівчиною, яку залишає (*Гаю, гаю, зелен розмаю – співчуття, жаль, сум; Їхав козак за Дунай. Їхав козак за Дунай. Сказав: "Дівчино, прощай! ...Мене з війни зі славою К собі очідай" – сум, кохання, впевненість у перемозі*).

Тип 4: Батьки не дають згоду на шлюб, але закохані дають обіцянку вічного кохання і сподіваються на краще, не зважаючи на перешкоди (*На городі верба рясна: А ми в парі ходять будем, Як любилися, так і будем! – сум, жаль, впевненість*).

Тип 5: Молодий юнак змальовує красу своєї милої і їхню майбутню зустріч (*Вечір надворі – кохання, прихильність; Місяць на небі – симпатія, подив, захоплення; Ніч яка місячна, ясна, зоряна: рибонька, кохана, вірна; Чорні брови, карі очі: Чорні брови – стрічки шовкові, Все б тільки вами я любувавсь, Карі очі, очі дівочі, Все б тільки я дивився на вас – кохання, симпатія, ніжність*).

Тексти американських пісень про кохання теж можна згрупувати у п'ять типів.

Тип 1: Молоді люди кохають одне одного, але один із них повинен поїхати десь далеко (*Long Time Ago; Red River Valley: From this valley they say you are going, We will miss your bright eyes and sweet smile, For they say you are taking the sunshine, That brightens our pathway awhile – співчуття, жаль*).

Тип 2: За певних екстремальних обставин молоді люди повинні розлучитися (*Acrobat on a Trapezium, Tennessee Waltz, Down in the Valley: Roses love sunshine, Violets love dew; Angels in heaven Know I love you – кохання, прихильність, запевнення; Clementine: Oh, my darlin', Oh, my darlin', Oh, my darlin' Clementine. You are lost and gone forever. Dreadful sorry, Clementine! – співчуття, жаль*).

Тип 3: Молодий хлопець змальовує принади дівчини, яку він обрав (*I Will Dance; Saturday Evening: My girl is like a lightning, Waiting for me in the cloud – симпатія, захоплення*).

Тип 3а: Гумористична оцінка (*Billy Boy: I have been to seek a wife, She's a joy of my life, She's a young thing And cannot leave her mother – цікавість, задоволення, захоплення*).

Тип 4: Любовні гумористичні пісні (*I'll Give to You, Baby, Two Things: A-ha-ha, money is out. A woman's love is nothing about, And I'll not marry, I will not marry, I'll not marry you – симпатія, захоплення, розвіяння ілюзій*).

Тип 5: Невірно кохання (*On Top of Old Smokey* (чоловіча пісня): *For courting's a pleasure, And parting is grief, And a false hearted lover Is worse than a thief – співчуття, жаль*); *Old Smokey* (жіноча пісня): *I wrote him a letter In red rosy lines. He sent it back to me All twisted in twine – сум, горе, гнів*).

Аудиторський аналіз

Експериментальне дослідження було проведено з метою визначення можливих шляхів вираження текстової модальності на інтонаційному рівні.

Аудиторський аналіз робить можливим визначення ряду фонетичних засобів, що забезпечують актуалізацію модальних рис у мові та музиці. Результати порівняння аналізу мовних і музичних тональних характеристик можна представити таким чином:

Українські народні пісні	
Модальні риси: сум, меланхолія, жаль	
Мовна інтонація	Музична інтонація
поступово низхідна шкала низькі низхідні тони звужений діапазон	хвилястий мелодичний контур хроматична шкала мала секунда (півтон – співчуття); тональність ре мінор
Модальні риси: сум, жаль, запевнення (в кінці тексту)	
рівна та низхідна шкали, низькі висхідні та низхідні тони, низхідні-висхідні тони вужий діапазон	падаюча хроматична гама тризвучності із затримкою в тональності фа мінор
Модальні риси: кохання, симпатія, ніжність, наполегливість	
поступово низхідна шкала у комбінації з широким низхідним тоном, багато однорівневих тонів	падаючий мелодичний контур, чиста низхідна кварта, тональність соль мінор

Найбільш типові модальні риси в американських народних піснях про кохання мають такі тональні характеристики:

Американські народні пісні	
Модальні риси: цікавість, задоволення, захоплення	
змінна шкала	хвилястий мелодичний контур, тональність соль мажор
Модальні риси: кохання, симпатія, запевнення	
поступово висхідна шкала у комбінації з низхідним ядерним тоном та широким діапазоном	поступово висхідний мелодичний контур діапазон практично у 2 октави, висхідна чиста квінта, висхідна та низхідна чиста кварта, тональність до мажор
Модальні риси: співчуття, жаль	
низхідна ступінчаста та змінна шкала у комбінації з низхідним-висхідним, низьким низхідним ядерним тоном	висхідний мелодичний контур, тональність мі мажор

Кожна народна пісня має відповідну тональність. Одна з найбільш вражаючих характеристик українських пісень (див. таблицю) – це повна відсутність мажорних тональностей. Будучи українкою, я була оточена му-

зикою з народження; це наша культура і традиція – співати у щасті і горі, під час роботи і на відпочинку. Мені ніколи не спало на думку, чому українські пісні такі ліричні і такі сумні. Одне з пояснень полягає у використанні мінорних тональностей, в яких вони написані. Поєднання мінорних і мажорних тональностей часто використовується творцями навмисно з метою показу внутрішньої боротьби героя та стадій його збудження, боротьби між добром і злом, як-от у пісні “*Ой на горі сніг біленький*”, в якій існує чудове поєднання різних ключів та інтервалів, що служать для вираження суму, глибокого горя, страждання та докору:

Фа мажор <i>Ой на горі до мажор сніг біленький</i>	опис, мажорні тональності
Фа мажор <i>Десь поїхав до мажор мій миленький</i>	констатація факту, мажорні тональності
Ре мінор <i>Десь поїхав ля мажор та й немає</i>	поїхав зменшена септима – сум
Соль мінор <i>Серце з жалю Ре мінор завмирає</i>	завмирає – низхідні малі секунди – інтонація побивання та скорботи

Оскільки у дівчини немає надії побачити свого милого, пісня закінчується тональністю ре мінор.

Підсумок і порівняння

Отримані дані свідчать про те, що відмінності між українськими та американськими ліричними піснями, які є частиною історії та культури наших народів, досить значні.

Композиційний аналіз українських та американських пісень про кохання показує, що їх сюжети не збігаються (лише тип 5 та тип 3 відповідають одне одному). Фольклор – це національна власність; це наша історія і пам'ять. Українські народні пісні зображають як жили прості люди, як вони страждали від несправедливості та жадали свободи, щасливого життя та кохання.

З аудиторської точки зору українські пісні мають більш складні системи вираження модальності. Музика робить їх песимістичними і сумними, в той час як у американських піснях завжди є надія на краще; вони написані в мажорних тональностях.

Порівняльний аналіз вираження різних модальних рис у мові та музиці показує, що найбільш яскраві риси подібності виявляються переважно в тональних характеристиках, а саме: мелодичний контур має таку ж форму, інтервали та діапазон.

Підсумовуючи результати дослідження, хотілося б відзначити, що мовна та музична інтонація перебувають у гармонії. Вони доповнюють і збагачують одна одну і таким чином служать вираженню людських почуттів, вони також відбивають національні особливості мовлення. Народні

пісні складають національну власність, відображають нашу історію, менталітет наших предків, їхній стиль життя, звичаї та традиції. Вони, як унікальні скарби, сховані в імлі часу, ще чекають на те, щоб їх добули з минулого й уважно проаналізували.

1. Антипова А.М. Система английской речевой интонации. – М.: Высш. школа, 1979. – 131 с.
2. Васина-Гроссман В.А. Музыка и поэтическое слово / 2. Интонация. 3. Композиция. М.: Музыка, 1978. – 368 с.
3. Волконский С. Выразительное слово. – Санкт-Петербург: Сириус, 1913. – 215 с.
4. Голоса Америки. Из народного творчества США. Баллады, легенды, сказки, притчи, песни, стихи. – М.: Молодая гвардия, 1976. – 368 с.
5. Назайкинский Е.В. О психологии музыкального восприятия. – М.: Музыка, 1972. – 383 с.
6. Народна лірика. Українські пісні. – Київ: Мистецтво, 1982. – 223 с.
7. Оповідання, казки та пісні: Навчальний посібник / Укладач О.І.Близнюк. – К.: Товариство “Знання”, 1998. – 119 с.
8. Панасенко Н.И. Ритм как один из способов передачи субъективной модальности в английской поэзии и музыке // Взаимодействие сегментного состава и просодии текста. – К.: КГПИИЯ, 1986. – С. 127-130.
9. Українські народні ліричні пісні. – К.: Музична Україна, 1972. – 102 с.
10. Українські народні пісні про кохання. – К.: Музична Україна, 1984. – 135 с.
11. Холопова В.Н. Русская музыкальная ритмика. – М.: Сов. Композитор, 1983. – 281 с.
12. Цеплитис Л.К. Анализ речевой интонации. – Рига: Зинатне, 1974. – 272 с.
13. America's all-time favorite songs. – New York-London-Sydney: Amsco Publications, 1991.
14. Boyden, D.D. An introduction to music. – New York: Alfred A. Knopf, 1956. – 449 p.
15. Elson, L.C. The national music of America and its source. – Book Tower, Detroit, 1974.
16. Karpeles, M. An introduction to English folk song. – London-New York-Toronto: Oxford University Press, 1973. – 120 p.
17. Malkoç, A.M. Old favorites for all ages. – Washington, DC: USIA, 1993. – 131 p.
18. Osman, A.H. and J. McConochie. If you feel like singing. – USIA, 1993. – 95 p.
19. Panasenکو, N.I. Rhythmic peculiarities of an American folk song // Abstracts of all-Ukrainian scientific philological conference “The Problems of Anglo-American Modern Philology. Linguistics and Literary Aspects”. – Cherkasy, 1998. – P. 59-60.
20. Raph, Th. The American song treasury. 100 Favorites. – New York: Dover Publications, 1986. – 406 p.
21. Vaughan, W.R. National music and other essays. – London: Oxford University Press, 1963. – 240 p.

Natalia Panasenکو

TONAL CHARACTERISTICS OF UKRAINIAN AND AMERICAN FOLK SONGS

The author explores the interconnection between speech and musical intonation and defines the main objective of the research so as to find modal features in Ukrainian and American folk love songs and to investigate how they are manifested on the lexical and intonational, specifically, tonal level.

With the help of an experimental research it was shown that differences between Ukrainian and American folk love songs are considerable, however the most vivid features of similarity are displayed in their tonal characteristics.

Віктор Кравченко, Володимир Гошилик

ЛЕКСИКО-ФОНЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛІНКЛЬНШИРСЬКИХ ДІАЛЕКТІВ У ЗІСТАВЛЕННІ З ЛІТЕРАТУРНОЮ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

Відомо, що кожна мова – це невід’ємна складова розвитку людської культури, вражаючий своєю тонкістю та досконалістю спосіб спілкування, неперевершений засіб формування думки та передачі її іншим людям. Мова є скарбницею суспільно-історичного досвіду поколінь. Організація спільної трудової діяльності, функціонування соціальних інститутів, розвиток культури мають своєю обов’язковою умовою постійне та активне мовне спілкування членів колективу (“мовної спільноти”). Етнічний колектив (нація, народність, плем’я) вирізняється серед інших колективів саме своєю мовою, котра, будучи здобутком і скарбом даного колективу, відображає аспекти формування та розвитку його культури, особливості існування та взаємодії його елементів.

Мова етнічної спільноти, як правило, не є абсолютно єдиною на всій території свого поширення та у всіх сферах свого використання. В ній виявляються певні внутрішні відмінності: більш-менш єдина літературна мова зазвичай протистоїть помітно відмінним між собою місцевим діалектам, а також професійним та іншим різновидам мови, що відображають внутрішнє членування даного мовного колективу.

У Великій Британії літературна англійська мова протиставлена надзвичайно великій кількості діалектів, серед яких, на нашу думку, чільне місце належить лінкольнширським діалектам, оскільки графство Лінкольншир відзначається давніми традиціями, а місцева мова – багатством мовленнєвих форм. Діалекти Лінкольнширу не раз привертати увагу дослідників. Серед їх доробку чільне місце посідають праці відомого англійського діалектолога Едварда Кемпiona, людини, котра майже все своє життя провела в Лінкольнширі [2].

У процесі дослідження діалектів Е.Кемпiон iгнорує нові кордони, що були встановлені в результаті реорганізації графства у 1974 році, та розглядає Лінкольншир як старе графство, що простягається до південного берега ріки Гамбер, а також через ріку Трент, на територію острова Ексгольм. Крім цього, Е.Кемпiон описує лінкольнширські діалекти безвідносно до літературного стандарту англійської мови.

Лінкольншир можна схематично поділити на чотири основні діалектні регіони:

- 1) північний діалектний регіон;
- 2) середньолінкольнширський діалект районів Лоут (Louth), Горнкасл (Horncastle), Спілзбі (Spilsby);

- 3) південна говірка Бостона (Boston) та Фензу (the Fens) з деякими варіаціями, що з'являються з наближенням до кордону з Норфолком (Norfolk);
- 4) діалект острова Ексгольм завдяки географічному положенню регіону більш споріднений з діалектом західної частини Йоркширу, ніж із діалектами решти Лінкольнширу.

Цей поділ є умовним, тому що між діалектними регіонами неможливо провести чітку межу. Діалекти зливаються на кордонах, утворюючи безмежну кількість мовних варіантів, розуміння яких залежить від уміння слухача розпізнавати найнепомітніші відмінності, що склалися.

Внаслідок опрацювання інформації з відповідних джерел [1; 3] робимо висновок, що ізольованість Лінкольнширу зумовила своєрідність та неповторність його діалектів. Специфіка цих діалектів у порівнянні з літературною англійською мовою проявляється як у сфері вимови звуків, так і в сфері лексики. Всі ці численні лексико-фонетичні особливості лінкольнширських діалектів, обумовлені специфікою їх історичного розвитку, є також результатом характерного для діалектів консерватизму, що ніби цементує структуру мови, не допускаючи жодних змін.

Зіставлення лінкольнширських діалектів з англійським літературним стандартом проводилося на фонетичному та лексичному рівнях.

Зіставлення на фонетичному рівні охоплювало систему як голосних, так і приголосних.

Оскільки обсяг статті не дозволяє повністю проілюструвати досліджуваний матеріал, обмежимося лише його основною частиною.

ФОНЕТИЧНИЙ РІВЕНЬ

Діалектній вимові в системі вокалізму притаманні такі основні особливості:

1. Голосний звук [a:] в лінкольнширських діалектах вимовляється як [a]. Це скорочення спричинило його подальший перехід до [æ], а в західній частині графства – до *aā*: [ˈm a: s t ə] – [ˈm a s t ə] – [m æ s t ə] – *maāster*¹.
2. На відміну від літературного стандарту голосний *a* після *w* реалізується як [a] – *what* [w a t] замість [w o t], а буквосполучення *ar* вимовляється як [a:], наприклад: *warm* [w a: m] замість [w ɔ: m].
3. На північному заході графства буквосполучення *ow* у словах типу “*cow*”, “*crow*”, “*brown*” реалізується як довгий звук [u:] – [k u:], в той час як у середньому Лінкольнширі зафіксована інша вимова – [kou].

¹ Як свідчить Е.Кемптон, діалектні звуки мають дещо специфічну вимову, а тому їх надзвичайно важко відобразити засобами фонетичної транскрипції. Що стосується лінкольнширських дифтонгів, він пропонує позначити другий елемент символом *ā*, що є коротким чітко вимовленим голосним звуком, цей голосний вимовляється разом із попереднім майже одночасно. Вони ніби зливаються в єдине ціле, але при цьому чітка вимова короткого *ā* є обов'язковою.

В.Кравченко, В.Гошлік. Лексико-фонетичні особливості лінкольнширських діалектів у зіставленні з літературною англійською мовою

4. Якщо звук [e] на письмі передається буквосполученням *ea* (у словах “*feather*”, “*wealth*”, “*ready*”, “*weather*” та “*steady*”), то діалектна вимова збігається з літературною. Але слова “*death*”, “*bread*”, “*lead*” (метал) та “*sweat*” на сході графства зазвичай вимовляються як [deəθ], [breəd], [leəd] та [sweət].
5. На заході графства “*great*” вимовляється як [g r e t], а на сході це слово зберігає свою приналежність до традиційної групи і вимовляється [greət].
6. Якщо слово містить буквосполучення *ei* чи *eu*, спостерігається тенденція до вимови їх як [ā]. Розглянемо такі приклади:
  - а) “*they*” вимовляється як [ðāi], хоча літературною вимовою є [ð e i];
  - б) “*neither*” вимовляється як [næðā] (пор. літ. англ. [ˈn e i ð ə]).
7. У середньому Лінкольнширі сполучення *ou*, *ow* реалізуються як [ou]: “*house*” [h o u s], “*brow*” [brou].

Існують також інші діалектні відмінності у вимові монофтонгів, наприклад: “*earn*” [a: n], “*fight*” [f e i t], “*thaw*” [θ o u], “*half*” [hΛf], “*take*” [t Λ k], “*snow*” [s n a u], “*bone*” [b Λ n] і т. д.

Статистична обробка фонетичного матеріалу показала, що збіг діалектної вимови з літературною становить 40%.

Не менш цікавими є вимовні особливості лінкольнширських діалектів у системі приголосних. Звернемося до деяких із них:

1. В кінці слова буквосполучення *tch* реалізується як [k]: “*flitch*” [f l i k] (пор. літ. англ. [f l i tʃ]); “*pitch*” [p i k] (пор. літ. англ. [p i tʃ]).
2. Характерною для лінкольнширських діалектів є вимова приголосного *r*. На відміну від літературного стандарту, де *r* є надзвичайно м'яким і майже невимовним, на території Лінкольнширу цей звук є “справжнім” (таким, як в українській мові). У слові “*farm*”, наприклад, маємо вимову [f a r m], а не [f a: m].
3. Цікавим є явище епентези, що спостерігається у двох випадках:
  - а) після [l, n, r] з'являється [d]: *feel* [f i: l d], *wine* [w a i n d], *miller* [ˈm i l ə d];
  - б) між двома приголосними з'являється [ə]: *girl* [ˈg e r ə l], *farm* [ˈf a r ə m].В інтервокальній позиції [d] з наступним [r] реалізується як дзвінке [ð]: *adder* [ˈ a ð ə r] (пор. літ. англ. [ˈ æ d ə r]); *bladder* [ˈ b l a ð ə r] (пор. літ. англ. [ˈ b l æ d ə r]).

Після відпадання початкового [h] початковий голосний перетворюється у висхідний дифтонг, у зв'язку з чим у ряді випадків замість літературного “*hear*”, “*here*” вимовляється [j e r], замість “*heat*” – [j e t] тощо.

Замість типової для літературного стандарту вимови буквосполучення *qu* як [kw] у Лінкольнширі воно вимовляється як [tw] (наприклад, “*quill*” – [t w i l]).

У цілому відхилення від літературної вимови становлять тут, за нашими підрахунками, 71%.

ЛЕКСИЧНИЙ РІВЕНЬ

Лексика сучасних англійських діалектів відрізняється крайнім консерватизмом. Величезна кількість слів, які повністю вийшли з використання вже в кінці давньоанглійського та на початку середньоанглійського періоду, збереглися в діалектах. При цьому ці слова в якості живих елементів повсякденного мовлення здебільшого використовуються у своєму первинному значенні. Багато діалектних слів фонетично та графічно можуть співпадати зі словами літературної мови, хоча семантично вони не пов'язані з тими коренями та значеннями, які зустрічаються в словах літературної мови (омонімах).

Лексика лінкольнширських діалектів не є винятком із загального правила. Вона характеризується низьким рівнем оновлення, що зумовило існування її численних особливостей порівняно з літературною англійською мовою.

Досить типовим явищем для лінкольнширських діалектів слід визнати енантіосемію (одночасне вживання одного й того ж слова з протилежними значеннями): "crap" (хворий, слабкий – веселий, здоровий; дурний – розумний), "chuff" (гордий, що зазнався – соромливий), "to let" (заважати, зупиняти, не пускати – дозволяти, пускати).

Багато загальноанглійських слів у діалектах Лінкольнширу мають значення, відмінне від літературного. Розглянемо деякі з таких випадків:

- 1) **Іменники:** "ask" (туман з дрібним дощем), "bargain" (невелика ферма чи обгороджена ділянка землі), "brook" (опік), "bun" (сухе стебло рослин, гній), "calm" (пліснява на варенні, тощо), "cotter" (спілкування), "drape" (корова, що не дає молока), "earn" (орел), "gay" (слід від коліс на дорозі), "kid" (в'язанка хмизу), "knack" (звичка, манера що-небудь робити), "lake" (іграшка), "meaning" (ознака, симптом), "mint" (удар), "mor" (ярмарок, на якому наймалися слуги та сільськогосподарські робітники, звичай існував аж до початку ХХ-го століття, веселе зібрання), "pear" (нирка у людини чи тварини), "rask" (pl. кістки мертвого коня), "tag" (іній, туман, мряка), "swad" (стручок гороху чи квасолі), "win" (жнива) та ін.
- 2) **Прикметники:** "caddy" (здоровий, бадьорий, що виздоровлює), "chuff" (дратівливий, грубий), "crap" (хворий, слабкий; живий, веселий, енергійний, здоровий), "downy" (в поганому настрої, пригнічений), "feat" (досить великий (за розміром чи кількістю), значний; красивий), "saucy" (слизький (про дорогу), ясний (про погоду), брудний), "shandy" (божевільний; соромливий, апатичний; розбитий, зламаний (про посуд тощо), неуважний), "swale" (холодний) та ін.
- 3) **Дієслова:** "to chill" (дещо підігріти (рідину)); "to cotton" (бити; робити успіхи, поправлятися), "to drill" (даремно витратити час; сповільнювати;

затримувати; заманювати; змусити що-небудь зробити за допомогою лестошів), "to haze" (черпати воду; просушувати на повітрі), "to mint" (мати намір; намагатися; натякати на що-небудь), "to pink" (зменшуватися), "to team" (кричати, плакати), "to sadden" (закріплювати, робити твердим; утрамбовувати), "to shape" (вирушити, піти геть), "to tine" (втрачати (будь-що)) та ін.

Досить своєрідними є можливості сполучуваності префіксів та значення префіксальних утворень: "misdo" (робити неправильно, погано), "mistmove" (тривожити, турбувати); (про рослини) незрілий, що погано росте: "unkind corn", "unkind apples"; "unstrong" (слабкий) тощо. У ряді випадків додавання заперечного префікса до слова не змінює його значення на протилежне: "disabuse" (= "abuse"), "unthaw" (= "thaw"), "disannual" (= "annual") тощо. Префікс a- інколи використовується замість префікса be-. Саме тому, аналізуючи лінкольнширські діалекти, ми знаходимо діалектні форми "afore, ahind, aside" (пор. літ. англ. "before, behind, beside"). "Beneath" є винятком із цієї тенденції. Це слово рідко вживається, поступившись місцем прийменнику "underneath".

Надзвичайно цікавими є можливості діалектної суфіксації. Порівняймо, наприклад, "abundation" (= "abundance"); "skillable" (від "skill") (легкий для розуміння, очевидний); "naturable" (= "natural"); "needless" (безпомічний).

Специфіка діалектної лексики проявляється, проте, не тільки в особливостях вживання слів, спільних для літературного варіанту та місцевих говірок, не тільки у своєрідності запозичень та великому консерватизмі, але і в наявності в діалектах великого кола слів, властивих тільки окремим діалектам (декільком діалектам) чи використовуваних лише на окремих територіях. Серед лексики лінкольнширських діалектів також можна виділити чимало груп слів, властивих лише цим діалектам, слів, які не мають відповідників у літературній мові. Сюди можна віднести:

- 1) **Іменники:** "casson" (сухий гній, що використовується для палива), "fete" (велика калюжа), "fruggan" (кочерга), "gaum" (увага), "goaf" (скирта сіна, складена в сараї), "gound" (гнійні виділення з очей), "gowpen" (жменя), "haag" (туман, мряка; холодний східний вітер; кашель), "haver" (овес), "pancheon" (велике глиняне відро (особливо для молока)), "reckan" (залізний гак у печі, на який вішають горщики над вогнем), "summering" (щорічне свято), "swape" (дерев'яні вила для гною), "tad" (гній), "thorp(e)" (село), "undem" (період між полуднем та заходом сонця), "wong" (поле; луг; низовина) і т. п.
- 2) **Прикметники:** "bauson" (великий; жирний, товстий; незграбний), "bozzom" (яскраво-червоний; рум'яний), "charty" (брудний, вкритий липкою грязюкою; (про погоду) погана; (про людину) низька, підла), "gleg" (розумний, дотепний; швидкий; меткий; яскравий), "hogty" (брудний, жалюгідний), "lanmock" (незграбний), "nunty" (в поганому наст-

рої; (про одяг) вузький; немодний, поношений), "snell" (швидкий, меткий; жорсткий; хворобливий; холодний, пронизливий; гострий), "thane" ((про м'ясо) непроварений, непросмажений, сирий) і т. п.

3) **Дієслова:** "to dade" (водити; підтримувати (дитину при ходьбі); ходити повільно, за допомогою інших), "to daff" (залякувати; гасити (свічку); веселитися, жартувати; говорити дурниці), "to daver" (блукати без мети; замерзати від холоду; трястися; в'янути (про квіти), бруднити), "to gar" (змусити (зробити що-небудь)), "to gimr" (прикрашати різьбленням), "to hauve" ((про коня) повертати ліворуч від кучера; дивитися відсутнім поглядом), "to hire" (битися (про рогату худобу); дразнитися; кульгати, важко йти; піднімати щось важке; видавати таємницю, проговоритися), "to mog" (втекти; пересунути, переставити) і т. п.

Серед названих вище прикладів домінують слова, що представляють основну сферу діяльності мешканців графства Лінкольншир – сільське господарство, а також їх побут.

Підсумовуючи результати зіставлення фонетичних систем лінкольнширських діалектів та літературного стандарту англійської мови, слід відзначити чітко окреслені розбіжності у вимові як голосних, так і приголосних. При цьому спостерігається відмінність діалектної реалізації окремих звуків у різних частинах графства, що свідчить про неоднорідність процесів розвитку діалектів у межах ареалу їх поширення.

Своєрідною є лексика лінкольнширських діалектів. Дотримуючись принципу традиційності, діалекти графства зберігають значну кількість старих форм, які мають досить давнє походження.

Великий пласт діалектної лексики, що зустрічається лише на території графства й відображає специфіку життя та побуту його мешканців, є типовим прикладом діалектного розвитку в умовах надзвичайної територіальної ізоляції.

1. Маковский М. М. Английская диалектология. – М.: Высш. школа, 1980. – 135 с.
2. Campion, G. E. Lincolnshire dialects. – Boston: Arnold, 1976. – 179 p.
3. Orton, H. et al. Survey of English dialects. – Leeds: Arnold, 1971. – 340 p.

Victor Kravchenko, Volodymyr Hoshylyk

LEXICAL-PHONETIC PECULIARITIES OF LINCOLNSHIRE DIALECTS COMPARED TO THE CODIFIED ENGLISH

The extreme isolation of Lincolnshire has caused its dialectal peculiarities, that are also the result of their historical development and of the conservatism typical of any dialect. All these peculiarities penetrated both the sphere of sounds and that of words. In the paper an attempt is made to collect and summarize the scientific data concerning the comparison of the Lincolnshire dialects with the Standard English on the lexico-phonetic level

Ярослав Билиця

ПРАГМАТИЧНА РЕЛЕВАНТНІСТЬ СЕМАНТИКИ ПОЛІТИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ (на матеріалі німецької мови)

Відомо, що для певної частини одиниць мовної системи характерна прагматична релевантність їх семантики, яка зумовлена самою їх сутністю, їх системно-мовними семантичними ознаками, актуалізація яких у мовленні дозволяє здійснювати певний вплив на емоційно-вольову сферу психіки людини, через неї на інтелект, а в кінцевому рахунку і на її поведінку. Як справедливо зазначає Л.А.Кисельова, "прагматичні властивості не можуть не бути органічно характерні і для самої мови" [2, с.4], оскільки в ній є справді цілий ряд одиниць, які завдяки своїм семантичним особливостям запрограмовані на здійснення прагматичного ефекту на реципієнта інформації.

Цілком зрозуміло, що не всі мовні засоби, не всі макросистеми чи макрополя характеризуються однаковою схильністю до здійснення прагматичного впливу, проте з усіх них чи не найбільший прагматичний потенціал має макросистема політичної лексики у зв'язку з її важливою роллю у всіх сферах суспільного життя. Це твердження є актуальним і для політичної фразеології (ПФ), оскільки для її одиниць характерні такі спільні для усіх фразеологізмів структурно-семантичні і прагматично релевантні ознаки, як роздільнооформленість, образна модельованість, варіативність компонентного складу тощо. Крім цього, політичним фразеологічним одиницям (ПФО) властиві й інші семантичні особливості, які визначають їх потенційну здатність до прагматичного впливу і які зумовлені тією референційною та комунікативною сферою, з якою вони корелюють та в якій вживаються.

У цілому ж політична фразеологія визначається нами як сукупність усіх власне та невластне фразеологічних одиниць, які референтно співвідносяться з явищами, поняттями та реаліями міжнародного політичного життя та міжнародних відносин, внутрішньополітичного життя тієї чи іншої країни тощо. Цей розряд одиниць, незважаючи на структурно-семантичну різноманітність свого складу, представляє собою єдине фразеологічне мікрополе в макрополі політичної лексики і фразеології та в усьому фразеологічному фонді будь-якої мови, в тому числі і німецької.

Всі ПФО з точки зору наявності в їх семантиці прагматичної релевантності можна розділити на дві основні групи:

1) узуально-прагматичні, потенції впливу яких парадигматично заковані в їх семантичній структурі і які завдяки цьому в мові мають константну прагматичну інформацію, яка регулярно актуалізується в мовленні;

2) потенційно-прагматичні, які в мові вирізняються в основному номінативно-інформативним характером своєї семантики, але які в мовленні здатні набути прагматичних ознак.

Першу групу одиниць – узуально-прагматичні ПФО – можна розглядати як своєрідні мовні ПФО-прагмеми, які насамперед впливають на психіку людини, регулюють її поведінку. Їх прагматичний потенціал зумовлений як денотативно-сигніфікативним, так і конотативним аспектами семантики. Іншими словами, цей потенціал зумовлений самою суттю цих одиниць, їх семантикою, оскільки “прагматика словесного знака перебуває у складному співвідношенні з його семантикою” [4, с.12].

Серед узуально-прагматичних одиниць можна виділити дві підгрупи: а) спонукальні ПФО та б) оцінні ПФО (в англомовній термінології відповідно: ПФО-прескриптори та ПФО-апрейзори). Їх наявність у складі ПФ є цілком закономірною, оскільки вони корелюють зі специфікою їх референційної сфери, а також сфери функціонування цього розряду одиниць – політики та політичної комунікації, для яких характерні перш за все такі категорії, як “спонукальність” та “оцінність” [3, с.79].

До спонукальних ПФО належать насамперед крилаті фрази політичного характеру. Прагматична релевантність їх семантики формується в першу чергу за рахунок спонукального (тобто прескриптивного) компонента значення, на який може нашаруватися ще й типова для переважної більшості ПФО соціально-політична оцінність, яка багатьма лінгвістами розглядається як прагматично релевантна категорія [1, с.7; 2, с.159; 3, с.21]. Основу останньої може складати оцінка (позитивна чи негативна) тих чи інших політичних подій, фактів, явищ як з точки зору загальнолюдських цінностей, так і з точки зору інтересів певних політичних груп, партій тощо. Прикладом таких ПФО можуть бути *Ins neue Jahrtausend atomwaffenfrei!*; *Frieden schaffen mit immer wenigen Waffen!*; *Lieber weiterverhandeln, als weiterrüsten!*; *Wer das Schwert nimmt, soll durch das Schwert umkommen!*; *Willst du den Frieden, rüste dich zum Krieg!*; *Teile und herrsche!* та інші.

Прагматична сила семантики подібних одиниць знаходить своє пряме вираження в імперативній формі, яка зумовлює їх безпосередній, експліцитно спрямований вплив як на переконання реципієнта, так і на його поведінку, адже комунікативна інтенція імперативної форми й полягає насамперед у спонуванні до дії.

Як спонукальні ПФО слід розглядати також окремі прислів'я та приказки політичного характеру, в семантиці яких поруч із соціально-політичною оцінністю часто експліцитно виражена насамперед спонукальність, наприклад: *Willst du den Frieden, so gib Frieden!*; *Auf Frieden wartet man nicht, man erkämpft ihn!*; *Wo verhandelt wird, wird nicht geschossen!* та інші.

Ці ПФО також чітко експлікують своєю семантикою певну спонукальну орієнтацію реципієнта щодо тієї чи іншої політичної дії.

Проте в більшості ПФО цього типу прескриптивність виражена імпліцитно: *Durch fremde Waffen gründet sich kein Thron; Gute Absichten machen noch keine Politik; Krieg ist leichter angefangen als geendet; Friede ernährt, Unfriede verzehrt; Es ist der schönste Sieg, an dem kein Blut klebt; Wo kein Friede ist, da ist auch kein Glück; Vertrag bricht allen Streit; Wasser in Frieden ist besser als Wein in Zank* та інші.

Подібні ПФО, будучи узагальненими “згустками” певного досвіду в сфері політичної практики, містять у своїй семантиці імпліцитну прескриптивність, оскільки вони ніби пропонують реципієнту дотримуватися тих рекомендацій, які заковані в семантичній структурі таких одиниць. На цій основі їх також варто розглядати як спонукальні прагмеми, як ПФО-прескриптори.

Значно ширше представлені в складі узуально-прагматичних одиниць оцінні ПФО. Прагматично релевантною в семантичній структурі цих одиниць є категорія соціально-політичної оцінності. “Оцінний елемент фразеологічного значення (...) виступає як дійовий і ефективний засіб для досягнення автором висловлювання прагматичних цілей” [5, с.7]. Тому не викликає жодного сумніву, що соціально-політична оцінність як категоріальна семантична ознака більшості ПФО складає основу їх прагматичних потенцій. У політичній фразеології вона перебиває за своєю силою інші види оцінності (емоціональну, інтелектуальну) і перетворюється тим самим в ядро конотативного аспекту значення її одиниць, детермінуючи ступінь їх прагматичного потенціалу. Що стосується образності, яка теж розглядається як прагматично важлива ознака ПФО [6, с.222], то її можна розглядати як факультативну характеристику для багатьох ПФО. Це зумовлено тим, що склад ПФ нараховує чимало одиниць стійкого характеру, які, проте, знаходяться на ідіоматичній периферії ПФ і для яких образність у такій мірі не характерна. Тому прагматичні потенції більшості ПФО формуються, в першу чергу, за рахунок їх соціально-політичної оцінності, завдяки якій як образні, так і необразні ПФО є носіями константної прагматичної інформації. Тому їх також можна розглядати як політичні мовні прагмеми, як ПФО-апрейзори, які входять до складу єдиного прагматичного мовного поля.

Отже, до складу прагматично релевантних оцінних ПФО або так званих ПФО-апрейзорів входять:

1) власне ПФО, прагматичні потенції семантики яких створюються за рахунок образності та характерної для них соціально-політичної оцінності: *Politik des grossen Knüppels; Politik des Zuckerbrotes und der Peitsche; Politik der verbrannten Erde; Politik der offenen Tür; sich auf die Bajonetten stützen; mit den Waffen klirren; die militärischen Muskeln spielen lassen; ein Blutbad anrichten; die Kanonen sprechen lassen; mit Feuer und Schwert austrotten; die Menschenrechte mit Füßen treten* та інші;

2) значна частина ідіоматично-периферійних ПФО, прагматична інформація яких закодована в основному в їх соціально-політичній оцінності: Politik der Vernunft; Politik des Dialogs; Politik der Stärke; Politik des Diktats; Politik der Spaltung та інші.

Прагматичні потенції окремих ідіоматично-периферійних ПФО можуть доповнюватися і образністю. Це в першу чергу стосується тих ПФО нефразеологічного типу, які утворені шляхом алогічного сполучення семантично несумісних компонентів, за рахунок чого вони набувають своєрідної образності, а одночасно і тої чи іншої соціально-політичної оцінності, тобто необхідних прагматично релевантних характеристик: die Entspannung unterminieren, die Rüstungen einfrieren; die Verhandlungen torpedieren; das Wetttrüsten zügeln та інші.

Не можна не помітити, що в цілому серед складу оцінних ПФО всіх зазначених груп переважають одиниці з негативною оцінкою, що, на наш погляд, пояснюється саме таким ставленням людей до негативних явищ, подій, фактів, понять у сфері політичного життя, що знаходить своє відповідне відображення і в процесі фразотвору.

Проте значна частина ПФО нефразеологічного типу узуально позбавлена прагматичних потенцій, оскільки вони є як безобразні, так і оцінно нейтральні: die Verhandlungen unternehmen; einen Vertrag abschliessen, Proteste erheben; zur Macht kommen; diplomatische Beziehungen aufnehmen та інші.

Подібні одиниці, маючи в мові ядерну інформативну і нульову прагматичну семантику, виступають і в мовленні в основному носіями раціональної інформації. Незважаючи на це, подібні типові ПФО-інформеми здатні в багатьох випадках набувати в синтагматичній прагматичній релевантності. Так, наприклад, навіть за допомогою елементарного прийому оказіонального перетворення – вклинювання – будь-яка ПФО-інформема здатна набути функції прагматичного впливу і змінювати оцінну орієнтацію її реципієнта: eine agressive Politik betreiben; einen gerechten Kampf führen тощо.

Саме тому подібні одиниці слід розглядати як мовленнєві прагмеми, як потенційно-прагматичні ПФО.

На основі всього викладеного вище можна констатувати, що для більшості ПФО характерна навіть у мові прагматична релевантність семантики, що в значній мірі зумовлює їх комунікативно-прагматичні потенції в мовленні і що є особливо актуальним для політичної сфери комунікації.

1. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. – М.: Наука, 1985. – 229 с.
2. Киселева Л.А. Вопросы теории речевого воздействия. – Л.: Изд-во Ленингр. гос. ун-та, 1978. – 160 с.
3. Клаус Г. Сила слова. Гносеологический и прагматический анализ языка. – М.: Прогресс, 1967. – 216 с.

4. Терентьева Л.П. Семантика и прагматика лексических окказионализмов / Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1983. – 26 с.
5. Шорабаева Н.К. Оценочная функция фразеологических единиц в современном немецком языке / Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1984. – 23 с.
6. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. – Leipzig: Bibliogr. Institut, 1982. – 250 S.

Yaroslav Bylytsya

PRAGMATIC RELEVANCE OF SEMANTICS OF GERMAN POLITICAL PHRASEOLOGICAL UNITS

The article deals with the inherent capacity of political phraseological units to pragmatically influence the addressee. The author analyses such semantic meanings of the given group of phraseologisms as prescribing and social-political appraising which are linguistically encoded in their structure.

Василь Угринюк

ВПЛИВ СИМВОЛІКИ КОНОТАТИВНИХ ЗНАЧЕНЬ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НА ЇХ УМОТИВОВАНІСТЬ

Відомо, що фразеологічні одиниці мають свої якісні відмінності від інших мовних одиниць як за формою, так і за змістом. Цілком слушно зауважує О.І.Молотков, що, не зважаючи на всі відмінності, вони нічим не відрізняються від інших одиниць мови: будь-яка одиниця мови – слово, словосполучення, речення і т.д. – реально представлена в мові в єдності своєї форми та свого змісту, поза цією єдністю вони не існують [2, с.147].

Предметом нашого дослідження є вплив на вмотивованість фразеологічних одиниць символіки значень їх фразеологічно зв'язаних компонентів. Під символом, разом із З.В.Белкіною, ми розуміємо вмотивоване фразеологічне значення, яке є відображенням символіки речей [1, с.89]. Лінгвісти віддавна звертають увагу на те, що в мові існують слова, які символізують певні явища чи поняття. Так, символами людей у різних художніх творах можуть виступати дерева і трави. Наприклад: верба, калина, береза – закохані і сумні дівчата. Дуб, тополя, явір – сильні і стрункі хлопці чи чоловіки. Ці слова як лексичні компоненти входять до складу цілого ряду фразеологізмів.

Символ може також служити тим суб'єктивним образом, який уявляється творцеві фразеологізму. Символ може підкреслювати у мові оцінювальну функцію. Саме через застосування тієї чи іншої фразеологічної одиниці комунікант показує своє ставлення до того, що він називає, а це здійснюється не в останню чергу і через символіку конотативних значень лексичних компонентів фразеологізмів. Саме їх символіка допомагає вмо-

тивувати значення фразеологічних одиниць. Фразеологізми мають свою індивідуальну символіку, що уможливує розрізнення їх значень, які, на перший погляд, є стовідсотковими синонімами. Якщо б не було індивідуальної символіки лексичних компонентів фразеологізмів, то не було б, напевно, і тих багаточисленних відтінків у їх значеннях, оскільки існує велика кількість фразеологізмів, які входять в одне і те ж семантичне поле. Наприклад, фразеологічні одиниці зі значенням “помирати”: *das Zeitliche segnen; in die ewigen Jagdgründe gehen; ins Gras beißen; seinen Geist aufgeben; seine Seele aushauchen; zur ewigen Ruhe] in die Ewigkeit] in den ewigen Frieden eingehen; den Weg allen Fleisches gehen; die Welt verlassen; den letzten Hauch von sich geben; aus der Welt gehen; von der Bühne des Lebens abtreten; dran glauben müssen; um die Ecke gehen; den Löffel wegschmeißen usw.* Усі вони мають однакове значення – “померти”. Проте, кожна фразема має свої відтинки у значенні, і лише правильне розуміння їх дозволяє дібрати точний відповідник у потрібний момент мовлення. Кожен фразеологізм цього семантичного поля має свій символ, який і відрізняє його від усіх інших.

Наведемо такий приклад для підтвердження наших слів: “*Sie sind gut. Das Fräulein kann jeden Tag ins Gras beißen, und das nennen Sie Liederlichkeit!*” (Th.Mann “*Der Zauberberg*”)

“Ну и хороши же вы. Девуца в любой момент может протянуть ноги, а вы называете это распушенностью”.

У даному прикладі фразеологізм “*ins Gras beißen*” перекладається російською мовою фразеологізмом “протянуть ноги”, який у своїй семантичній структурі має сему негативності. Вживання даного фразеологізму показує не зовсім позитивне ставлення комуніканта до тієї людини, стосовно якої була вжита ця фразеологічна одиниця. Це негативне конотативне забарвлення семантики фразеологізму базується зокрема на його символіці.

Наведемо ще один приклад: “*...gib vor, du kämest geraden Wegs aus Böhmen, hättest mit meinem Bruder dem Treffen bei Prag beigewohnt – hättest ihn auf der Wahlstatt den Geist aufgeben sehen*” (F.Schiller “*Die Räuber*”)

“... скажи, что ты прямо из Богемии, что ты вместе с моим братом участвовал в сражении под Прагой и видел, как он испустил дух на поле брани”.

Фразеологізм “*seinen Geist aufgeben*” належить до високого стилю і перекладається російською мовою словосполученням “испустит дух”. Якщо порівняти його з фразеологізмом “*ins Gras beißen*”, який належить до грубої розмовної мови, то ми відразу відчуємо різницю у символіці їх

конотативних значень, ми бачимо, що за другим фразеологізмом закріплена зовсім інша конотативна забарвленість, у ньому закладена сема “шанобливості”.

Символіку конотативних значень наведених вище фразеологізмів формують поєднання буквальних значень їх компонентів. Для того, щоб наочніше продемонструвати формування символіки, винесемо за межі наведених прикладів компоненти фразеологізмів та об’єкти, на які вони спрямовані:

Fräulein ----- Gras ----- beißen
er ----- Geist ----- aufgeben

У такому поєднанні чітко видно відмінність символіки конотативних значень даних фразеологічних одиниць, оскільки символіка значень є одним із джерел конотації фразеологізмів, від неї також залежить експресивна насиченість та емоційна оцінка дійсності.

Необхідно зауважити, що з часом може відбуватися зміна значення у символів, а можливо також його розширення, що добре видно на наступному прикладі. Якщо в сучасних носіїв німецької мови фразеологізм “*Haare auf den Zähnen haben*” викликає асоціації з агресивною, різкою людиною (причому переважно жінкою), то на початку XIX ст. цей фразеологізм означав досвідчену людину, її великі знання та силу. Про це свідчить дефініція значення цієї фразеологічної одиниці в словнику Кампе: *Haare auf den Zähnen haben – ein in seinem Fache erfahrener, geübter Mann sein, viel Erfahrung, Kraft, Kenntnis besitzen.* Сучасний німецький фразеологічний словник дає таку дефініцію цієї фразеологічної одиниці: *Haare auf den Zähnen haben – bissig und böseartig sein; schroff und rechthaberisch sein: Du wirst bei der neuen Laborantin nichts erreichen, die hat Haare auf den Zähnen. Sie weiß sich schon zu helfen; das ist eine Resche mit Haaren auf den Zähnen* [5, с.284].

Ми згодні з висновком З.Д.Попової, що мовна символіка має різні ступені глибини і є безпосереднім відображенням символіки речей [3, с.97]. Відмінність символіки значення фразеологізму та слова зв’язана перш за все з тим, що формування символіки фразеологізму відбувається на іншому рівні, ніж формування символіки слова. Ця обставина, в свою чергу, зв’язана з приналежністю вказаних одиниць до різних структурно-семантичних рівнів мови. Так, наприклад, фразеологічна одиниця “*ein Tropfen auf den heißen Stein*” має подвійну символіку “*ein Tropfen*” та “*heißer Stein*”, що значно посилює символіку конотативного значення даного фразеологічного звороту.

Оскільки образ фразеологізму, який лягає в основу створення нової фразеологічної одиниці або нового значення в уже існуючій фразеологічній одиниці, має лексичну компонентну основу, то цей образ отримує складне вираження. Його символіка, таким чином, сигналізує на кожному конкретно взятому зрізі про зв’язок між значенням фразеологізму та його сим-

* Приклади та їх переклади запозичені із “*Бинович Л.Э., Гришин Н.Н. Немецко-русский фразеологический словарь*” – М., 1975. – С. 207,232.

волом, який позначається відповідними лексичними компонентами того чи іншого фразеологічного звороту.

Між прямим значенням компонентів і образним значенням фразеологізму встановлюється дериваційний зв'язок. Символічно вмотивовані фразеологізми не можуть відірватися від буквальних значень своїх компонентів, якими б ослабленими вони не були внаслідок переосмислення. Буквальні значення компонентів фразеологізмів є основою формування їх символу. Ознаки на основі буквальних значень компонентів фразеологізмів забезпечують потрібну образність, експресивність фразеологізмів. Саме символіка значення фразеологізму є тією ланкою, яка зв'язує звукову оболонку з його значенням. Без неї не може здійснюватися зв'язок між планом вираження та планом змісту. Про це свідчить цілий ряд символічно вмотивованих фразеологізмів. Наприклад, фразеологічна одиниця німецької мови "auf dem Schlauch stehen" наводить нас відразу на думку, що йдеться про особу, яка в чомусь не розбирається, оскільки не має для цього достатніх знань чи достатньої інформації: In Mathe hat er schon immer auf dem Schlauch gestanden. Peinlich war, daß der Minister im Verlauf des Interviews mehrmals auf dem Schlauch stand und keine Antwort wußte [5, с.625].

Наприклад, не викликає сумніву наявність у мовців різноманітних символів для таких лексичних одиниць, як "Arm" і "Nase". При читанні цих слів у кожного перед очима з'являються різні символи: "Arm" – своя власна рука, рука коханої дівчини, рука дитини, рука в гіпсі, попечена рука і т.д. Для людини технічно освіченої з'являються додаткові символи: важіль, плече, рукоятка, ручка, коромисло, поперечка, спиця балансу. Для лексичної одиниці "Nase" – ніс, носова частина, носок, носик, шип, прилив, виступ, заплечик, кулак, кулачок, било, кілок, вусик, ріжок, спис, жало, запобіжник вилки [4, с.42-43].

Разом із тим лексичні одиниці "Arm" і "Nase" входять як компоненти в досить велику кількість фразеологізмів. Усі символи даних лексичних одиниць, які названі вище, у фразеологізмах зникають. Для прикладу наведемо дві фразеологічні одиниці: 1. Jmdn. auf den Arm nehmen; 2. Jmdm. eins auf die Nase geben.

Символіка конотативних значень фразеологічних одиниць базується на буквальних значеннях їх компонентів, і ми вже не задумуємося над тим, що компоненти "Arm" і "Nase" мають у самостійному вжитку багато різних символів. Звідси висновок, що компоненти фразеологізмів, які об'єднані у єдине ціле, зменшують до мінімуму кількість своїх символів і утворюють один єдиний символ для тієї чи іншої одиниці на основі своїх буквальних значень. Символіка конотативних значень фразеологізмів конкретніша, ніж у лексичних одиниць, оскільки вони в своїй основі мають конкретну ситуацію, яка виключає наявність інших символів у цих фразеологічних одиницях. Якщо це не відбудеться, то зруйнується зв'язок між симво-

лом та значенням фразеологізму, що призведе до руйнування семантичної структури фразеологізмів. Адже ми саме через символ, який ліг в основу фразеологізму, виходимо на його значення, а від потужності, інтенсивності та глибини символу в значній мірі залежить умотивованість його сприйняття.

- 1 Белкина З.В. Символика коннотативных значений // Исследования по семантике. – Уфа: Изд-во Уфимск. ун-та, 1989. – С.89-95.
- 2 Молотков А.И. Основы фразеологии русского языка. – Л.: Наука, 1977. – 213 с.
- 3 Немецко-русский технический словарь. – М.: Рус. язык, 1966 – 238 с.
- 4 Попова З.Д. Фразеология и символика вещей // Проблемы русской фразеологии. – Тула: Изд-во Тульск. ун-та, 1979. – С.71-76.
- 5 Duden. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 1992. – 863 S.

Vasyl Uhrynyuk

INFLUENCE OF SYMBOLICS OF CONNOTATIVE MEANING OF PHRASEOLOGISMS ON THEIR MOTIVATION

The article is an attempt to show the influence of the symbolic connotative meanings of phraseological units on their motivation.

Олег Остапович

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ХАРАКТЕРИСТИК НАЦІОНАЛЬНО-МАРКОВАНОЇ НОМІНАТИВНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ У АВСТРІЙСЬКОМУ ВАРІАНТІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Комунікативна спрямованість сучасних студій у царині лексичної та фразеологічної семантики зумовила необхідність розгляду функціонального аспекту національно-маркованих фразеологічних одиниць (ФО) австрійського мовного варіанта.

Саме їх функціонування в реальному процесі мовлення, використання носіями австрійського національного варіанта, однозначна ідентифікація цих одиниць австрійцями як "своїх", притаманних суто австрійській культурі, дозволяє зробити висновок про їх національну маркованість.

При цьому, як слушно зазначив С.Н.Назаров, визначальними рисами таких мовних одиниць є "обмеженість їх вживання відповідним національно-культурним контекстом, (...) чітка кореляція між їх мікроструктурою – наявністю національно-культурних сем (НКС) на одному із рівнів семантичної організації стійкого словесного комплексу та макроструктурою –

тобто текстом, у котрому вони можуть бути реалізовані – його загальна співвіднесеність із конкретним регіоном, національно-культурне забарвлення тексту” [4, с.116].

Для аналізу співвідношення функціональних та структурних характеристик національно-маркованих австрійських фразеологізмів ми розглянемо такі структурні розряди ФО за структурно-семантичною класифікацією І.І.Чернишової [7, с.651-656]:

1) фразеологічні єдності з повним переосмисленням усіх лексичних компонентів і найвищим ступенем ідіоматичності;

2) фразеологічні сполучення з повним або частковим переосмисленням одного лексемного компонента.

На наш погляд, цілком слушним буде розглянути й ті структурні розряди стійких словосполучень, чия належність до фразеології залишається дискусійним питанням. Йдеться про стійкі лексичні єдності та перифразові утворення на зразок *Wiener Wald*, *Rom des Nordens*, *Capua der Geister*. Саме ці останні характеризуються повним або частковим переосмисленням компонентів і містять переважно у сукупному сигніфікативному значенні словесного комплексу інформацію національно-культурного плану. Окрім того, вони часто є своєрідними фразеореаліями – єдиними мовними позначеннями певних специфічних предметів і явищ буття австрійської нації. Це такі перифрази:

1) літературні:

Capua der Geister (F.Grillpazer) – Відень кінця минулого століття (асоціація із давньоримським містом Капуя, де під час Північних війн від морального занепаду загинула армія Ганнібала);

2) локальні:

Wiener Ring – кільцева вулиця у центрі Відня; *Wiener Sängerknaben* – Віденський хор хлопчиків; *Wiener Edelknaben* – полк австрійської імператорської лейб-гвардії; *das Wiener Bermudadriek* – історичний центр Відня, туристичні пам'ятки; *Venedig in Wien* – Парк Пратер;

3) географічні:

deutsches Eck – південно-східна окраїна Баварії; *jenseits von Inn* – у Німеччині; *Kornkammer Europas* – Україна; *Wiener Wald* – північно-східні відроги Австрійських Альп; *Österreichischer Versailles* – замок Шенбрунн; *Rom des Nordens* – Зальцбург;

4) етнічні:

Herr und Frau Österreicher – середні, пересічні австрійці:

“Gemeinsam mit anderen Organisationen kämpfen die Wiener Tierschützer seit Jahren gegen Mißstände in der Massentierhaltung, speziell auch gegen jene umstrittenen Legebatterien, in denen Hühner für das Frühstücksei von *Herrn und Frau Österreicher* sorgen müssen” (Kurier, 23. 08. 1992, S.16);

5) сленгові, арготичні:

1) *Останович*. Особливості функціональних характеристик національно-маркованої номінативної фразеології у австрійському варіанті німецької мови

gelber Wagen; *der sanfte/grüne Heinrich* – “чорний воронок”, поліцейська машина; *grüner Tisch* – суд; *das graue Elend* – “робітний дім”, притулок для нужденних;

6) перефразовані найменування відомих історичних діячів Австрії:

der alte Herr in Schönbrunn – австрійський імператор Франц-Йозеф; *Don Quichote der Legitimität* (F.Grillpazer) – князь Меттерніх; *der österreichische Moltke* – фельдмаршал ерцгерцог Фердинанд; власник молочарні (натяк на відомого пруського полководця Мольтке); *Friedens – Bertha* – Берта фон Зуттнер (відома австрійська письменниця – пацифістка, лауреат Нобелівської премії).

Хоча фразеологічний статус подібних мовних утворень деякі дослідники піддають сумніву, ми вважаємо, що за такими критеріями, як аналітична структура (“різнооформленість”), відтворюваність, належність до мови, а не до мовлення, ідіоматичність, наявність експресивного, переосмисленого змісту, узуальність, зрештою, наявність фразеографічної кодифікації, їх слід зарахувати до периферійних шарів австрійської фразеології. Деякі з цих ФО є одиницями первинної номінації (єдиними описовими назвами певних реалій), інші (як, скажімо, образні найменування історичних осіб) є знаками вторинної, точніше, непрямої номінації.

Вони, на відміну від уже існуючих нейтральних власних назв, мають образний, експресивний характер. НКС, які містять ФО даного типу, належать до поняттєво-диференційних сем історико-етнографічного характеру. Наявність у їх структурі національно-маркованої лексики (наприклад, топоніма *Wien*), на наш погляд, не впливає на їх вмотивованість, такий компонент сам по собі не несе жодної інформації країнознавчого характеру ані для мовця – носія мови, ані для іншомовного реципієнта.

У деяких ФО зафіксоване й друге ідіоматичне значення (як, наприклад, у ФО *der österreichische Moltke*). Воно є наслідком, умовно кажучи, “вторинного переосмислення” першого образно-експресивного звороту, а не самого денотата.

Пор.: *böhmischer Dalk* – 1) прісний чеський пиріжок; 2) простак, дурень; *besoffener Kapuziner* – 1) кава “капучіно” з глетвейном; 2) горіховий пиріг, спечений у глетвейні; *geriebenes Gerstl* – 1) терте дріжджове тісто як додаток до супу; 2) гроші.

Навпаки, фразеологічні єдності перифрастичного типу (*der sanfte/grüne Heinrich*; *das graue Elend*; *das Eiserne Madl*; *Tante Dorothea-Laden*), а також географічні перифрази (*Kornkammer Europas*; *das Steinerner Meer*) релевантні у національно-культурному плані передовсім своїм сигніфікативним, ідіоматичним значенням. При його незнанні НКС у комунікативному акті на рівні синхронії взагалі не проявляється, ні сама ФО, ані її генетичний прототип національно-специфічних конотацій, як правило, не викликають.

Врешті, невелика група ФО може зумовити енантіосемію і комунікативні труднощі на внутрішньомовному, міжваріантному рівні через відмінності у фразеологічному значенні. Так, для німців фразеологізований географічний термін *Deutsches Eck* – це місце злиття Рейна і Мозеля біля міста Кобленц, а для австрійців – південно-східна окраїна Баварії.

“So sollen bestimmte Gefahrgut – und Mineralöltransporte auf die Schiene verlagert werden; die rollende Landstraße zwischen Wels und Tirol gefördert werden; und sogar ein LKW-Nachtverbot im *deutschen Eck* wird vorgeschlagen” (Wirtschafts-Woche, Wien, 46/1993, S.19).

Фразеологічні єдності – це ФО із одиничним сполученням компонентів та їх повним переосмисленням. Саме такі одиниці характеризуються найвищим ступенем ідіоматичності, повною демотивованістю, затемненою внутрішньою формою.

Вони є найбільш країнознавчо інформативними, а тому особливо комунікативно складними. Їх частка серед аналізованих ФО досить значна (343). Переважна більшість із них містить НКС на рівні фразеологічного прототипу, переважно ускладненого національно маркованою лексемою. Їх національна маркованість часто має потенційний, дезактуалізований, суто діакронний характер, тому представлена в синхронному мовленнєвому акті щонайбільше національно-культурною конотацією вислову. Комплексний, ситуаційний денотат цих фразеологізмів зумовлює абсолютне переважання серед них дієслівних ФО:

zum Handkuß kommen – бути на грані краху; *etw. mit Handkuß empfangen* – сприймати щось прихильно; *Kuß die Hand sagen* – попроситись; *die Hand küssen* – приймати дуже сердечно, бути дуже вдячним.

Усі вирази, образною основою яких є *die Hand küssen*, виникли на основі звичаїв і правил поведінки, запроваджених при австрійському дворі Карлом V:

“Die übrigen Mädchen auf dem Foto sind ebenfalls *zum Handkuß gekommen*’, ärgert sich Weigerstorfer, die in keinem Zusammenhang mit dem Skandal steht” (Wiener/ Basta, Juli 1994, S.21).

jmdn. auf der Dacken haben – покласти когось на лопатки; *auf der Dacken sein (liegen)* – бути в незavidному становищі (*Dacken* – солом’яний матрац, на якому лежали в’язні).

ФО можуть бути мотивовані народними віруваннями і забобонами: *tam leži!* (чеськ. там лежить!)/ *da liegt der böhmische Musikant begraben!* – ось де собака заритий!, також – ось чому я спіткнувся; ось у чому причина мого падіння (окрім відомого конотативного значення прикметника “*böhmisch*”, в основі виразу – середньовічне уявлення про музикантів як людей, що знаються з дияволом і яких не ховають на християнських кладовищах);

ein heuriger Hase – зелений недосвідчений хлопчисько (на відміну від української мови, в німецькомовній культурі лексема “*zасць*” має стійке

(1) *Остапович*. Особливості функціональних характеристик національно-маркованої номінативної фразеології у австрійському варіанті німецької мови

асоціативне значення “зрілий, досвідчений, бувалий чоловік”, в комбінації і австрійським діалектизмом “*heurig*”, від “*heuer*” – “цьогорічний”, утворився мотивуючий образ даного виразу).

Семантика мотивуючого образу виводиться часто не з реальної етимології, а асоціюється із живою внутрішньою формою, подекуди з народноетимологічними переосмисленнями. Питання, чи виникає у свідомості мовців на синхронному рівні національно-специфічний образ, описаний словосполученням-прототипом ФО, залишається дискусійним. Так, на думку Є.М.Верещагіна і В.Г.Костомарова, “якщо прототип фразеологізму ще сприймається із синхронної точки зору, то його семантика присутня в актуальній свідомості мовців поряд і одночасно з ідіоматичним змістом” [1, с.83], інакше кажучи, “пряме або предметно-логічне значення прототипу ФО, що послужило базою для переосмислення, становить у цих одиницях не лише історичну дериваційну базу, а й сучасну внутрішню форму” [4, с.94].

Нам видається більш слушною точка зору Д.О.Добровольського та Ю.Н.Караулова. Згідно з їх концепцією, в контекстному незалежному вживанні фразеологізм сприймається саме як фразеологізм, а не як омонімічне йому певне вільне словосполучення. Таким чином, саме пряме значення словосполучення є контекстно залежним, а переосмислене, ідіоматичне є ізольованим, що робить його одиницею не лише мовлення, а й мови, складовою частиною лексику, власне, фразеологізмом [3, с.98-99]. Тому “за наявності фразеологізму носії мови намагаються уникати в мовленні словосполучень однакового звучання” [там само, с. 99]. Отже, сприймаючи ФО *auf der Dacken liegen*, австрієць спочатку (за умови знання семантики виразу) декодує його ідіоматичне значення “бути у незavidному становищі”. Потім у свідомості мовця, ймовірно, повинен виникнути образ, який не обмежується прямим значенням лексем-конституентів ФО. Інакше кажучи, ситуаційна інваріантна сема “знаходження в просторі на певному місці” недостатня для опису національно-культурного змісту виразу. Необхідною є асоціація із в’язницею, тобто “для адекватного опису фразеологічних процесів (...) релевантними є не лише пряме значення відповідного змінного словосполучення, а й семантика цієї “картинки”, що виникає у свідомості носія мови. Мова йде, таким чином, про елементи семантики, що називаються у сучасній лінгвістиці “фреймовими” [2, с.6]. Аналогічно при “розшифруванні” прототипу виразу *jmdm einen Hahn / einen Korb geben* – “відмовити” необхідна асоціація з обрядом сватання і.т.п.

Серед лексемних компонентів, що додатково маркують генетичний прототип ФО, високою фразеотворчою потенцією в австрійському мовному варіанті відзначаються іншомовні запозичення, онімічні лексеми та слова-реалії.

Слов’янські запозичення:

Seine sieben Zwetschken packen – збирати манатки, вимітатися (чеськ. Zwetschke – Pflaume).

Народноетимологічні переосмислення на “слов’янський” лад:

nach Taschlowitz gehen (müssen) – терпіти значні грошові видатки (жартівлива контамінація німецької лексики die Tasche та чеського топонімічного суфікса iz – пор. Пардубіце, Чеське-Будейовіце – витворила гумористичний образ “походу у Ташловіц”).

Італійські запозичення:

auf etw. ein Gusto haben – прихильно ставитись до чогось (ital. gusto – Geschmack):

“Wenn Sie an Gusto haben, schick ich’s zur Konschtatierung” (K.Kraus “Die letzten Tage der Menschheit”).

Іспанські запозичення:

einen Grant haben – бути в поганому настрої (вираз, пов’язаний із періодом правління імператора Карла V, коли при віденському дворі почали запроваджуватися іспанські звичаї і поняття “гранд” – исп. grand – набуло зневажливого відтінку):

“Einen Grant habe ich oft gehabt”, räumte Löschnak ein, “weil im Ressort, wie in jedem großen Betrieb, auch Fehler vorkommen” (Neue Kronen Zeitung, 1.04.1995, S.3).

Уже сам факт значної кількості іншомовних лексичних компонентів у структурі австрійських ФО (порівняно з німецьким національним варіантом), а також переважання серед них слов’янських запозичень є специфічною особливістю австрійської національної фразеології. Це явище зумовлене багатонаціональним характером колишньої австрійської імперії, широкими культурними контактами австрійського народу зі слов’янським світом. Тому такі компоненти, навіть не маючи прямої екстралінгвістичної співвіднесеності, є результатом відображення специфічних мовних контактів нації, а тому релевантні у національно-культурному плані, бо викликають асоціації із суто австрійською культурою, історією, побутом. Отже, вони не є виключно інтралінгвістичними особливостями, тому їх можна вважати національними маркерами в рамках нашої концепції.

Теж чітко сигналізують про національно-культурну “адресу” вирази: *jeden Schilling zweimal / dreimal umdrehen* – тряситись над копійкою, бути ошадливим; *auf den Kreuzer schauen* – бути ошадливим:

“Die Anwaltskosten haben die Familie ruiniert. Ronny und seine Frau Kerstin geben trotzdem nicht auf und drehen jetzt jeden Schilling zweimal um” (Täglich Alles. 02.07.1995, S.22).

Високу фразеологічну потенцію мають і такі лексичні компоненти-назви харчових реалій, як *Kren* (Meerrettich); *Knödel* (Kloß):

in alles seinen Kren reiben / seinen Kren dazugeben – втручатися, висловлювати свою думку; *Mandl mit Kren* – амбітний, гоноровий чоловік;

О.Останович. Особливості функціональних характеристик національно-маркованої номінативної фразеології у австрійському варіанті німецької мови

einen Knödel im Hals haben – мати клубок у горлі; *noch viele Knödel essen müssen* – не мати досвіду:

“Ich hab’s in der Lotterie gewonnen, ich bin jetzt ein Mandl mit Kren” (J.Nestroy “Lumpazivagabundus”);

“Hert Inspektor”, sagte Niki, mit einem Knödel im Hals kämpfend und schon mit aussetzender Stimme” (H.Doderer “Die Dämonen”).

Другу групу становлять фразеологічні сполучення – ФО із одним переосмисленим лексемним компонентом, який в австрійському варіанті є національним маркером. У цій ролі можуть виступати етноніми та відетнонімічні ад’єктивні деривати:

böhmisch powidalen; böhmakelnd reden – розмовляти ламаною німецькою мовою з чеським акцентом, говорити незрозумілою тарабарщиною; *etw. böhmisch einkaufen* – вкрасти; *eingehen wie eine böhmische Leinwand* – йти без успіху; *böhmische Stunde* – дуже довго; *böhmischer Fehler* – помилка в підрахунках; *für jmdn böhmische Dörfer sein* – це для когось китайська грамота; *jmdm. böhmisch vorkommen* – здаватися дивовижним, незрозумілим.

Довголітні культурні контакти Австрії й Чехії сформували у прикметника *böhmisch* – *богемський* стійке конотативне, асоціативне, символічне значення – дивний, незрозумілий, неправильний.

З періоду турецької облоги Відня 1683 р. образ турка у психології австрійців має елементи екзотики, загадковості, незрозумілої сили й загрози:

rauchen wie ein Türke – курити як швець; *dasitzen wie ein eingemalener Türke* – сидіти непорушно, зручно вмовившись; *einen türkischen Rausch haben* – добряче впитись.

Антропоніми – як реальні, так і відсутні:

echter Piefke sein – бути німцем, пруссаком, солдафоном; *piefkinesisch handeln* – поводитись як пруссак – грубо, по-солдафонськи; *wie ein Piefke reden; piefkinesisch reden* – розмовляти з північнонімецьким акцентом.

Ці вирази мають у своїй основі прізвище напівлегендарного прусського військового музиканта Готфріда Піфке, який став символом прусського милітаризму, до якого австрійці завжди ставились скептично:

“Geh Klaus, a Bisselr Wiener sch muß schon sein, du Piefke” (Neue Kronen Zeitung, 22.02.95, S. 52);

Schrammelmusik spielen – грати австрійські народні мелодії (брати Шраммеллі створили перший у Відні квартет народних інструментів):

“Der “Schrammel”, Burgschauspieler I.R.Curt Anatol Tichy, hat sein Image aus “Kottan” so richtig genossen” (Täglich Alles, 19.02.95, S. 23);

Herr Adabei sein – бути всюдисущим всезнайкою (Томас Адабай – персонаж книги А.Чіаваччі “Wiener Typen”):

“Oiso, Herr Adabei, Sie ham mi do auf a Idee bracht” (Neue Kronen Zeitung, 2.04.95, S.4);

Hadshiloja machen – йти пішки, накульгувати (гра слів, побудована на омонімії прізвища лідера боснійських добровольців періоду I світової війни, діалектної назви хлібного батона і діалектизму, що означає “кульгати”):

“Hat man keinen Wagen, so muß man anschließend “*Hadschiloja machen*”, nämlich zu Fuß gehen” (E. Wickendurg “Österreichisch, wie es nicht im Wörterbuch steht”);

Mozartzopf tragen – носити перуку зі штучною кіскою або коротку косичку з власного волосся (на манер В. А. Моцарта):

“Erstmals präsentiert sich Toni Polser im Team mit seinem “*Mozart-Zöpfchen*” (Neue Kronen Zeitung, 22.02.95, S.50);

immer Novak sein – бути вічним невдахою (гра слів у поєднанні з реально поширеним слов’янським прізвищем Новак):

“*Ich bin immer der Novak*”, kränkt sich der Bürger, womit er meint, er müsse die Zeche bezahlen” (E. Wickendurg “Österreichisch, wie es nicht im Wörterbuch steht”).

Слова – реалії.

Компонент *Schmarren* – прісний пиріг із тіста, запеченого в олії, став у австрійському узусі символом чогось дріб’язкового, незначного:

ein rechter Schmarren – щось непотрібне; *das ist mir Schmarren* – мені все одно; *die Sachen sind ja Schmarrn* – справи йдуть шкереберть; *das geht dich einen Schmarren an* – це тебе не стосується; *einen Schmarren von etw. verstehen* – майже нічого не розуміти; *Liebe und Griefschmarren sein* – жити душа в душу.

Завдяки високій частотності вживання ці вирази відомі і у північнонімецьких діалектах:

“Auf Österreichisch gesagt, ist die Serie ein *Schmarrn*” (Neue Kronen Zeitung, 24.03.95, S.2).

Німецькі нейтральні лексеми в символізованому значенні:

jmdn. katholisch machen – виправити когось, наставити на шлях істинний; *nicht ganz katholisch aussehen* – виглядати ненадійно, підозріло (символічне значення лексеми *katholisch* зумовлене пануванням католицизму в Австрії на відміну від протестантської півночі Німеччини).

Особливий підвид ФО-сполучень – фразеологічні порівняння мають різноманітну лінгвокраїнознавчу співвіднесеність:

1. побутово-звичаєву (*so sicher wie das Amen im Gebet* – цілком напевне; *schlach wie der Zins* – жадливий; *etw. wie sein Gilettschl kennen* – знати щось як свої п’ять пальців; *etw. wie angelehnte Leiter anstauen* – бути дуже здивованим, дивитись зі здивуванням (фольклорний образ: батько, виявивши вранці біля вікна кімнати своєї доньки приставлену драбину, повинен дуже здивуватись); *aufgeputzt wie ein Christbaum/ Palmesel* – роззяцькований, як вифліємський віслик);

2. історичну (*schauen wie ein Kaiser auf sein Land* – дивитися скося);

О. Остапович Особливості функціональних характеристик національно-маркованої номінативної фразеології у австрійському варіанті німецької мови

3. фольклорну (*leben wie der Fürst Pämstli* – жити бундючно, на широку ногу; *wie Frantischek meint* – як вважає “середній, пересічний” віденець);

4. ономастичну (*wie ein Piefke reden; dasitzen wie ein angemalener Türke; rauchen wie ein Türke; eingehen wie eine böhmische Leinwand*).

Практично всі ці ФО є образно-експресивними, хоча мають невисоку мотивованість, виняток складають ФО, які містять ад’єктивний компонент, який просто інтенсифікується елементом *comparandum* (такий, як *sicher, schiach, aufgeputzt, alt*). Їх семантика очевидна навіть при незнанні внутрішньої форми і реальної етимології. Ця інформація, з одного боку, може подаватися іншомовному адресату у формі екстралінгвістичної довідки – пояснень культурно-історичного, етнографічного та енциклопедичного характеру. З іншого боку, свідомість мовців-австрійців фіксує якщо не всю цю інформацію, то принаймні “сукупність відомостей, асоційованих із мовною одиницею”, тобто за термінологією В. М. Огольцева – “структурно-компаративний фон” [5, с.123]. Саме інтуїтивне знання носієм мови цього фону дозволяє адекватно використовувати і розуміти ФО навіть без знання її етимології, хоча тут ступінь ймовірності помилкового вживання вже вищий ніж у попередньому типі порівнянь (із ад’єктивними компонентами).

Такі звороти часто демонструють, що “національна мовна свідомість не стільки фіксує об’єктивні властивості предметів і явищ, скільки приписує їм властивості для них нехарактерні” [5, с.127]. Так, важко знайти обґрунтоване культурно-історичне тлумачення виникнення таких компаративних фразеологізмів:

fluchen wie ein Cabskutscher – лаятись на чому світ стоїть; *jmdm. zureden, wie einem lahmen / kranken Roß* – наполегливо вмовляти когось; *jammern wie die Katze im Sack* – сильно плакати; *wie a Husar sein* – бути дуже сильним; *Augen wie ein Habicht haben* – мати гостре око. Зрештою, в українській мові поняття “кіт у мішку”, “гусар”, “яструб” мають зовсім інше конотативне забарвлення. Вибір об’єктів для порівняння є тут проявом “національного мовного суб’єктивізму”, до того ж, завжди обмеженого і мотивованого в діахронному зрізі об’єктивними відношеннями предметів і властивостей.

Окрім фразеологічної фіксації ФО національного мовного варіанта, вирішальним фактором набуття ними статусу національно-маркованих є функціонування в мовленні – усному (що підтверджують інформанти в результаті опитування) та письмовому (в літературних і газетно-публіцистичних текстах). Попередні результати нашого дослідження підтверджують висновки про те, що австрійські ФО функціонують у текстах на засадах паралелізму та комунікативної конкуренції із загальнонімецькими [8, с.54-55] і характеризуються усіма типовими текстотворчими та стилістичними потенціями [6, с.9]. Нами проаналізовано більше шестисот слововживань австрійських ФО у творах австрійських письменників К. Крауса, Й. Нестроя, Ф. Грільпацера, Р. Музіля, Е. Вікенбурга, Т. Бернгарда, Г. Додде-

пера, К.Нестлінгер, П.Гандтке та ін. і в текстах видань австрійської преси “Die Presse”, “Kurier”, “Täglich Alles”, “Neue Kronenzeitung” та ін. Результати аналізу дозволяють стверджувати, що в літературних текстах, особливо сучасних авторів, переважають загальнонімецькі ФО, процент фразеологічних австріцизмів у них порівняно низький (переважно це ФО-аналоги). Це пояснюється тим, що такі твори розраховані на читацьку аудиторію у всіх німецькомовних країнах.

Вияток складає так звана діалектна література (комедії Й.Нестроя) та публіцистика К.Крауса, яким властивий яскраво виражений національний колорит. Австрійські пресові видання, зорієнтовані передовсім на місцевого читача, широко послуговуються національно-маркованими ФО. Окрім національно-культурної ідентифікації письмових мовленнєвих актів, вони виконують і традиційні стилістичні функції.

За нашими відомостями, функціональну текстову активність виявляють усі структурно-семантичні розряди австрійських ФО.

1. Фразеологічні єдності:

1. “In der Sendung wird nicht nur Schmäh geführt, sondern es gab gescheite, in die Tiefe gehende Gespräche” (Neue Kronen Zeitung, 15.03.95, S.2). (*Schmäh führen* – легко, незлостиво жартувати).

2. Фразеологічні сполучення: “So bin i illegaler vorn. Illegal ... des war damals in Österreich, des war wie heit, wenn man bei aner Partei is” (H.Quatlinger / C.Merz “Der Herr Karl”). (*Illegaler sein* – стати членом нацистської партії до аншлюсу Австрії 1938 р.);

“Joachim Fuchsberger: unter der Tuchent?.. Es ist anzunehmen, daß Joachim Fuchsberger unter die Tuchent kriecht”; (Neue Kronen Zeitung, 24.02.1995, S.54). (*Etw. unter der Tuchent machen* – зробити щось крадькома, вести потаємні, закулісні ігри).

“Nein, nein, das bewahren Sie’ mal schön bis zum Sankt Nimmerleinstag auf”. (Neue Kronen Zeitung, 25.03.95, S.29). (*Bis zum Sankt Nimmerleinstag* – доки рак на горі свисне).

“Ich bin nicht wegen meiner Steuergeschichten aus Österreich weggegangen, weil wann’s drauf ankommen wär’, hätt’ ich diese Straf’ aus dem linken Westentaschl zahlen können”. (Neue Kronen Zeitung, 19.03.95, S.9). (*Etw. ans dem linken Westentaschl zahlen können* – розрахуватись завиграшки).

2.1. Серед фразеологічних сполучень саме через свою образність, метафоричність часте використання знаходять компаративні звороти.

У відомому вірші австрійського письменника П.Гандтке “Die Weissagung” серед німецьких ФО-компаративів вміщені і два австрійські звороти – один варіант німецької ФО і один фразеологічний австріцизм:

“Das Amen im Gebet wird so sicher sein, Wie das Amen im Gebet”;

О.Остапович Особливості функціональних характеристик національно-маркованої номінативної фразеології у австрійському варіанті німецької мови

“Der Haftelmacher wird aufpassen, Wie der Haftelmacher”.

(*Aufpassen wie ein Haftelmacher* – бути дуже уважним).

“... sagte ein anderer Besucher zu seinem Freund. “Schau, der auswärtige Rawuzl staunt die an wie eine angelegte Leiter”.

“Für 199 Schilling: “Wär’s eh scho Wurscht is und kaa Rolle mehr spielt: I brenn sowieso wie a Luster” (Neue Kronen Zeitung, 21.02.95, S.25). (*Brennen wie a Luster* – погоріти, терпіти великі грошові витрати).

2.2. Часто в австрійських текстах вживаються осколкові утворення від ФО-сполучень – переважно марковані лексичні компоненти, що опосередкованим чином підтверджує нашу гіпотезу про їх стрижневу, символічну функцію: “Deutsche stehen auf “Ösi“-Schmäh” (Neue Kronen Zeitung, 22.02.95, S.52-53).

У статті австрійського автора Й.Музіля наведений факт використання безеквівалентного австрійського фразеологізму *etw. der Frau Blaschke erzählen* з метою приховування інформації від носіїв стандартної німецької мови. Австрійський солдат, знаходячись у пруському полоні, у листі до своєї матері у Відень розповідає, як прекрасно ставляться німці до австрійців і просить передати це фрау Блашке: “Und vergiß ja nicht, das alles der Frau Blaschke zu erzählen”. Військова цензура не звернула уваги на цей прихований натяк, що означав: усе хороше, сказане в листі про німців – неправда (J.Musil, Laß dich ausstopfen. Цит. за 5, 60).

2.3. Географічні перифрази: “Untastehn S Inna, mein Herr! Net doda bei uns herunt im Burgenland” (Neue Kronen Zeitung, 17.05.95, S.19). (*Bei uns herunt im Burgenland* – у нас у Бургенланді).

Так само використовуються лексичні осколки ФО:

“Remasuri im Bermudadreieck” (Wiener Stadt – Krone, 23.02.95, S.2) – контамінація компонентів двох ФО: *etw. ist Ramassuri* – ну й розгардіяш (рум. remasuri – Wirwarr) та *Wiener Bermudadreieck* (туристичні пам’ятки в старому центрі Відня).

Як бачимо, саме вживання австрійських ФО у культурно специфічних контекстах зумовлює пряму регіональну співвіднесеність тексту, його національне забарвлення і колорит.

Попередній аналіз функціонування австрійських ФО в дискурсі дозволяє зробити такі висновки.

Дивергентні фразеологічні паралелі – внутрішньомовні, міжваріантні омоніми (*deutsches Eck; durch die Finger schauen; sich alle zehn Finger dunach abschlecken können*) характеризуються в австрійському узусі виразними комунікативними значеннєвими перевагами через їх основну інформативну функцію – передачу змісту, відмінного від значення ідентичної за звучанням загальнонімецької ФО.

* Handtke P/Publikumsbeshimpfung und andere Sprechstücke. Frankfurt-am-Mein. Suhrkamp Verlag, 1976. – S.56-57.

Навпаки, ФО-аналоги, марковані лексемним компонентом (*seinen Sanktus dazugeben; keinen Leiberl haben; jmdn blöd sterben lassen; jmdn im Regen stehen lassen; so sicher wie das Amen im Gebet; etw. ist für den Hugo; einen Knödel im Hals haben; da will ich Veitl heißen*), передають зміст практично тотожний загальнонімецькому звороту. Їх використання австрійцями зумовлене, на наш погляд, ідентифікуючою мовленнєвою перевагою.

Безквівалентні фразеологічні австріцизми (*der Welt keinen Haxen ausreißen; Schmah führen; Mir – san – mir – Gesinnung; Illegaler sein; alles ratzeputz verdrücken; mit dem Alpendollar zahlen; Mandl mit Kren*) за інформативними інтенціями відповідають вільним описовим німецьким словосполученням і характеризуються комунікативною складністю. Завдяки мовленнєвому вибору австрійцями цих ФО створюється, окрім образності вислову, національний колорит тексту.

Національно-марковані австрійські ФО функціонують у австрійському мовному варіанті на засадах паралельного вживання та комунікативної конкуренції із загальнонімецькими зворотами. Значна частина їх не має фразеологічної кодифікації, проте широко вживається в розмовній мові й у ЗМІ, особливо у газетно-публіцистичних текстах. Дані ФО характеризуються тими ж стилістичними функціями та текстотворчими потенціями, що й ФО німецького національного варіанта.

Окрім національно-культурного компонента семантики ФО на рівні одиначної лексеми, фразеологічного прототипу, фразеологічного сигніфіката, поняття національної маркованості австрійських ФО включає сему “національно-державної ідентифікації”. На рівні синхронії вона експлікується при співвіднесенні семантики звороту з одиницями найближче спорідненої лінгвокультурної спільноти – німецького національного варіанта, у вигляді культурної конотації, асоціації з власною культурою, що забезпечує “впізнавання” звороту, його кваліфікацію як “свого” у синхронно діючій свідомості мовців.

Периферійна частина австрійської фразеологічної мікросистеми – власне національно-марковані ФО (як аналогові, синонімічні, так і безквівалентні) визначаються нами як фразеологічні австріцизми.

Вони функціонують у мовленні австрійців паралельно із загальнонімецькими ФО при виразних перевагах мовців-австрійців на користь власного звороту. Вже сама ця функціонально-прагматична характеристика дозволяє вважати подібні ФО національно-маркованими більше за культурологічного, аніж зі суто країнознавчого погляду.

Вживання даних ФО в усному, діалектно-літературному та газетно-публіцистичному мовленні, виконання ними всіх комунікативно-значущих текстотворчих функцій зумовлює регіонально-державну атрибуцію мовленнєвого акту, надання тексту національно-культурного забарвлення.

Для більшості наведених нами ФО характерна територіально обмежена дія (так, значна частина їх відображає реалії Відня) або навпаки –

О. Остапович. Особливості функціональних характеристик національно-маркованої номінативної фразеології у австрійському варіанті німецької мови

деякі з них властиві цілому південнонімецькому, австро-баварському мовному ареалові (*süddeutscher, österreichisch-bayerischer Sprachraum*), тому чітка національно-державна ідентифікація їх не видається можливою. Окрім того, опитування, проведені серед носіїв мови, показують, що значна частина цих фразеологізмів має узуальну обмеженість, частота вживання їх у розмовній мові зменшується, вони архаїзуються, набувають книжного, історичного характеру.

Проте великий когнітивний потенціал та комунікативна складність даного розряду ФО зумовлюють необхідність подальших досліджень національно-культурної семантики мовних одиниць саме варіантів негомогенних літературних мов, вивчення комплексних ідеографічних масивів, фразеотематичних полів і ширшого використання їх результатів в інтеркультурній комунікації та практичному викладанні іноземних мов.

1. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. – М.: Русский язык, 1983. – 269 с.
2. Добровольский Д.О. Фразеобразовательное моделирование как лингвистическая проблема // Сб науч. тр. Моск. гос. пед. ин-та иностр. яз. им. М.Тореза. – 1988. – Вып.315. – С.4-10.
3. Добровольский Д.О., Караулов Ю.Н. Ассоциативный фразеологический словарь русского языка. – М.: Помовский и партнёры, 1994. – 194 с.
4. Назаров С.Н. Устойчивые словесные компоненты с национально-культурной семантикой в современном немецком языке (Опыт синхронного исследования) / Дис... канд. филол. наук. – К., 1987. – 219 с.
5. Огольцов В.М. Семантизация культурного компонента языковой единицы в учебном словаре устойчивых сравнений // Словари и лингвострановедение. – М., 1982. – С.122-131.
6. Сулим В.Т. Узуальна дивергентність дієслівних фразеологізмів у національних варіантах сучасної німецької мови / Дис... канд. филол. наук. – К., 1994. – 202 с.
7. Чернышева И.И. Немецкая фразеология и принципы ее научной систематизации // Немецко-русский фразеологический словарь / Сост. Л.Е.Бинович, Н.Н. Гришин. – М., 1975. – С.651-656.
8. Földes Cs. Deutsche Phraseologie kontrastiv. Intra- und interlinguale Zugänge. Deutsch im Kontrast. – Band 15. – Heidelberg: Julius Gross Verlag, 1996. – 222 S.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Домашнев А.И. К различительным особенностям лексико-семантической системы австрийского варианта литературного немецкого языка // Уч. зап. Горьк. гос. пед. ин-та иностр. яз. им. Н.А.Добролюбова. – Вып.32. – 1967. – С.47-62.
2. Малыгин В.Т. Устойчивые словосочетания в австрийском национальном варианте современного немецкого литературного языка / Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Л., 1977. – 19 с.
3. Німецько-український фразеологічний словник у двох томах / Укл. В.І.Гавриць, О.Т.Пророченко. – К.: Радянська школа, 1981. – Т.1: А – К – 416 с.; Т.2: Л – З. – 382 с.
4. Ebner J. Wie sagt man in Österreich? Wörterbuch der österreichischen Besonderheiten. Duden-Taschenbücher. – Mannheim/Wien/Zürich: Dudenverlag Bibliographisches Institut. – 1980. – 252 S.
5. Ebner J. Wörter und Wendungen des Österreichischen Deutsch // Wjesinger P. (hrsg). Das

- osterreichische Deutsch.- Wien / Köln / Graz: Bohlau Verlag, 1988. – S. 99-189.
- Eismann W. Zur Frage der lexikographischen Berücksichtigung von nicht binnendeutschen Phraseologismen in deutsch-slavischen phraseologischen Wörterbüchern // Palm C. (hrsg.) "Europhras 90". Akten der internationalen Tagung zur germanistischen Phraseologieforschung. Aske (Schweden), 12. – 15. Juni 1990. – Uupsala, 1991. – S. 43-61.
  - Malygin V.T. Österreichische Redewendungen und Redensarten. – Wien: Österreichischer Bundesverlag. Pädagogischer Verlag, 1996. – 176 S.
  - Röhrich L. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten in 5 Bänden. – Freiburg/Basel/Wien: Herder-Spektrum Verlag, 1994. – 1910 S.

Oleh Ostapovych

SPECIFICITY OF FUNCTIONAL CHARACTERISTICS OF NATIONALLY MARKED NOMINATION PHRASEOLOGY IN AUSTRIAN GERMAN

The article deals with the cultural component of semantics in the phraseological entities and idiomatic word combinations as well as the fixed lexical units with the function of realia nomination in Austrian German. The analysis of their usage in current Austrian newspaper articles enables the author to state the following pragmatic functions of the Austrian national phraseology: informative function of the divergent phraseological parallels; function of the speech preference in case of phraseological analogues culturally marked by the separate lexical component; the national colouring as the main function of the non-equivalent Austrian phrases.

Яків Бистров, Леся Жук

СЕМАНТИКА ПРИКМЕТНИКІВ КОЛЬОРУ В ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКОМУ ВЖИВАННІ (на матеріалі англійської та французької мов)

Дослідження мовної семантики кольору потребує ретельного аналізу співвіднесеності значень кольоронайменувань з реальними колірними сигналами, з одного боку, а з іншого, – з їхніми ментальними репрезентаціями в мисленні людини. Такий багатовимірний підхід до вивчення значення дозволяє відтворити більш повну картину семантичних значимостей кольоронайменувань, виявити властивості для використання кольоропозначень у мові та охарактеризувати їхнє функціонування у контексті.

Кольоролексика неодноразово була предметом дослідження лінгвістів, які на матеріалі різних мов та в різні періоди намагалися зрозуміти складну й своєрідну природу цього пласту лексики. Позначення кольору зацікавлює дослідників давністю свого походження, активністю вживання і семантичним багатством.

Стилістична характеристика прикметників кольору, їхнє функціонування у тексті, своєрідне використання в індивідуально-авторській практиці були предметом дослідження багатьох лінгвістів, зокрема О.Г.Бє-

ляєвської, В.В.Дятчук, О.М.Дзівак, Т.А.Коротич, Т.В.Мухи, Ж.П.Соколовської [4].

У мові прози і поезії колір стає ознакою індивідуального стилю письменника чи поета. У кожного автора є свої улюблені кольороназви, які відображають його світогляд та естетичні позиції, його психологію, символізують певною мірою відповідну епоху, ментальність. Кольористика – потужний засіб характеристики персонажів, їхнього фізичного та духовного стану, який часто співзвучний зі станом природи, що створює широку гаму індивідуально-авторських уживань назв кольорів.

Прикметники кольору широко використовувались майстрами слова в системі засобів зображення того чи іншого колориту, вираження характеристики й оцінки предмета, що описується, передачі колірної символіки. При цьому вони набувають здебільшого переносного значення, поєднуються з досить великою кількістю іменників різних семантичних груп. У деяких випадках таке переносне значення в контексті мовби накладається на основне (пряме) значення кольороназви, переплітається з нею, підсилюючи її емоційну виразність. У прикметниках цього типу на перший план виступає емоційно-оцінне значення, конотативні елементи, які накладаються на предметно-логічне значення. У мові поетичних творів колірні образи часто характеризуються усталеністю значень додаткових емоційно-змістових прирошень.

У вірші "The Lazy Mist", яким відкривається філософська лірика Р.Бернаса, поет передає атмосферу згасання людини і природи, коли вже нічого не можна повернути. Поет говорить про безглузде життя, марні страждання. Ця поезія глибоко песимістична, вводить читача в меланхолію:

The lazy mist hangs from the brow
of the hill,
Concealing the course of the dark
winding rill;
How languid the scenes, late so
sprightly, appear,
As autumn to winter resigns the
pale year.
The forests are leafless,
The meadows are brown... [5, с.232].

З наведеного уривка видно, що не останню роль у створенні атмосфери пригніченості відіграють сполучення з кольороназвами dark rill, pale year, brown meadow, які впливають підсвідомо на почуття та емоції людини, надаючи особливого звучання не тільки словам, але й формі, ритмові, рифмі, мелодиці вірша.

Окремий тип становлять кольоропозначення, що не лише називають якийсь колір, але й виражають міру цього кольору чи ступінь забарвлення.

До найцікавіших належать випадки, коли додаткові компоненти не стільки уточнюють колір, скільки передають суб'єктивне ставлення, емоційний стан, що цей колір викликає. Колір волосся може описуватися, наприклад, за допомогою okazional'nykh, konotativnykh слів, порівнянь: *"barley-sugar-coloured (hair), the colour of tobacco"* (A.E. Bates); *"corn-gold (hair)"* (E.M. Foster). Слова, які позначають колір волосся, нерідко відіграють певну роль у характеристиці персонажів: *"They (the guests) looked as if they wanted to go home again, but Aunt Magda and I came to the rescue simultaneously, I with my drink and she with her mauve hair and up-lifted nose"* (Monica Dickens); *"when your eyes got used to her, she resolved into a mess of multi-coloured scarves, sewn haphazardly together, so that loose ends waved gaily from unlikely places to the answering flutter of straggling orange-wool hair"* (Monica Dickens).

При дослідженні лексико-семантичного поля кольоропозначень, а саме його функціональних ознак, має місце процес переходу прикметників, які не мають ознаки "колір", у прикметники "колірні", тобто коли відносні прикметники переходять у якісні. Семема "black" утворює сполучення з різними словами – *soil-black, brown-black, purplish-black*, а також із прикметником *jet – jet-black (glossy black, like jet)*. And underneath them all an almost *black-brown coat*, long and warm and cosy, with great *jet buttons...* (J.Galsworthy). Те ж саме можна продемонструвати з відносними прикметниками *bloody (having the red colour of blood) i ruby (deep red; colour of a deep red transparent precious stone): A sparkle of far sea came into view, a sparrow-hawk hovered in the sun's eye so that the blood-nourished brown of his wings gleamed nearly red* (J.Galsworthy); *The sky's all ruby still – so beautiful* (J.Galsworthy).

Висока частота вживання в англійському мовленні прикметників *golden, bronze, emerald* та ін. підтверджує думку про мовну традицію носіїв англійської мови використовувати опис дорогіших каменів та металів як декоративну базу для "зняття" колірної характеристики [3, с.73]. Ось декілька контекстуальних вживань: *A brown velvet togue with a little tuft of golden-brown feathers* (J.Galsworthy); *While talking he kept examining her figure, from her bronze coloured shoes to the waved gold of her hair. That lissom nymph – with her white skin and red-gold hair* (J.Galsworthy); *Kitty noticed her hands, they were long, very slender, of the colour of ivory* (S.Maughan).

Для поповнення лексики кольоропозначень (чорний, червоний, жовтий кольори) для англійської мови семема *gold, bronze, ivory, jet, ruby* та ін. виявились, очевидно, найбільш важливими. Як тільки вони закріпились за мовними одиницями, якісні характеристики даних об'єктів стали відносно постійними складовими елементами при побудові мовленнєвих ситуацій, комунікативним завданням яких є опис кольору предметів.

Як уже було сказано вище, кожен письменник, як і кожен художник, має свої улюблені кольори і барви, за допомогою яких він створює художні образи, картини природи. Серед художніх засобів, які використані в новелі Е.Хемінгуей "Старий і море", є багато "колірних" слів, які точно підібрані до тематики його твору: *dark purple, dark bright, pale lavender, silver, pale violet, brown, yellow, grey-blue, dark blue, purple, dark, green, blue, white, dark red, golden, silvery* та ін.

Уживання кольороназв у літературі не обмежується рамками створення портретних характеристик чи описами пейзажів. Настрої, переживання, відчуття героїв також часто передаються прикметниками кольору та асоціюються в художньому творі з барвами природи. Досить показовим видається вивчення особливостей прикметників кольору в творчості А. Де Сент-Екзюпері. Образність мислення письменника через використання кольороназв створює атмосферу незвичайності, передає читачеві не тільки думку, але й її емоційне навантаження.

Наприклад, символічне значення має словосполучення *dragons noirs*, воно набуває цього значення саме завдяки контексту, пор.: *La magie du métier m'ouvre un monde où j'affronterai avant deux heures, les dragons noirs, et les crêtes couronnées d'une chevelure d'éclairs bleus, où la nuit venue délivre, je lirai mon chemin dans les astres* [6, с.96]. Чорні дракони асоціюються з небезпеками й перешкодами, що чекають пілота в нічному небі.

В іншому випадку читаємо: *Nous passons devant l'ange noir* [6, с.173]. Поза контекстом ця фраза стає незрозумілою. Але тут мається на увазі вартівий, що у нічну годину стоїть при вході у форт. Письменник використовує прикметник *noir*, який, до речі, у нього домінує, ще й у метафоричному значенні: *Cela troublait les consciences noires et contribuait au bon entretien du matériel* [6, с.40].

У романі "Планета людей" символ *papillon vert* є вищим знаком про наближення зі сходу піщаної бурі, що вимела вже всіх метеликів з далеких пальмових гаїв. Зелений метелик, якого заносить у пустельний форт піщана буря, символізує пересторогу, попередження про наближення піщаного вихору. Це словосполучення повторюється автором три рази на одній сторінці, що збільшує його символічну роль.

Екзюпері описує одного з ватажків маврів, використовуючи прикметник *bleu*, який відіграє важливу роль у зображенні духовного світу, прагнень, почуттів, переживань маврів: *Mouyane me regarde en silence, et conserve, le voile bleu tiré sur les lèvres, une réserve sauvage, або Mouyane médite, comme un bas-relief de granit bleu* [6, с.142-144].

Отже, у Сент-Екзюпері деякі назви кольорів, окрім номінативного значення, мають метафоричне і символічне значення, які разом відображають авторське бачення світу і виражають головну художню ідею твору.

Загалом, прикметники зі значенням кольору є яскравим, художньо-зображальним засобом, який широко застосовується в художній літературі. Кожен колір чи його відтінок виконує в художньому творі певну оцінюючу функцію, естетичну за своїм змістом і напрямком. Різноманітність семантики текстів визначається багатьма ситуаціями реальної діяльності. Одним із чинників, які впливають на лексичну сполучуваність слів, є мовна традиція, тобто результат процесів відбору, які мали місце в діячності. Цей чинник в основному й визначає характерний “малюнок” сполучуваності семем певної мови.

Не претендуючи на аналіз семантичної системи тексту, ми наводимо приклади, які підтверджують, що семантичні відношення у системі мови (найперше – в словнику) взаємодіють з індивідуальними авторськими контекстами.

При розгляді відношень між словами, що позначають колір, на рівні структури окремих значень повинні враховуватися відношення між одиницями на рівні індивідуального (авторського) мовлення, що зумовлює появу асоціативних ознак. Звичайно, це стосується кольороназв, бо тут до уваги береться антропоморфне психофізичне сприйняття кольору. Причому у французькій мові, за спостереженням В.Г.Гака, частіше, аніж у слов'янських мовах, “використовуються слова, що позначають кольори і фарби. У різних мовах з різною інтенсивністю використовується як вихідний матеріал при метафоричному переносі слова одних і тих же лексико-семантичних груп. Інколи це навіть неможливо пояснити особливостями культури даного народу, йдеться, мабуть, про певні традиції у вживанні тих чи інших тематичних груп” [1, с.494].

Авторська система кольорів зумовлюється характером сприйняття кольору, що стає основою оформлення кольорів у цілісну систему [2, с.6]. Системні відношення семем, живих слів із різноманітними зв'язками, найтоншими нюансами не можуть бути втиснутими у рамки таблиць, матриць, оскільки вони фіксують дуже тонкі “переходи” від одного смислу до іншого і створюють суцільну сітку семантичних відношень. “Якщо в об'єктивній дійсності все взаємопов'язано, то поняття, через які пізнається оточуючий світ, повинні знаходитися у певному зв'язку, їм повинна бути притаманна гнучкість, яка спричинює перехід одних понять в інші. Без цього вони не зможуть відобразити дійсний стан справ” [4, с.135].

1. Гак В.Г. Языковые преобразования. – М.: Школа “Языки русской культуры”. 1998. – 768 с.
2. Коротич Т.А. Порівняльно-зіставний аналіз функції позначень кольору та світла у казковому та біблійному текстах: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 1993. – 13 с.
3. Полевые структуры в системе языка. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1989. – 197 с.
4. Соколовская Ж.П. Проблемы системного описания лексической семантики. – К.: Наук. думка. 1990. – 184 с.

5. Burns, Robert. The poetical works. – М.: Moscow Raduga Publishers, 1982. – 324 p.
6. Saint-Exupéry Antoine. Œuvres. – М.: Progrès, 1968. – 412 p.

Yakiv Bystrov, Lesya Zhuk
SEMANTICS OF ADJECTIVES OF COLOUR IN WRITER'S USAGE
(IN ENGLISH AND FRENCH)

The article deals with the colour terms as expressive means in English and French fiction. The system of colour terms depends on the character of colour perception of the author and his vision of the world. It is stressed that semantic relations in the language system and in that of colour terms interact with individual author's contexts.

Любов Михайлюк

РЕГІОНАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЛЕКСИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ
МОВИ

Вивчення проблеми регіональної диференціації англійської мови є актуальним, оскільки особливості англійської мови в Америці і Канаді все ще залишаються найменш дослідженою галуззю сучасної лінгвістики.

Своєрідність англійської мови на новій території дає можливість говорити про її так звані регіональні варіанти. “Під варіантом літературної мови слід розуміти різновидність літературної мови, обмежену рамками того чи іншого національного ареалу. Варіант літературної мови співвідноситься з поширеними в межах даного ареалу діалектами тієї ж мови точно таким же чином, як літературна мова співвідноситься з діалектами в рамках мови, що обслуговує лише одну націю” [5, с.78].

У вступі до колективної монографії “Соціальна і функціональна диференціація літературної мови” М.М.Гухман відзначає: “Частково у зв'язку з тією роллю, яку літературна мова виконує в процесі реалізації конкретних форм спілкування, її відрізняє від інших мовних утворень *різноманітність* можливих типів варіювання. Відхиляючись від специфіки конкретних мов і йдучи шляхом створення типової моделі варіативних реалізацій, можна виділити такі різновидності варіювання, можливі в системі англійської мови: соціальні модифікації, варіювання функціонально-стилістичне, жанрово-стилістичне, просторове (або територіальне) і, нарешті, часове” [6, с.6].

Що стосується територіального (просторового) варіювання літературної мови, то воно, як пише В.Н.Ярцева, є частиною її функціональної диференціації, що пояснюється, зокрема, існуванням регіональних варіантів літературної мови.

Інтерес до дослідження національних варіантів сучасної англійської мови, системне вивчення яких почалось у 50-60-х роках, не послаблюється

і в даний час, продовжуючи привертати увагу дослідників до виявлення міжваріантних відмінних елементів на різних рівнях мовної системи.

Матеріалом даного дослідження послужили лексеми, зафіксовані в оригінальних словниках англійської мови, виданих в англійських країнах. Оскільки проводилися дослідження трьох варіантів англійської мови: британського, канадського і американського, то й кількість словників, відповідно, становила три. Такими словниками стали: Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English by A.S.Hornby. – Oxford: Oxford University Press, 1982 (100 тис.слів); Gage Canadian Dictionary. – Toronto, Ontario, Canada, 1983; (90 тис.слів); Webster's New Collegiate Dictionary. – Springfield, Massachusetts, USA, 1985 (100 тис.слів) [8; 7; 10].

Лексика відбиралася методом суцільної вибірки. Аналізу підлягали тільки ті слова, які мали позначки Br., Am., Sp. у відповідних словниках. Загальна кількість слів із трьох словників дорівнює 1186 одиницям. Дані зі словників заносилися спочатку в таблиці по окремих словниках, де вказувалась їх належність до того чи іншого варіанта значення, в якому воно вживається в даному варіанті англійської мови, та головне значення, яке бралось з тлумачного словника Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English як базового в даному випадку, оскільки два інші словники фіксують лексичні одиниці мови, притаманні варіанту літературної мови – американському чи канадському.

Під варіантом літературної мови слід розуміти територіальну різновидність єдиної нормованої літературної мови. При визначенні стандартної (літературної) мови суттєво те, що вона є автономним видом мови, завжди нормованим, який виникає в умовах, коли будь-яка етнічна чи національна спільність, включаючись в інтернаціональну культуру, починає користуватися своєю мовою, яка раніше служила тільки потребам певної культури [3]. При розмежуванні варіантів однієї мови, які обслуговують кілька націй, слід, на наш погляд, перш за все звернути увагу на мовні дані. Так, розглядаючи питання про те, чи є англійська мова в США самостійною мовою чи варіантом, ми виходимо з дослідження А.Д.Швейцера, яке переконливо свідчить, що англійська мова американської нації не має своєї власної системи граматики, лексики і фонем. Розходження між англійською мовою в Англії і США не охоплюють системи мови в цілому, носять розрізнений характер. Літературна норма англійської мови в США вважається американським варіантом англійської мови, в той час як англійська мова в Канаді вважається канадським варіантом, а англійська мова в Англії – британським варіантом.

При кількісному аналізі відібраних лексем 589 лексичних одиниць, тобто 49,6%, мали помітку Br., 472 лексичні одиниці, або 39,8%, зафіксовані як канадизми (Sp.), 125 лексичних одиниць, тобто 10,6%, як американізми (Am.). Отже, половина слів (597) із загальної кількості лексем підлягає під категорію канадизми чи американізми. Поясненням цього

факту є широке територіальне поширення національної англійської мови за межами Англії.

Проводячи детальний кількісний аналіз відібраних слів із трьох словників, встановили, що 61 слово, яке має позначки Br., Am., Sp., зафіксовано різними словниками у різній кількості. Так, 49 слів британського походження зустрічаються у двох словниках (accumulator, bloke, blooming, bob, bonnet, boot, boots, busker, buzzard, canuk, char, cosh, draughts, fly over, greenfrocer, lay about, lay by, mater, menominee, mush, navvy, pantechonicon, pecker, peg, post, pram, preempt, provincial park, publican, public house, rate, rota, round about, rum, rusticate, sack, skillet, skint, stall, stop, store, sweet, table, toff, topping, torch, tout, tram, tram car, trig, tripper, turn out, tyke, valve, vest, veterinary surgeon, villa, warder, wireless, work house, work people), а 5 слів (public house, torch, tout, tram car, wireless) – у всіх трьох.

Лише 3 зі слів канадського походження (canuk, menominee, provincial park) зафіксовані двома словниками, жодного слова – трьома.

Чотири американізми (mush, preempt, sack, table) зустрічаються у двох словниках, жодного – у трьох.

Характерною ознакою лексичних одиниць, які підлягають вивченню, є те, що одне і те саме слово вживається у двох або і в трьох варіантах мови в різних значеннях. Таких слів зафіксовано 25, з них 24 (bagman, baron, buck, can, creek, druggist, football, hydro, mush, pit, porter, post, public school, riding, rock, a Secretary of State, solicitor, student, suspenders, tank, truck, turn out, vest, waterproof wavey) вживаються у двох варіантах: британському і американському, чи американському і канадському, чи британському і канадському, і лише одне слово “ranger” зустрічається у трьох варіантах англійської мови.

Так, наприклад, слово “baron”, зафіксоване в словнику A.S.Hornby, вживається у двох різних варіантах: у британському варіанті англійської мови воно означає “найнижчий дворянський титул”, а в американському варіанті – “великий промисловий магнат”. Цікавим прикладом розширення лексичного значення є слово “druggist”, яке в британському варіанті англійської мови означає “аптекарь”, тобто “людина, яка продає ліки”, а в американському варіанті – це “людина, яка продає і ліки, і предмети туалету та інші товари, а також продукти і напої”. Лише одне слово “ranger” зафіксовано в усіх трьох варіантах: у британському варіанті воно означає “наглядач королівського парку, який стежить за тим, щоб дотримувались закони про ліс”, в американському варіанті – це “лісник”, а в канадському варіанті – “представник кінної поліції, особливо в рідко заселених районах”.

Заслуговує уваги ще одне явище, яке було виявлено під час дослідження лексики. Одне і те саме поняття може передаватися різними словами в різних варіантах англійської мови. Наприклад, “вантажівка” передається двома різними словами: “lorry” – у британському варіанті та “truck” – в американському варіанті; “нижня білізна” передається словами “vest” у

британському варіанті, а “undershirt” в американському варіанті; “підтяжки” в британському варіанті англійської мови звучать як “suspenders”, а в американському – “braces”; “капот двигуна автомобіля” передається словами “bonnet” у британському варіанті і “hood” – в американському; “кабачок” – “maggot” – у британському варіанті і “squash” – в американському; “мюзик-хол” – “music hall” – у британському варіанті і “vaudeville” – в американському; “ліфт” – “lift” – у британському, “elevator” – в американському варіанті.

Не пройшла повз увагу дослідження і та частина лексики, яка характеризується як сленг. Це дуже виразні, в основному іронічні слова, які служать для того, щоб давати нові назви тим предметам, про які часто говорять у повсякденному житті. У більшості випадків вони звучать грубо, вато, цинічно, різко і їх вживання спрямоване на висміювання того чи іншого предмета чи особи [1, с.285]. Оскільки термін “сленг” вживається в англістиці вже протягом двох століть, а стилістична помітка “сленг” використовується в усіх британських і американських лексикографічних виданнях, його слід, на думку Ю.А.Зацного, вживати для позначення тільки тої розмовної емоційно-оцінної лексики, яка вийшла за межі вузьких професійних груп, стала широко поширеною та загальнозрозумілою і знаходиться разом із тим за межами літературної мови [2]. Тобто термін “сленг” у даному розумінні рівнозначний прийнятому в лінгвістиці терміну “загальний сленг” [4].

Слів, які належать до розряду сленгізмів і мають позначки Br., Am., Sp., нараховується в усіх трьох словниках 60, з них 24 слова британського варіанта, 28 слів належать до канадського варіанта англійської мови і 8 слів – до американського варіанта. Значна кількість сленгізмів, особливо в канадському варіанті англійської мови, відноситься до царини спорту, зокрема футболу і хокею: deke, chippy, homebrew, rink rat, import.

Підводячи підсумки, можна зробити такі висновки:

1. Серед трьох досліджуваних варіантів англійської мови найбагатшим у кількісному плані на лексичні одиниці, що підлягають під категорію британіцизми, американіцизми, канадизми, виявився британський варіант англійської мови, який налічує 589 слів британського походження. Друге місце посідає канадський варіант, в якому зафіксовано 472 канадизми, і найменш чисельним виявився американський варіант англійської мови, представлений всього 125 американізмами.

2. При якісному аналізі відібраної лексики було виявлено цілий ряд слів, які при однаковому написанні мають різне лексичне значення в різних варіантах, що сприяло виникненню проблеми семантичного запозичення (коли один варіант запозичив слово і розвинув нове значення) чи омонімії (коли розірвався зв'язок з основним значенням). Лише одне слово “ganger” французького походження, зафіксоване в етимологічному словнику англійської мови [9], правомірно віднести до розряду омонімів,

оскільки першочергово воно вживалося в американському варіанті в значенні “лісник”, яке втратило зв'язок із головним значенням “наглядач королівського парку”, зафіксованим словником Hornby.

1. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка. – М.: Просвещение, 1966. – 346 с.
2. Зацный Ю.А. Особенности влияния американского варианта английского языка на британский вариант на лексико-семантическом уровне: Автореф. канд. дис. ... канд. филол. наук. – К., 1975. – 24 с.
3. Попова Л.Г. Лексика английского языка в Канаде: Автореф. канд. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1978. – 24 с.
4. Хомяков В.А. Введение в изучение сленга – основного компонента английского просторечия: Автореф. канд. дис. ... канд. филол. наук. – Вологда, 1971. – 24 с.
5. Швейцер А.Д. Современная социолінгвістика. – М.: Наука, 1976. – 312 с.
6. Швейцер А.Д. Социальная и функциональная дифференциация литературных языков. – М.: Наука, 1977. – 275 с.
7. Gage Canadian dictionary. – Toronto, Ontario, Canada: Gage Educational Publishing Company, 1983. – 1314 p.
8. Hornby, A.S. Oxford advanced learner's dictionary of current English. – London: Oxford University Press, 1982. – 1055 p.
9. Skeat, W. An etymological dictionary of the English language. – London: Oxford University Press, 1980. – 978 p.
10. Webster's new collegiate dictionary. – Springfield, Massachusetts: G.C. Merriam Company, 1985. – 1536 p.

Lyubov Mykhailiuk

REGIONAL DIFFERENTIATION OF ENGLISH LEXIS

The article deals with the regional differentiation of the English vocabulary. British, American, Canadian variants were taken for investigation. An attempt was made to classify and describe 1186 words marked in the authentic dictionaries as Br., Am., Sp.

Люди́ла Клименко, Анато́лій Мицкан

ПРОДУКТИВНІ МОДЕЛІ ТВОРЕННЯ НЕОЛОГІЗМІВ

Одним із першочергових завдань сучасної лексикології є вирішення питання про те, які фрагменти суспільного досвіду носіїв мови потребують лексичної фіксації.

Однозначно, світ не відображається безпосередньо в мові, він знаходить відображення у людській свідомості, а вже свідомість у свою чергу закріплює, фіксує це відображення в різних знаках. Інший характер має мовна картина світу, в якій образ світу фіксується за допомогою мовних засобів [2].

Перетворення картини світу може мати різні форми фіксації на лінгвістичній карті. Наприклад, можуть з'являтися цілі “держави”. Так, новий

сектор у картині світу – комп'ютерна техніка – фіксується на мовній карті у вигляді нового окремого семантичного поля комп'ютерних термінів. Усередині свого семантичного поля слова вступають у системні відношення, перш за все у відношення семантичного порядку. Професійна диференціація мови, що є одним із надзвичайно важливих прагматичних факторів, які діють в активних номінаційних процесах, призвела до створення своєрідного жаргону працівників комп'ютерної сфери.

У цілому ж при визначенні обмежень на вживання мовних одиниць потрібно враховувати два чинники:

1. змістовий – специфіка значення мовних одиниць;
2. функціональний – специфіка соціальної взаємодії носіїв мови в різних ситуаціях мовлення.

При розробці типології факторів, які впливають на обмеження вживання лексичних одиниць у різних ситуаціях мовлення, потрібно враховувати регулярну модель диференціації мови У.Лабова, в основі якої лежить існування двох видів соціальної варіативності мови: стратифікаційного (по вертикалі) та ситуативного (по горизонталі).

Отже, оперативна реєстрація та ґрунтовний науковий аналіз неологізмів мають неабияке теоретичне та практичне значення. Лексичні новоутворення ніколи не бувають простим доповненням до вже існуючого словника. У процесі входження до лексичного складу даної мови вони спричиняють у ній ряд певних внутрішньосистемних змін, таких, як, наприклад, перерозподіл у синонімічних рядах, перебудова лексико-семантичних груп і полів, стилістичне переоформлення одиниць і т.д. [1, с.3].

Досліджуючи характер та інтенсивність появи у мові неологізмів, можна виявити “поведінку” словотвірної системи мови. Аналіз кількісного та якісного аспектів утворення неологізмів свідчить про те, що деякі складники цієї системи є більш продуктивними, деякі – менш продуктивними. Також можливим стає виявлення та аналіз цих ланок і встановлення словотвірних моделей.

Необхідність розгляду неологічних явищ спричинена ще однією обставиною: словотворення відіграє значну роль у виконанні мовою її найважливішої функції – забезпечити всі сторони життя та діяльності людини новими найменуваннями. Вивчення сфери словотворення, таким чином, сприяє пізнанню ряду важливих соціально-історичних характеристик даної мовної спільноти.

Щодо номінації, то слід зазначити, що в ХХ-му столітті спостерігається розширення старих та поява нових сфер номінації, що, насамперед, викликано бурхливим розвитком науки, засобів масової інформації [4, с.5]. Однак розвиток номінативної функції мови відображається не лише в розширенні та оновленні поняттєвої сфери відносності номінації, але й у зміні її способів.

Лексична система, що склалася в даній мові, накладає певні обмеження на процес створення нових слів.

Основна маса нових одиниць утворюється за допомогою словотвірних засобів. Нове розуміння словотворення як джерела не лише готових назв, але й правил їх утворення за певними моделями та схемами дозволило виявити дію різних принципів, за якими і складаються ці правила (дія аналогії, асоціативних процесів і т.п.).

Сьогодні англійська мова, як і інші мови світу, переживає “неологічний бум”. Однак саме англійська мова є джерелом інтенсивних, а головне постійних запозичень у мови інших народів. Це спричинено, насамперед, масовим поширенням англосмовної культури в багатьох країнах світу. Завдяки високорозвиненій науково-технічній базі англосмовних країн значна частка англійських слів використовується для номінації новостворених об'єктів матеріального світу, а також абстрактних понять [10].

На даний час навіть непродуктивні словотворчі моделі є невід'ємною частиною словотвірної системи і значно впливають на ті її ланки, які діють активно. Продуктивні ж моделі є провідними, опорними в словотвірній системі: вони визначають хід та напрямок її розвитку та зміни. Непродуктивні моделі знаходяться на периферії системи, однак входять в її склад, тобто беруть участь у процесах комунікації [5, с.13].

Враховуючи саме цю роль словотворення як форми функціонування лексики в мові, слід переглянути і те відношення до його вивчення, яке встановилося у практиці викладання іноземних мов у школах та ВНЗ. У навчальному процесі словотворення до сьогодні розглядається як механічне сполучення певних типів основ із відповідними афіксами.

У трактуванні поняття продуктивності в сучасній літературі також немає чіткості. Часто вона сприймається як потенційна можливість моделі утворювати нові слова, які були б зрозумілими для носіїв даної мови.

Крім того, продуктивність буває різною. Суфікс *-ette* зі значенням зменшуваності, безперечно, продуктивний, але утворених з його допомогою слів не так уже й багато. Суфікс *-er* у сукупності з дієслівними основами, навпаки, має майже необмежену продуктивність.

Новоутворення за продуктивною моделлю можуть з'являтися в мовленні в будь-який момент, однак вони сприймаються учасниками спілкування як цілком звичайні і закономірні одиниці. Це відрізняє їх від слів-“одноденок”, okazіоналізмів, які, як правило, мають певне стилістичне забарвлення (*Thatcherese*, утворене за тією ж моделлю, що і *journalese*, *telegraphese* –зі значенням “політична демагогія промов М.Тетчер”) [3, с.34].

У той же час okazіоналізми – не просто кандидати у “потенційні” слова. У комунікативному відношенні різниця між ними і загальноприйнятими словами не така вже й велика. Виникаючи в мовленні, okazіоналізми виконують такі ж комунікативні завдання, як і слова, які часто вживаються в мові. Не всі okazіоналізми відображають тимчасові явища і не всі вони

суто індивідуальні. Будучи продуктом загальноприйнятих моделей, добре знайомих даному мовному колективу, багато okazіоналізмів не сприймаються як щось незвичне. Крім того, будь-що індивідуальне, okazіональне і навіть те, що на певний момент не відповідає нормам утворення, може ввійти в мову і стати частиною мовного запасу. Чим важливішим у комунікативному відношенні виявляється те поняття, для якого потрібне означення у вигляді нового окремого слова, тим швидше і ширше поширюється дана одиниця у спілкуванні мовного колективу.

Оскільки серед моделей, які складають словотвірну систему мови, далеко не всі є активними, то в цій системі потрібно виділяти діюче ядро і периферію. Спостереження свідчать, що з плином часу характеристики деяких моделей можуть змінюватися. Пасивні моделі можуть переходити із периферійних зон до ядра і навпаки.

Проблема визначення складних слів і словосполучень із словотвірних позицій як і проблема їх структурно-семантичного моделювання та класифікації все ще залишається невирішеною до кінця. Проведений аналіз моделей утворення неологізмів показав, що найпродуктивнішими можуть виявитися практично у всіх сферах моделі **N+N** (noun+noun) і **A+N** (adjective+noun). Згідно з результатами дослідження, проведеного А.В.Янковим у сфері неологізмів суспільно-політичного характеру, саме цим двом моделям належить першість у творенні нових лексичних одиниць. Найбільш продуктивною в утворенні соціально-політичних неологізмів виявилась модель **N+N**. Наприклад, **bridge-builder** – особа, яка намагається вирішити суперечності між людьми з різними політичними чи ідейними переконаннями [5, с.45].

З лінгвістичної точки зору даний соціально-політичний неологізм є прикладом перетворення стійкого словосполучення у складне слово, що загалом є властивим для англійської мови.

Також продуктивною виявилась модель **A+N**. Наприклад, **gray-collar** – той, що стосується робітників, зайнятих технічним обслуговуванням чи ремонтом. Неологізм **gray-collar** доповнює ряд уже існуючих у мові слів аналогічних за структурою, характером семантичних зв'язків між компонентами та за формуванням значення: **white-collar worker**, **blue-collar worker**. Досить продуктивною є модель **V+prep**. Наприклад, **feed-in** – група людей, які зібрані, щоб отримати безкоштовну їжу.

Малопродуктивною виявилась модель **N+PI**. **Sky-jacking** – захоплення літака з метою зміни курсу. Цей приклад виявляється досить цікавим, оскільки в англійській мові існує іменник **hijack** – 1) зупинити по дорозі і пограбувати транспортний засіб; 2) займатися повітряним піратством. Отже, друге значення іменника **hijack** відповідає значенню неологізму **sky-jack**. У цьому конкретному випадку причиною появи окремого нового слова **sky-jack** та його похідних **sky-jacker**, **sky-jacking** для відображення того ж поняття, яке передається вже існуючим словом, є

екстралінгвістичний фактор. Однак, взявши до уваги той факт, що останнім часом повітряне піратство стало явищем надто поширеним у світі, варто відзначити необхідність його окремого виділення як самодостатньої одиниці мови.

Приналежність неологізмів до того чи іншого семантичного поля визначається не лише факторами стилістичного характеру (суспільно-політична, ділова, технічна, розмовна лексика). У цілому визначальною для всіх неологізмів є саме модель **N+N**. Сюзанна Кемер наводить чималу кількість неологізмів, утворених за цією моделлю, причому в деяких випадках ймовірна множинність мотивації. Наприклад, такий іменник, як **ginormosity** – особлива, надзвичайна величина – можна вважати утвореним за моделлю **N+N**: **giant+enormity** [8, с.12]. Але цей приклад можна сміливо звести до іншої, не підтриманої А.В.Янковим моделі: **A+A** (adjective+adjective): **gigantic+enormous** (модель **A+A** та деякі інші, наприклад, **V+N**, **N+A**, **V+V** аж ніяк не вважалися продуктивними). Слід також врахувати і ту особливість, що значно частіше вживається прикметник **ginormous**, ніж іменник **ginormosity**.

Хоча словоскладанню відводиться чи не найголовніша роль, існують інші продуктивні шляхи утворення неологізмів. На друге місце за продуктивністю можна поставити аббревіацію:

• **IMHO** – *in my humble opinion* (лексична одиниця, яка набула особливого поширення в Інтернеті); **LOSINGEST** – *найгірший, найбільш відсталий* (**losing+est** (superlative)); **FRO-YO** – *холодний десерт* (**frost** (**frozen?**)+**yogurt**) і т.п.

Ще одним способом утворення англійських неологізмів є телескопія. Під телескопією розуміємо такий спосіб словотворення, при якому нове слово виникає зі злиття повної основи одного слова зі скороченою основою іншого або ж зі злиття скорочених основ двох слів. Значення такого нового слова в більшості випадків містить у собі сумарне значення обидвох своїх складників [6, с.54]. Іноді це сумарне значення складається із суми повного лексичного значення першого чи другого складника і граматичного значення іншого. Однак такі випадки не дуже поширені, а тому і не викликають особливого зацікавлення.

Деякі автори не користуються лексемою “телескопія” для позначення даного явища, а вживають терміни: контамінація, стягнення, злиття, гібридизація, вставне словоутворення [5, с.57].

Лексема “телескопія” є фізико-математичним терміном. Її первинне значення “всування трубок телескопа”. Однак, будучи перенесеним у мовознавство, термін набув значення процесу утворення слів (за схожістю із відповідним фізичним процесом). Наприклад, **slang + language = slanguage**. Наведений приклад стосується лише одного із типів телескопії, з часом поняття “телескопія” розширило своє значення.

Слова, утворені шляхом телескопії, називаються телескопними словами або ж просто – телескопізмами. В англійській мові вони мають такі назви: **blends, blendings, fusions, portmanteau words**. Найбільш поширеними прикладами телескопізму є: **breakfast + lunch = brunch, smoke + fog = smog, motorist's hotel = motel**.

Багато з телескопізмів мають тільки ситуативний характер, а тому вони й не фіксуються в словниках. Особливістю телескопізмів є їхня залежність від контексту. Значення більшості із цих слів нерідко неможливо визначити поза певним контекстом [7, с.38].

Телескопія як явище словотворення займає вагоме місце у процесі творення неологізмів сучасної англійської мови. У більшості випадків телескопізми – це одиничні утворення, окремі елементи яких не повторюються в інших утвореннях із тотожним значенням. Однак серед них є і такі, які створюють окремі структурно-семантичні моделі для позначення якогось певного поняття або явища. Наприклад, слова **breakfast + lunch = brunch, dinner + lunch = dunch** створюють певну структурно-семантичну модель для позначення “певного виду сніданку/обіду”. В першому випадку – суміщені перший і другий сніданок, у другому – це означає трапезу в передобідній час (за нормами англомовного суспільства – до 6 години вечора). Обидва слова об'єднані компонентом **lunch** [6, с.37].

Компонент – **thon** вживається в телескопних словах із додатковим значенням тривалості, витривалості: **telethon** – довготривала телепередача ~ **television + thon, walkathon** – тривала прогулянка, **talkathon** – довга бесіда, **danceathon** – довгий танець, **cleanathon** – тривале прибирання.

Телескопізми, які моделюються за другим елементом, трапляються досить часто:

- tron: **magnetron, partron, laddertron, cyclertron, bevatron;**
- topia: **autopia, subtopia, pornotopia;**
- mobile: **artmobile, batmobile, motelmobile, airmobile, taxmobile;**
- vercity: **polivercity, multivercity;**
- tel: **motei, boatel, airtel;**
- mat: **cashomat, laundromat, Lawn-a-mat;**
- rama: **AromaRama, Ride-O-Rama, infinit-o-rama, Sonorama;**
- urfing: **skurfing, snurfing;**
- napping: **petnapping, carnapping, horsenapping** [9, с.68].

Значно рідше трапляються телескопізми зі спільним початковим елементом:

- heli-: helisport, helipad, helilift, heliborne, heliskiing, helihop;**
- para-: parawing, parakite, parafoil, paraglider, parasailing;**
- perma-: perma-crease, perma-press, perma-sized;**
- eco-: ecotage, ecotecture, ecofellow, econiche, ecopolitics;**

Механізм словотвірного акту при телескопії, а одночасно і структуру слова, що при цьому виникає, прийнято описувати за допомогою буквені

символіки, а саме: **a** – початковий фрагмент першого слова, **b** – його кінцевий фрагмент, **ab** – ціле перше слово; **c** – початковий фрагмент другого слова, **d** – його кінцевий фрагмент, **cd** – ціле друге слово; **e** – початковий фрагмент третього слова, **f** – його кінцевий фрагмент, **ef** – ціле третє слово.

Англійські телескопні неологізми утворюються за 4-ма основними моделями:

1. **ab + cd = ad**: сполучення початкового фрагмента першого слова з кінцевим фрагментом другого (**pliers** – “кліщі” + **wrench** – гайковий ключ = **riench** – комбінований інструмент із кліщів та гайкового ключа для роботи в умовах невагомості). У літературі такі телескопізми називають повними в тому значенні, що сполучення їхніх вихідних слів є найбільш інтенсивним. Нерідко компонентні таких слів важко відрізнити, якщо залишаються невідомими екстралінгвістичні умови акту словотворення.

2. **ab + cd = abd**: сполучення повної основи першого слова з фрагментами другого (**hay** – сіно + **silage** – силос = **haylage** – сінаж).

3. **ab + cd = ab(c)d**: утворення, в яких відбуваються накладки на стику двох компонентів. Такі телескопізми часто називають гаплогічними (**blaxploitation** – експлуатація чорних, від **black** – чорний та **exploitation** – експлуатація).

4. **ab + cd = acd**: сполучення скороченого фрагмента основи першого слова з повною основою другого слова (**parachute** – парашут + **glider** – планер = **paraglider** – керований парашут) [9, с.13].

Переважає більшість телескопізмів, які зареєстровані у словниках, складається з двох елементів, однак усе частіше трапляються трьохелементні слова. Як правило, вони складаються з початкових елементів вихідних слів.

Із 250 зафіксованих за останні десятиліття телескопізмів 34,1% – повні сполучення за моделлю **ad**: **stagnation** – застій + **inflation** – інфляція = **stagflation** – економічний застій із ростом безробіття та посиленням інфляції.

Найголовніша особливість появи неологізмів у сучасній англійській мові полягає в тому, що не лише окремі лексеми з'являються настільки швидко, що їх практично неможливо зафіксувати у відповідних словниках, але й моделі та форми словотворення мають схильність до кількісних змін. Це ж можна сказати і про зміни якісні.

Цей теоретичний висновок підтверджується практичними дослідженнями англійських неологізмів останнього часу, які показують, що словотвірна система цієї мови характеризується надзвичайною потужністю. При цьому її ресурси використовуються у даний період далеко не однаково і не повністю. У зв'язку з цим виникає цілком обґрунтований інтерес до того, наскільки дієвими були окремі ланки цієї системи на різних етапах її розвитку, а також до характеру їх використання – чи було воно завжди неперервним у часі процесом, чи в ньому могли бути більш чи менш тривалі паузи.

Оскільки ця система зберігає в перспективі велику кількість різноманітних моделей і засобів, що залишаються незалученими до словотвір-

них процесів, усі способи словотвору без винятку завжди є дійовими. Більш того, разом із тими способами словотворення, які в мові використовуються протягом століть (афіксація, словоскладання, семантичне словотворення), виникають і нові – телескопія, реверсія, значно активізуються конверсія і аббревіація. Ускладнюється взаємодія різних способів і засобів словотворення, наприклад, афіксація може поєднуватися зі словоскладанням та конверсією.

Аналіз неологізмів свідчить про те, що кількісні зміни словникового складу англійської мови проходять у цілому інтенсивно. У той же час виникає необхідність вивчити, які пласти лексики в певний історичний період виявляються більш відкритими до поповнень і чому.

Навіть поверхового погляду цілком достатньо для того, щоб побачити, що в нашу епоху у досить обмежений відрізок часу виникла потреба у великій кількості нових позначень у сфері науки і техніки, суспільного і політичного життя, економіки, літератури і мистецтва. У кожній із цих комунікативних сфер словотвір мав не лише кількісні, але й якісні відмінності. Вивчення цих процесів, які відбуваються на рівні функціональних стилів, у їх розвитку являє собою одне з найважливіших завдань сучасної лексикології.

1. Английские неологизмы. – К.: Наукова думка, 1983. – 172 с.
2. Заботкина В.И. Новая лексика современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1989. – 126 с.
3. Неологізми // Мостовий М.І. Лексикологія англійської мови. – Харків, 1993. – С.174-177.
4. Содержательные аспекты языковых единиц / Под ред. Е.Н. Старикова. – К.: Вища школа, 1982. – 217 с.
5. Янков А.В. Денотативне і конотативне значення соціально-політичних неологізмів в американському варіанті англійської мови // Іноземна філологія. – Вип. 62. – Львів, 1981. – С. 52-58.
6. Ethkins, L. New words in the English language. – London, 1999. – 258 p.
7. Kemmer, S. New words in English. – Rice University; LING 215 Web Page, 1999. – 312 p.
8. Mayson, J. English. What's new? – Oxford, 2000. – 245 p.
9. Raymond, M. Creative formulas in language. – Boston, 1998. – 158 p.
10. Ramsday, S. Pointing factors in modern European languages. – Oxford, 1998. – 156 p.

Ljudmyla Klymenko, Anatoly Mytskan
PRODUCTIVE PATTERNS OF NEOLOGISM COINING

The paper deals with the word-building system of the English language in present-day English, and the appearance and functioning of neologisms in particular. The authors analyse the qualitative and quantitative aspects of making up neologisms, and determine the most productive patterns of neologism word-building.

* Джерела 6-10 див. фонди віртуальної бібліотеки: LING 215 Web Page, Linguistic Dept, Rice University, carlos@rice.edu.

Галина Шацька

ПРО ОСОБЛИВОСТІ СЛОВОТВОРУ НАЗВ НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІЙ ГАЛИЧИНИ

Топоніми завжди мали велику цінність для дослідження мовознавчих проблем, оскільки ці мовні одиниці зберігають фонетичні та словотвірні риси, які фіксують стан конкретної мови як в певний історичний момент (темпоральний аспект функціональності топоніма), так і в певному географічному просторі (локальний аспект його функціональності). Топоніми ніколи не бувають випадковими чи позбавленими значення [1, с.68-74]. Їхнє значення синтезує в собі комплекси екстра- та інтралінгвальних факторів.

Німецькі поселення нового часу (1772–1914) в Галичині утворили мовні острови екславно-анклавного типу [5, с.178]. Основною екславною ознакою їх іншомовних сільських поселень у слов'янському світі була їхня мова, а точніше пфальцьсько-швабський діалект більшості колоністів.

Характеристика номінативно-дериваційних процесів у топоніміці німецьких колоній Галичини має первинну актуальність для дослідження екстралінгвістичних та лінгвістичних мотивацій процесу запозичення українців і полонізмів у мову німців-колоністів та для демонстрації впливу слов'янських топонімічних форм на словотвір назв колоній.

Топоніми, що виникли в ареалах німецькомовних островів-колоній у результаті асиміляційних процесів, досліджувалися як у вітчизняному [1], так і в зарубіжному мовознавстві [3; 5]. Так, Бельман стверджує, що історичні топонімічні форми є певною ілюстрацією кореального співіснування старших слов'янських і молодших німецьких поселень в результаті колонізації: “Різні доповнення, як от – *Polnisch- / Wendisch-, Deutsch-, Klein-, Groß-, Alt-, Neu-* та ін. – можуть відтворити сусідство слов'янсько-німецьких поселень” [3, с.3]. Таке сусідство та існування “колоній-вселень” у слов'янські села [6] мотивують паралельне існування подвійних топонімів – “*freie Paare*” [3, с.3].

Дослідник запозичень у мові німців-колоністів Галичини Юліус Кремер вивчив і зафіксував іншомовні впливи на пфальцьсько-швабський діалект галицьких німців [7], проте не подав характеристики топонімів та мікро-топонімів – географічних назв у межах німецькомовних островів.

Однією з останніх публікацій про назви німецьких поселень в Галичині, яка підтверджує існування подвійних слов'янсько-німецьких пар топонімів, є праця Г.Вальтера [9]. Та автор, на жаль, обмежується прикладами паралельних назв, асимільованих варіантів, запозичених слов'янських назв та антропонімів, що лягли в основу низки комеморативних назв.

Найвний фактологічний матеріал німецьких топонімічних дериватів у Галичині XVIII–XX ст. дає змогу досліджувати його не тільки описово, але

й у етнолінгвістичному аспекті, з урахуванням територіально-діалектних особливостей мови-реципієнта, яка існувала в умовах іншомовного оточення, – т.зв. “мовного острова”.

Топоніми та мікро-топоніми Галичини були чи не найпершою слов'янською (українською та польською) лексикою, з якою безпосередньо зіткнулися придворні чиновники з кайзерівського Відня, а потім і прибулі німці-колоністи, і яка через соціально-історичні передумови підлягала обов'язковому практичному освоєнню колоністами. Адже географічні назви Галичини були першими словесними орієнтирами в абсолютно чужомовному слов'янському світі та першими кроками на шляху до міжмовної взаємодії німецьких поселенців та галичан.

Існують припущення, що жителі першої хвилі колоній нового часу, т.зв. “кайзерівських сіл”, не долучалися до процесу утворення назв своїх поселень, цю функцію виконали чиновники – організатори процесу колонізації.

Дослідження номінативно-дериваційного процесу виявляє ряд екстра-та інтралінгвальних особливостей.

1. Важливим мотиваційним чинником словотвору німецьких топонімів був той факт, що перші колонії стали пайовими общинами сусідніх галицьких поселень. Це зіграло вирішальну роль для їхньої топоніміки [9, с.82].

2. Цілий ряд офіційних німецьких топонімів мав паралельну слов'янську назву, яка переважала у цій парі. Домінування власне слов'янських назв, які стали першими польсько-українськими запозиченнями, пояснюється більшою локальною функціональністю, яка була життєво важливою для колоністів у іншомовному оточенні.

3. Оскільки аналізується процес творення топонімів у мовних островах – сільських поселеннях, необхідно зважати на діалектний характер мовних стосунків у таких ситуаціях.

За способом словотвору німецькі топоніми можна поділити на такі групи:

1. Адаповані діалектні форми офіційних нормативних німецьких назв. Ці форми відображають фонетичні та лексико-граматичні особливості пфальцьсько-швабського діалекту більшості колоністів. Так, наприклад, у ряді топонімів літературна назва втратила з'єднувальний компонент (*e*)*n*, оскільки кінцевий звук *-n* в парадигмах діалектних дієслів та номенів відсутній, наприклад: *Gassdorf* замість *Gassendorf*, *Laufdorf* від *Laufendorf*, *Wissdorf* замість *Wissendorf*. Сполучення *nn* замінило графему *nd* у *Linnefeld* замість *Lindefeld*. Назва *Josefsberg* втратила у діалектній формі не тільки закінчення присвійності *-s*, але й останній склад основи і набула форми *Joßberg*. В ряді назв спостерігається зникнення умлаутів: *Königsau* перетворилося в *Keenichsau*, оглушення дзвінкого зімкнено-проривного *g* в позиції анлаута (на початку складу): *Brickedau* від *Brigidau*, зникнення

нового приступу в анлауті: *Keenichsau*, що призвело до сміхотворних семантичних змін літературної норми.

2. Транслітерації назв сусідніх слов'янських поселень. Такий вид запозичень ще раз підтвердив той факт, що найчастіше запозичуються географічні назви та імена осіб [2, с.98].

Чиста транслітерація слов'янських топонімів у нових назвах німецьких колоній спостерігалася вкрай рідко. Поселенці намагалися адаптувати незвичні назви з незрозумілою їм внутрішньою формою, особливо їхні словотвірні морфемі, перетворивши їх на схожі за звучанням німецькі з прозорим, хоча і абсолютно іншим значенням. Так, наприклад типові для польських та українських назв кінцеві склади *-ow/-ie* відтворилися німецькою формою *-au*, співзвучною з німецьким іменником *Aue* (пічкова долина, луз), який є дуже частим складником німецьких топонімів: *Berdyczow** – *Berdikau*, *Goleszow* – *Goleschau*, *Jatta* – *Jattau*, *Kadca* – *Kadschau*, *Raniyow* – *Ranischau*, *Schumle* – *Schumlau*.

Фонетично-графічна адаптація назв галицьких поселень відбувалася відповідно до особливостей діалектного мовлення колоністів, що засвідчують лексикони з кодифікацією назв колоній та спогади колоністів [6; 9]. Наприклад, нетипова для німців флексія *-a* була змінена на *-e*: *Wolica* отримала форму *Woletze*, *Wola* набула форми *Wole*, *Nowica* – *Nowice*, *Lublany* – *Luwjane*, *Wiszenka* – *Wischinke*, *Smereczna* – *Schmaretzschne*. Проте багатоскладові слов'янські топоніми, що закінчувалися на *-e*, у запозиченій формі це закінчення втрачали: *Muzylowice* – *Muschlowitz*, *Mierzwica* – *Meerwitz*, *Porzecze* – *Poretsch*. Дзвінки приголосні польсько-українських варіантів назв оглушувалися до глухих відповідників в адаптованих формах: *Siwka* – *Schifka*, *Szczyglowka* – *Schikloff*, *Podluby* – *Podlop*, *Dobromil* – *Dowermil*, *Dobrzany* – *Dowerschan*, *Drosdowice* – *Droschtewitz*.

Дещо складнішими є варіанти асиміляції, в яких в запозичених назвах зникали цілі склади: *Drohobycz* – *Drowitz*, *Mikolajow* – *Nicklei*, *Bolechow* – *Bolgoff*, *Ustrzyki* – *Ostrich*, *Grabowiec* – *Grawitz*. Іноді окремі морфемі або цілі основи композитних топонімів підмінювалися схожими за звучанням німецькими іменниками: *Biegonice* – *Pechnitz* (*biego* – *Pech*), *Kalinow* – *Kalhof* (*-ow* – *Hof*), *Kamienbrod* – *Kannebrot* (*-brod* – *Brot*), *Dobrostany* – *Dowerschtee* (*-tany* – *Tee*), *Troscianiec* – *Droschtenetz* (*-niec* – *Netz*), *Kupnowice* – *Koppelwitz* (*-wice* – *Witz*), *Nowocielica* – *Nowerseletz* (*-lica* – *letz(t)*).

3. Композити-гібриди, утворені основоскладанням транслітерованого слов'янського топоніма та німецьких означальних назв *Neu-*, *Deutsch-*, або основного компонента *-Kolonie*: *Neu-Kalusz*, *Neu-Horozanna*, *Neu-Mizun*, *Deusch-Lany*, *Deutsch-Smolin*, *Bandrow-Kolonie*, *Knihinin-Kolonie*, *Makowa-Kolonie*, *Dobrowlany-Kolonie*.

* Тут і далі назви слов'янських колоній подаємо латиницею – так, як вони подані у німецьких документальних джерелах.

4. Топоніми – переклади слов'янських назв. Їхній аналіз дозволяє виділити наступні форми словотвору:

- композити, утворені від складних слов'янських назв шляхом перекладу складників, наприклад: *Zimna Woda – Kaltwasser*.

- композити, утворені від складних слов'янських назв шляхом перекладу тільки першого слова з використанням як основного компонента композити типових для німецьких топонімів іменників *Dorf, Berg, Au(e)* тощо, наприклад: *Mokra Wies – Nassendorf, Nowa Wies – Neudorf*.

- композити, утворені шляхом перекладу простих слов'янських топонімів з додаванням типових складників німецьких географічних назв у функції основного слова, наприклад: *Kiernica – Brunndorf, Padew – Fallbrunn, Sarny – Rehberg, Kamien – Steinau, Swierkla – Tannendorf, Strzeszyce – Wachendorf*.

- композити, утворені шляхом перекладу суфіксальних та префіксальних форм слов'янських топонімів. При перекладі префіксації спостерігається переклад префікса та основи відповідними німецькими формами: *Podrzecze – Unterbach, Podberezce – Unterberge, Podhajczyki – Unterwalden*. При перекладі суфіксальних топонімів німецькі форми набувають композитної структури, в якій замість суфікса вживається описовий загальний іменник-основа: *Tarnawiec – Dornbach, Ksiaznice – Fürstenau, Uliczno – Gassendorf, Komarow – Gelsendorf, Nadziejow – Hoffnungsau, Biegonice – Laufendorf, Lipowiec – Lindenau, Kurzyna – Rauchersdorf, Sarny – Rehdorf, Wojtowstwo – Vogtsdorf, Dykowiec – Wildental, Roynjatow – Rosenberg*.

- прості назви колоній, утворені шляхом перекладу простих слов'янських топонімів: *Gaj – Hain*.

Проте не всі перекладні форми користувалися популярністю в німецьких колоністів. Дуже часто замість них у вжитку активно з'являлися слов'янські форми, адаптовані до діалекту колоністів. Ті паралельні слов'янські назви німецьких колоній, де в процесі фонетичної асиміляції зникли флексії або оглушилися окремі дзвінки приголосні, все одно вживалися частіше, оскільки відмінності були незначними і запозичені назви служили кращими орієнтирами, ніж офіційні німецькі назви, наприклад: *Uliczno – Gassendorf + Ollischne, Komarow – Gelsendorf + Kameroff, Nadziejow – Hoffnungsau + Naddjoff, Biegonice – Laufendorf + Pechnitz, Swierkla – Tannendorf + Schwerklaa*.

Мотиваційним чинником більшої вживаності адаптованих слов'янських топонімів порівняно з офіційними німецькими назвами колоній виступає співзвучність основ чи їхніх морфем з німецькими іменниками (рідше прикметниками), значення котрих характеризувало особливості життя в тій чи іншій колонії: *Biegonice – Pechnitz (Pech – невдача, нещасття), Komarow – Kameroff (Kammer – комора), Swierkla – Schwerklaa (schwer – важко)*.

Дещо особіно від проаналізованих груп топонімів стоїть значна кількість комеморативних назв [1] німецьких колоній, які мали увіковічнити імена видатних осіб, що особливо долучилися до процесу колонізації.

При детальному аналізі словотвору таких топонімів вимальовується виразна відмінність між похідними морфологічними формами назв, зумовлена етнічними коренями вихідних антропонімів: топоніми – деривати від німецьких імен – це або зміна антропонімічної функції імені на топонімічну: *Kranzberg (Franz Anton Edler von Kranzberg), Dornfeld (Anton Edler von Dornfeld), Rosenberg (Fürst Rosenberg-Orcini)*, або композиція “ім'я + загальний іменник (якісна характеристика номінованого простору)”: *(Brigidau – Brigido (Graf Josef von Brigido) + Au(e), Ugartstal, Ugartsberg – Ugart (Alois Ludwig Graf Ugarte) + Thal (Tal), Berg)*.

А назви колоній, в основу котрих лягли імена тих польських або українських землевласників, які запроваджували на своїй землях приватну колонізацію, демонструють зовсім іншу схему словотвору: антропонім + слов'янські суфікси *-ow/is, -in/un, -owka/івка*, наприклад: *Mierow, Sygniew, Josefow, Hanunin, Antonin, Stanin, Bronislawowka, Kasimierowka, Karlowka*. Виняток складають хіба що назви *Beckersdorf, Baginsberg*.

Такий словотвір наочно виявляє реакцію носіїв мови-реципієнта на іншомовний (тут слов'янський) антропонім і на словотвірний процес за зразками попередньо запозичених слов'янських назв сусідніх колоній.

Отож, проведений аналіз демонструє значні впливи слов'янських власних назв Галичини на словотвірний процес іншомовних топонімів – назв німецьких колоній. Оскільки творення німецьких топонімів відбувалося синхронно, може, і з випередженням стосовно закладання поселень, коли ще не йшлося про будь-які екстралінгвальні (культурні, економічні, релігійні тощо) фактори, то можемо твердити, що в даній ситуації мовний контакт випередив позамовний (хоча, зазвичай, перший буває наслідком другого).

Відкритість мови колоністів до запозичення слов'янських власних назв на подальшому етапі колонізації засвідчила її потенційну здатність до запозичення української та польської лексики, що підтвердили пізніші дослідження і зафіксував словник Ю.Кремера [7].

1. Даникьян С.С. К вопросу о происхождении немецких топонимов // Вопросы романо-германской филологии и методики преподавания иностранных языков. – Ростов-на-Дону, 1974. – Вып. 2. – С.68-74.
2. Языковые ситуации и взаимодействие языков. – К.: Наукова думка, 1989. – 203 с.
3. Bellmann G. Slawoteutonika. – Berlin–New York: Walter Gruyter. – 179 S.
4. Bielfeld H.H. Die slawischen Wörter in Deutschen. Ausgewählte Schriften. 1950-1978. – Leipzig, 1982.
5. Dialektologie. Ein Handbuch zur deutschen und allgemeinen Dialektforschung. Bd. 1-2. – Berlin New York: Walter de Gruyter, 1982-1983.

6. Kuhn W. Die jungen deutschen Sprachinseln in Galizien. – Münster/Westfalen, 1930. – 244 S.
7. Krämer J. Unser Sprachsatz. Wörterbuch der galizischen Pfälzer und Schwaben. – Stuttgart-Bad Cannstatt, 1979.
8. Metzler W. Die Ortsnamen der deutschen Siedlungen in Galizien. // In: Heimat Galizien. Ein Gedenkbuch. 1. Aufl. / Zusammengest. von J.Krämer. – Kaiserslauten: Rohr-Druck GmbH, 1965. – S.82-86.
9. Walter H. Siedlungsentwicklung und Ortsnamengebung östlich der Saale im Zuge der deutschen Ostexpansion und Ostsiedlung // In: Vom Mittelalter zur Neuzeit. – Berlin, 1956. – S. 77-89.

Halyna Shatska

WORDFORMATION PECULIARITIES OF THE NAMES OF GERMAN COLONIES IN HALYCHYNA

The paper deals with the analysis of the geographical names, the names of German colonies in Halychyna, characterizes conditions and specialties of the word creation process of these geographical names in the “language islands” situations. Special attention is given to Polish-Ukrainian language influence on the process of creating names of German colonies.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Наталія Телегіна

ОСОБЛИВОСТІ КОМПОЗИЦІЇ НОВЕЛ ФРЕНСІСА СКОТА ФІЦДЖЕРАЛЬДА

Стиль Френсіса Скота Фіцджеральда вважається одним із кращих в американській літературі. Оригінальність стилю його новел великою мірою забезпечується оригінальністю композиції. Ф.С.Фіцджеральд був одним із реформаторів американської новели. Найбільш видатні письменники періоду, який вважається “золотим періодом” у розвитку американської новелістики, Шервуд Андерсон, Френсіс Скот Фіцджеральд, Ернест Хемінгуей, Уільям Фолкнер, Дороти Паркер шукали шляхи для більш глибокого проникнення у внутрішній світ людини. У 20-30-ті роки ХХ століття з’являється все більше новел, у яких сюжету в загальноприйнятому розумінні цього терміна немає.

У творчому спадку Ф.С.Фіцджеральда знаходимо фабульні і безфабульні психологічні новели. Останніх більше з’являється в пізній період. Творчі пошуки Ф.С.Фіцджеральда привели його і до створення нового типу новели – сюжетно-психологічної, яка об’єднує риси фабульної і безфабульної новели. У таких новелах Ф.С.Фіцджеральд робить сюжет не менш інтригуючим, ніж у фабульних новелах, але в той же час його головним завданням є намагання розібратися у внутрішньому світі своїх героїв, у причинах їх вчинків, у складності їх взаємовідносин з іншими людьми.

У цих новелах він часто приділяє увагу процесу формування особистості героя, його поглядам на життя. В ранній період його творчості зразками такого типу новели можуть бути “Льодовий палац”, “Дерилімпл схибив”, “Волосся Вероніки”. Такі оповідання, як правило, складаються з кількох частин, охоплюють більш або менш тривалий період із життя героя. Вони динамічні, в них багато дії, але увага автора зосереджена перш за все на герої, його переживаннях, настроях, психологічному стані. У таких оповіданнях часто використовується символіка, зустрічаються “несподівані розв’язки”, які, проте, носять інший характер, ніж у новелах О’Генрі або фабульних новелах самого Ф.С.Фіцджеральда.

З’єднуючи риси фабульної і психологічної новели, Фіцджеральд у ряді оповідань вводить дві кульмінації: дійову – найбільш гострий момент у розвитку сюжету, і емоційну – найбільш напружений момент у роздумах та переживаннях героя. Іноді вони збігаються (“Льодовий палац”), іноді ні. Наприклад, у новелі “Осадок щастя” (1920) дійову кульмінацію знаходимо в кінці другої глави, коли чоловіка Роксани, головної героїні оповідання, розбив параліч. Емоційна кульмінація настає набагато пізніше, під час візиту героїні до Кітті, дружини друга її чоловіка. Недоглянута дитина, мар-

нославство Кітті, її скарги на те, що вони з чоловіком мало розважаються, примушують Роксану з особливою гостротою відчутти несправедливість того, що сталося з нею. Усвідомлення того, що хвороба чоловіка позбавила її можливості мати дітей, підсилює її відразу до цієї жінки. Вперше за багато місяців Роксана втрачає самоконтроль: “Вона відчула, що в неї тремтять руки. Їй хотілося схопити цю жінку і трясати, трясати її. Їй хотілося закрити її десь і примусити відшкрябувати підлогу” [4, с.226] (переклад наш – Н.Т.).

У ряді новел емоційну кульмінацію Ф.С.Фіцджеральд переносить у кінець оповідання, в останній внутрішній монолог героя, в його останню репліку. Тут читач дізнається про справжній настрій героя, який виник у нього в результаті пережитих ним подій, про те, як змінилися погляди героя. У підтексті часто звучить гіркота втрати ілюзій. Ці заключні рядки, як правило, складаються з коротких речень. У них Фіцджеральд вдало використовує ритм і повтори. Тому вони нагадують вірші в прозі. За приклад можна взяти уривок з оповідання “Зимові мрії”: “Long ago, he said, “long ago, there was something in me, but now that thing is gone. Now that thing is gone. I cannot cry. I cannot care. That thing will come back no more” [3, с. 90].

Погляди героя в сюжетно-психологічних новелах Фіцджеральда значно змінюються в процесі розвитку сюжету. В момент емоційної кульмінації часто відбувається усвідомлення героєм помилковості своїх поглядів і переоцінка цінностей. Сюжети таких новел, як правило, драматичні. Події подаються, як у кінематографі, картинками, які змінюють одна одну. Основна ідея не вимальовується рельєфно і неухважним читачем може лишитися не поміченою.

Позиція автора, його розуміння життя, його відношення до подій і героїв передаються через відбір матеріалу, певний емоційний вплив на читача, через вчинки героїв. Безпосередніх авторських оцінок або дуже мало, або вони взагалі відсутні. Характер героя вимальовується, в основному, з його дій. Письменник не судить своїх героїв, він тільки розповідає про їх вчинки, але відбирає ці вчинки так, що поступово вимальовується переконливий і яскравий характер. “Дія є характер”, писав Фіцджеральд у своїх нотатках. По тому, як поданий образ, стає зрозумілим авторське ставлення до нього. Цю особливість прози Фіцджеральда можна простежити на прикладі оповідання “Дві провини” (1930), в якому, як і в багатьох інших оповіданнях Фіцджеральда, причиною страждань і розладу в житті героя є його зрада самому собі, своїй природі, своїм природним почуттям і прагненням у результаті його захоплення фальшивими цінностями. У центрі оповідання режисер Біл Мак-Чесні і його чарівна дружина Еммі, які користуються репутацією “найбільш ніжньої, відданої пари” [1, с.305]. Їх відносини будуються на коханні і взаємній повазі, але після їх приїзду в Лондон Біл, захопившись спілкуванням з англійськими аристократами, все частіше лишає Еммі саму, все більше п’є, все менше працює. Крах настає, коли в Еммі народжується мертва дитина. Творчим успіхом Фіцджеральда можна

вважати сцену в лікарні. Еммі вимучена фізично і духовно. Коли Біл не повернувся додому, вона думала, що його вже немає серед живих. Вона не здатна говорити про дитину, яку щойно втратила. Вона вимовляє тільки одну страшну і коротку фразу: “Всі померли” [1, с.304]. Дивлячись на блідого, п’яного Біла, на його зім’ятий костюм і розбите обличчя, вона розуміє, що і Біл для неї помер. Померла і любляча та віддана Еммі. Почуття Еммі автор залишає в підтексті. Стриманий тон заключної фрази вигідно контрастує з попередньою частиною оповіді: “Вона впала біля входу до лікарні, намагаючись сама вийти з таксі” [1, с.304]. Ключове слово “сама” дає можливість зрозуміти провину Біла, який покинув її у важку хвилину, хоча бачив, що вона погано почувається, що в неї важко на серці і що, зазвичай стримана, Еммі плаче.

Для передачі психологічного стану героїв Фіцджеральд використовує різноманітні засоби: від прямого авторського коментаря до символічних образів (образ натовпу в кінці оповідання). Кут зору, під яким ми бачимо героя, постійно змінюється. Біла Мак-Чесні ми бачимо то очима його партнера Бранкузі, то очима іронічного автора, то очима автора, який співчуває йому (в кінці оповідання), то очима закоханої Еммі, то очима Еммі, яка вже більше не кохає Біла, а тільки співчуває йому. Деколи читачу подається думка про Біла сторонніх людей. З усього цього викристалізовується багатогранний і еволюціонуючий образ людини обдарованої і суперечливої. Характер авторської позиції змінюється у ході оповіді. У деяких частинах оповідання автор “лишається за завісою”. Так, наприклад, сила характеру Еммі розкривається в кількох її репліках без коментарів автора. Вимучена вагітністю, самотністю і переживаннями за Біла, Еммі просить його повернутися раніше, але в той же момент додає: “... або коли зможеш” [1, с.301]. Вона моментально опановує себе, ніби злякавшись своєї слабкості. Деколи авторська репліка повертає читача до попередніх подій оповідання, примушуючи його глибше переосмислити переживання героїні. Розповідаючи про наполегливу працю Еммі в балетній студії, де вона знову знайшла себе, Фіцджеральд, ніби мимохіть, зауважує: “Колись вона з такою ж наполегливістю працювала над своїми відносинами з Білом, і тоді це закінчилося зривом і болем” [1, с.306]. В інших випадках письменник детально пояснює душевний стан своїх героїв. Особливо в останній частині, коли мова заходить про провину Еммі. Фіцджеральд відкрито говорить про те, що її рішення лишитися в Нью-Йорку і дебютувати в Метрополітен Опері, коли важкохворий Біл повинен їхати в Денвер, звідки йому, можливо, вже ніколи не повернутися, – це наслідок провини Біла і відчуження, яке виникло між ними того дня, коли Еммі втратила дитину. Введений письменником образ натовпу, який підхоплює і тягне за собою Еммі, дає читачеві зрозуміти, що Еммі втрачена для Біла назавжди. Те, що Біл починає думати про неї в минулому часі, підсилює сумний емоційний тон розв’язки оповідання.

Особливо оригінальною є композиція одного з найкращих оповідань Ф.С.Фіцджеральда “Знову Вавилон” (1931), яке, по суті, побудовано за принципами сонатної форми. Як і в основу сонатного алегро, в його основу покладено протиставлення двох різних тем, точніше тематичних груп. Це тема минулого і теперішнього: Чарлі в минулому і Чарлі тепер, Париж до і після 1929 року, “... ті дні, коли на біржі ще грали на підвищення ...” [1, с.333]. І день сьогоднішній, коли “все змінилося” [1, с.333]. Ці дві теми виникають майже одночасно, як і повинно бути в сонаті. Тема теперішнього відповідає головній партії, тема минулого – побічній:

- А містер Кемпбелл де? – спитав Чарлі.
- Поїхав до Швейцарії. Містер Кемпбелл сильно хворіє, містер Уейлс.
- Це сумно. Ну, а Джордж Хардт?
- Повернувся до Америки, працює [1, с.311].

Цією розмовою в барі, в результаті якої Чарлі переконується, що карнавалу, який влаштували американські експатріанти в Парижі, прийшов кінець, відкривається оповідь. І протягом цілого оповідання образ тепер тихого Парижа з напівпустими барами та ресторанами [1, с.316], Парижа, який по-новому сприймається Чарлі, контрастує з образом Парижа 20-х років, коли старший бармен готелю “Ріц” “приїздив на роботу у власному несерійної моделі автомобілі” [1, с.312], підкреслюючи зміни в самому Чарлі, який тепер з болем і каяттям згадує, як закрив двері і залишив дружину на снігу, “тому що сніг у двадцять дев’ятому був нібито і не сніг. Хочеш, і не буде снігом, треба тільки заплатити гроші” [1, с.333], як кидав тисячні купюри в оркестр, переходячи з одного закладу в інший перед світанком. Тема зміни, яка відбулася в Чарлі, виникає вже в першій сцені в барі, коли, відмовляючись від ще однієї порції спиртного, він говорить: “... я тепер дотримуюся міри”, а офіціант зауважує: “А роки два тому ви багато пили” [1, с.312]. Класична сонатна форма звичайно складається з трьох частин: експозиції, розробки і репризи. Відповідні частини можна знайти і в цьому оповіданні. В експозиції, як правило, стисло викладається тематичний матеріал, вводяться контрастні образи. Розглянута вище сцена в барі готелю “Ріц” відповідає цим вимогам. Для сонатної розробки типовою є структура з трьох частин: коротка вступна частина, власне розробка і предикт. У сонатній розробці в матеріалі експозиції відбуваються певні зміни. Теми поглиблюються і звучать більш виразно. Це спостерігається і в наступній частині оповідання. У короткій вступній частині розробки ми дізнаємося про мету приїзду Чарлі, з’являється мотив самотності, який поки що лишається прихованим. Він виникає під час першого приходу Чарлі до дочки. Спокій у домі Пітерсів, метушня дітей у сусідній кімнаті, аромат домашньої кухні – все це нагадує Чарлі про те, що свій дім він зруйнував. Він відчуває, що тут, де живе його дочка, він чужий.

Наступна частина оповідання – це основний розділ розробки – власне розробка. У ній поглиблюється мотив самотності. Гуляючи по нічному

Парижу, повз заклади, які він колись відвідував, Чарлі відчуває, що тепер він розуміє, що означає “вести гуляще життя” – кинути на вітер, перетворити щось на ніщо [1, с.316]. Зустріч із колишніми друзями, які, як небажане нагадування про минуле, з’являються якраз тоді, коли він, нарешті, вийшов разом із дочкою і вперше за багато місяців почувався щасливим, бентежить Чарлі. Періва, яка виникла між ним і його друзями, його колишнім життям, стає ще більш помітною під час зустрічі в театрі. Тема поглиблюється, коли Чарлі охоплює “почуття, схоже на жак” [1, с.328], після того, як він прочитав листа Лорейн, в якому вона згадувала їх розваги в 1929. Ця тема досягає кульмінації, коли п’яні Лорейн і Дункан з’являються в домі Пітерсів, тоді, коли Чарлі вже практично отримав згоду Меріон на від’їзд дочки з ним.

Наступна сцена виписана особливо ретельно. Вона відповідає предикту сонатної розробки. Предикт готує повернення до основної тональності в репризі. Одним із найбільш типових прийомів, які використовуються музикантами в предикті, є передача стану напруженого очікування. Цим вимогам відповідає наступна сцена. Психологічний стан людей передано в ній через рухи або їх відсутність: Меріон стоїть, “ніби застигла на тому самому місці” [1, с.331], пригортаючи до себе своїх дітей. Вона ніби заціпеніла від несподіванки і відрази. Лінкольн розкачує дочку Чарлі на колінах “туди-сюди, як маятник” [1, с.331]. Одноманітний характер цього руху свідчить про напружену роботу думки Лінкольна. Чарлі залишається ніби осторонь цієї групи. Його нервові і різноманітні рухи (“присів у крісло, взяв свій стакан, поставив назад”) [1, с.331] свідчать про нездатність зосередитися, про те, що він наляканий. Саме зараз з’являється відчуття, що Чарлі зазнав поразки. Він знову сам. Усі його подальші спроби пояснити, переконати лише підсилюють передчуття поразки.

Остання глава – це реприза, яка в сонаті передбачає обов’язковий повтор матеріалу експозиції в тому самому вигляді або у вигляді варіації. Сцена відбувається у тому ж барі готелю “Ріц”, та сама розмова про зміни, про того самого Джорджа Хардта, але з’являється варіація мотиву, яка підводить підсумок минулого Чарлі:

– Кажуть, ви теж багато втратили під час краху.

– Правду кажуть. – І похмуро додав: – Але все по-справжньому цінне я втратив під час буму [1, с.333].

Наступний абзац – знову спогади і, як підсумок, – дзвінок Лінкольну, щоб переконатися, що з поверненням йому дочки вирішили почекати. Як і в першій сцені в барі, той самий Алекс пропонує Чарлі віскі. Він відмовляється. Мотив повторюється. Підходить ще один офіціант із такою ж пропозицією, але Чарлі знову відмовляється. Очевидно, цим автор хотів підкреслити остаточний розрив Чарлі з минулим. І тільки тепер чітко і ясно звучить мотив самотності. Саме це слово вперше вживається автором лише в останньому реченні: “Він точно знав, що ніколи Елен не побажала би для

нього такої самотності” [1, с.334]. Поєднання двох образно-тематичних сфер інтенсифікує розвиток дії, створює емоційний колорит, який перегукується з емоційним колоритом сонати.

У листі до дочки Фіцджеральд писав: “Якщо в тебе є що сказати, щось таке, чого до тебе не казав ніхто, ти повинна відчувати це так гостро, що ти знайдеш спосіб вираження, якого до тебе не знали, так що те, що ти хочеш сказати, і те, як ти це робиш, змішуються в єдине ціле так нерозривно, ніби вони зародилися разом” [2, с.11].

Таким чином, для Ф.С.Фіцджеральда зміст і форма не просто зливалися в єдине ціле, вони зароджувалися як єдине нерозривне ціле.

1. Фіцджеральд Ф.С. Избранные произведения: Собр. в 3-х т. – Л.: Худож. лит., 1977. – Т.3. – 461 с.
2. Fitzgerald, F.S. All the sad young man. – N.Y.: Scribner, 1926. – 267 p.
3. Fitzgerald, F.S. The diamond as big as the Ritz and Other stories – Harmondsworth (Middlesex): Penguin Books, 1963. – 238 p.
4. The letters of F.S. Fitzgerald / Ed. by A. Turnbull. – N.Y.: Scribner, 1963. – 615 p.

Natalia Telegina

COMPOSITION OF F.S. FITZGERALD'S SHORT STORIES

The article studies the peculiarities of the composition of F.S.Fitzgerald's short stories. The greatest attention is given to the kinds of climax and denouement. The analysis of the story “Babylon Revisited” made in the article reveals the fact that its structure corresponds to that of the sonata.

Наталія Телегіна, Катерина Ступіна

РИСИ НЕОРОМАНТИЗМУ В ХУДОЖНІЙ СИСТЕМІ РОМАНУ ОСКАРА УАЙЛЬДА “ПОРТРЕТ ДОРІАНА ГРЕЯ”

Творчість Оскара Уайльда яскравою сторінкою увійшла в історію світової літератури і в історію театру. Його поезія, проза і драматургія не перестають привертати увагу читачів, глядачів і дослідників. Оригінальність стилю і багатство мови Оскара Уайльда є невичерпним джерелом для пошуків цікавих творчих рішень, нестандартних засобів вираження і своєрідних прийомів.

Слава Оскара Уайльда як прозаїка значною мірою базується на його єдиному великому прозаїчному творі – “Портрет Доріана Грея” [3]. Цей твір не має чіткого жанрового визначення в літературознавстві. Деколи його називають романом, інколи повістю або навіть драмою в прозі. Серед уточнюючих характеристик зустрічаємо: роман-символ, роман-алегорія,

Н. Телегіна, К. Ступіна. Риси неоромантизму в художній системі роману О. Уайльда “Портрет Доріана Грея”

роман-міф. Кожне з цих визначень може бути обґрунтоване, адже “Портрет Доріана Грея” та його символіка викликають численні тлумачення.

Зазвичай про Оскара Уайльда говорять як про письменника, який започаткував естетизм як літературну течію в англійській літературі [1, с.348]. Зустрічаються судження про нього як реаліста. Деякі критики говорять про неоромантизм Уайльда саме у зв'язку з “Портретом Доріана Грея” [2, с.97]. У творі дійсно присутні численні риси неоромантизму: тягіння до екзотики і використання екзотичних образотворчих елементів, схильність до гротеску, поєднання фантастики з дійсністю, мотив двійника, насиченість описів деталями та ін. Але помітні також і риси символізму, наприклад, прихований за звичайними речами потаємний зміст.

Типовою неоромантичною рисою твору є ескейпізм, який легко виявити у поведінці Доріана. Звичайне життя дратує його і наводить на нього нудьгу. Він намагається знайти притулок у псевдоестетизмі. Він захоплюється “the colour, the beauty, the joy of life” [4, с.64] (“кольором, красою і радістю життя”), але уникає будь-яких тривалих переживань через страх, бо вони можуть заподіяти йому біль. Наприклад, провівши Алана Кемпбела у кімнату, де знаходиться тіло вбитого художника, Доріан раптом відчуває страх, що йому доведеться побачити наслідки того, що він накоїв: “There he stopped, feeling afraid to turn round, and his eyes fixed themselves on the intricacies of the pattern before him” [4, с.278] (“Тоді зупинився і, боячись озирнутися, втупив погляд перед собою у химерний візерунок розшитої тканини”). Його пристрасне захоплення творами мистецтва, так детально описане в одинадцятому розділі, лише спосіб “by which he could escape, for a season, from the fear that seemed to him at times to be almost too great to be borne” [4, с.249] (“завдяки якому він міг хоч на якийсь час втекти від страху, який деколи здавався нестерпним”). Він боїться тієї сторони своєї особистості, прийняти відповідальність за яку він не готовий.

Композиція твору є традиційною. Зустріч Доріана Грея з лордом Генрі Уоттоном у студії художника Безіла Голуорда в день завершення роботи над портретом – своєрідний пролог до основної дії. А розділ, в якому описується, як троє слуг зайшли до кімнати і побачили труп відрозливого старого і портрет прекрасного юнака, – лаконічний епілог. Але деякі прийоми побудови сюжету споріднюють твір із неоромантичною прозою. Ці прийоми характерні для детективного оповідання, яке набирано популярності і в той час розвивалося в рамках неоромантизму (Конан Дойль). У типово детективному ключі вирішено закінчення четвертого і сімнадцятого розділів. Велику роль у неоромантичній естетиці твору відіграє мотив двійника, в якому непомітно поєднуються фантастика і дійсність.

Барвистість картин, створених Оскаром Уайльдом, його неприховане прагнення зобразити сюжет захоплюючим теж свідчать про те, що неоромантична естетика домінує в усьому творі. Як більшість неоромантиків, Оскар Уайльд широко використовує деталі, порівняння, метафори, епітети, алюзії.

Письменник вживає практично всі види деталей: характерологічну, уточнюючу, описову, імплікуючу. Описуючи зовнішність або поведінку героїв, Уайльд користується характерологічною деталлю: "... the English noble who was *always quarrelling with the cabmen about their fares*" [4, с.158] ("... англійський аристократ, що завжди свариться з візниками за гроші") – така деталь поведінки передає скнарність і дріб'язковість героя. Уточнюючі деталі (назви вулиць, районів, будинків) надають достовірності оповіді: "Lord Henry Wotton strolled from *Curson Street* over to the *Albany* to call on his uncle, Lord Fermor" [4, с.156] ("Лорд Генрі Уоттон простував із Керзон-стріт, до будинку Олбені, маючи на меті відвідати свого дядька, лорда Фермора"). Прикладом імплікуючої деталі може бути вираз обличчя Доріана, коли він спостерігав за бездарною грою Сібіли: "Dorian Gray *grew pale as he watched her*" [4, с.200] ("Доріан Грей, придивляючись до Сібіли Вейн, щодалі полотнів"). Ця деталь підкреслює, наскільки неприємно вражений був герой. Використовуючи описову деталь, автор намагається допомогти читачеві уявити речі, що оточують героїв. Для цього він залучає чуттєві асоціації читача – зорові, слухові, дотикові, навіть нюхові – "The studio was filled with *rich odour of roses*, and when the light summer *wind stirred* amidst the trees of the garden, there came through the open door the *heavy scent* of the lilac, or the more *delicate perfume* of the *pink-flowering thorn*" [4, с.131] ("Студія художника була наповнена густими пахощами троянд, а коли в саду знімався літній легіт, він доносив крізь відчинені двері то п'яний запах бузку, то м'який аромат рожевих квіток шипшини"). Чуттєве сприйняття автора, його власні зорові та слухові враження переважають у більшості описів, наприклад: "Most of the windows were *dark*, but now and then fantastic shadows were *silhouetted* against some lamplit blind. He watched them curiously. They *moved like monstrous marionettes* and made gestures *like live things*" [4, с.287] (У вікнах будинків було темно, і тільки подекуди на освітленні зсередини шторах вирізьблювалися химерні силуети. Доріан з цікавістю поглядав на них. Вони снували, мов здоровезні ляльки, а руками розмахували, наче живі істоти").

Чуттєвість у сприйнятті дійсності проявляється і в характері численних порівнянь. Так, почуття і враження Доріана порівнюються з музикою, спочатку у роздумах героя після того, як лорд Генрі викладає йому свою "філософію індивідуалізму": "*Music* had stirred him like that. *Music* had troubled him many times. But *music* was not articulate. It was not a new world, but rather another chaos, that it created in us" [4, с.146] ("Так зворушувала і бентежила його музика. Але вплив музики менш виразний... Вона-бо творить у людині не новий світ, а скоріше новий хаос"). Пізніше, описуючи лордові Генрі Сібілу Вейн, своє перше кохання, Доріан Грей знову ж таки порівнює її з музикою: "And her *voice* ... It was very low at first, with deep mellow *notes*, that seemed to *fall singly upon one's ear*. Then it became a little *louder*, and *sounded* like a flute or a distant hautbois. In the garden-scene it had

Н.Телегіна. К.Ступина. Риси неоромантизму в художній системі роману О.Уайльда "Портрет Доріана Грея"

all the tremulous *ecstasy* that one hears just before dawn when nightingales are *singing*. There were moments, later on, when it had the *wild passion of violins*" [4, с.173] ("А її голос ... Спочатку дуже тихий, з глибокими лагідними нотками, що, здавалося, просто самі западають у вухо. Потім він посилювся і зазвучав, наче флейта або далекий гобой. У сцені в садку цей голос забринів усім тим трепетним екстазом, що ми чуємо у передранішнім співі соловейка. Ще далі бували моменти, коли в ньому промовляла шалена пристрасть скрипки ..."). Подібні порівняння, що збуджують слухові асоціації, знаходимо і в пейзажах: "The dim *roar of London* was *like the bourdon note of a distant organ*" [4, с.131] ("Невиразний клекіт Лондона долинав, наче басова нота далекого органа").

Описуючи психологічні явища, поведінку людини, письменник використовує метафори: "...she is a *peacock* in everything but beauty" [4, с.136] ("...вона – чистисинький павич в усьому, крім краси"). Такі метафори як "There was a radiance about her" [4, с.202] ("Вся вона немов променилася сяйвом") та "... a hand of ice had been laid upon his heart" [4, с.151] ("... на серце лягла крижана рука") передають внутрішній стан героїв. Надзвичайно вдалою, на наш погляд, є така метафора: "A rose shook in her blood and shadowed her cheeks" [4,с.181], яка, на жаль, не була збережена при перекладі роману.

Епітети, використані у творі, емоційно насичені, вони створюють відповідний настрій у читача, передають захоплення автора і оточуючих надзвичайною вродою юнака і мають на меті викликати не менше захоплення в читача: *finely curved scarlet lips* (ніжні обриси яскраво червоних уст), *frank eyes* (чисті очі), *cruel smile* (жорстокий усміх), *gilded threads* (золоті пасма), *rebellious curls* (непокірні кучері), *forget-me-not eyes* (голубі, наче незабудки, очі). Але поступово, з розвитком дії характер епітетів змінюється. Вони починають використовуватися з метою розкриття справжньої особистості Доріана і постановки у зв'язку з цим моральних проблем: *exquisite disdain* (пиховита зневага), *loathsome thing* (відразливий портрет), *unclear, bestial and sodden face* (тупе, хтивє і розпусне обличчя), *hateful memories* (ненависна пам'ять). Емоційна насиченість художніх засобів, вжитих автором, акцент на чуттєвості, загостреність сприйняття і вираження говорять про неоромантичний характер прози.

Привертають увагу і численні алюзії. Найчастіше це звертання до грецької міфології і творів Шекспіра. Зокрема, згадки про Доріана як про Адоніса, Паріса, Нарциса: "... this young Adonis, who looks as if he was made out of ivory and rose-leaves" [4, с.132] ("...цей юний Адоніс, наче зроблений із слонової кістки й трояндових пелюсток"); "Once, in boyish mockery of Narcissus, he had kissed, or feigned to kiss, those painted lips that now smiled so cruelly at him" [4, с.220] ("Колись, одного разу, немов передражняючи Нарциса, він поцілував чи, вірніше, вдав, ніби цілує ці намальовані уста, що тепер так злостиво кпили з нього"). Прикладом можуть

також бути думки Доріана про Сібилу Вейн як Джульетту, Офелію, Розалінду: "... she died, as Juliet might have died" [4, с.223] ("... вона померла – так, як померла б і Джульетта"); "I have had the arms of Rosalind around me, and kissed Juliet on the mouth" [4, с.195] ("Мене обіймали руки Розалінди, і я цілував уста Джульетти..."). Ці алюзії допомагають автору розкрити характер головного героя, його ставлення до себе та інших, ставлення інших до нього і показати його схильність до ескейпізму (в останніх двох прикладах).

Специфічною рисою всієї творчості Оскара Уайльда, і зокрема даного твору, є використання парадоксів – автор майстерно оперує словом для втілення неочікуваних і несподіваних думок та суджень. У романі парадокси проголошуються лордом Генрі: "Beauty ends where an intellectual expression begins" [4, с.132] ("Краса закінчується там, де починається інтелект"); "There's only one thing in the world worse than being talked about, and that's not being talked about" [4, с.132] ("Гірше за те, що про тебе говорять, може бути лише, якщо про тебе не говорять"); "Being naturally is simply a pose, and the most irritating pose I know" [4, с.134] ("Як на мене, бути природним – це поза, і до того ж найбільш дратлива"); "Women have no appreciation of good looks, at least, good women have not" [4, с.141] ("Жінки, в усякому разі порядні жінки, не вміють оцінити привабливої зовнішності"). Саме цими парадоксами Генрі Уоттон спантеличує і захоплює Доріана Грея ще під час їхньої розмови в першому розділі. Як в цьому, так і в інших розділах діалог займає важливе місце у побудові роману і розкритті його ідейного змісту. Саме в діалогах автор, при посередництві Уоттона, проголошує ідеологічні засади естетизму і так званого "нового гедонізму". Часом діалог між Доріаном і лордом Генрі перетворюється з обміну думками на "словесну гру", що теж свідчить про схильність героїв до ескейпізму.

У творчому розвитку Уайльда-прозаїка "Портрет Доріана Грея" посів виключне місце. Він зосередив у собі результати довгих творчих пошуків автора. "Портрет Доріана Грея" займає місце серед найкращих творів світової літератури, які піднімають найзагальніші проблеми людського існування, зокрема – взаємин життя й мистецтва, ролі етичного та естетичного в житті людини, співвідношення краси і добра. Ці завдання автора визначають відбір художніх засобів у системі твору.

1. Аникин Г.В., Михальская Н.П. История английской литературы. – М.: Высшая школа, 1975. – 528 с.
2. Соколянський М. Г. Оскар Уайльд: Очерк творчества. – Киев-Одесса: Лыбидь, 1990. – 200 с.
3. Уайльд О. Портрет Доріана Грея. Переклад з англ. – К.: Дніпро, 1968. – 230 с.
4. Wilde, Oscar. Plays, prose writing and poems. – Millenium Library, David Campbell Publishers Ltd., 1991. – 678 p.

Natalia Telegina, Kateryna Stupina
NEOROMANTIC FEATURES IN THE ARTISTIC SYSTEM OF "THE PICTURE OF
DORIAN GRAY" BY O. WILDE

The article points out typical neoromantic ideas and style of Oscar Wilde's novel "The Picture of Dorian Gray". The tendency to escapism, grotesque, merging fantasy and reality into a single entity, the motif of double symbolism, descriptions overloaded with details, the sensitive character of exquisite figures of speech are considered as such. The authors produce examples of stylistic devices to support the contentions.

Василь Ткачівський

**НІМЕЦЬКОМОВНЕ ЛИСТУВАННЯ ІВАНА ФРАНКА З
АВСТРІЙСЬКИМИ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТАМИ В.АДЛЕРОМ ТА
Е.ПЕРНЕРСТОРФЕРОМ У КОНТЕКСТІ СПІВРОБІТНИЦТВА З
"ARBEITER-ZEITUNG"**

Відомо, що І.Франко листувався з Віктором Адлером* (1852-1918), одним із засновників та лідерів австрійської соціал-демократичної партії, редактором віденської газети "Arbeiter-Zeitung" та його дружиною Еммою Адлер. На жаль, листи Франка не збереглися. Тому спробуємо відтворити їхні стосунки на основі наявної зворотної кореспонденції.

З Віктором Адлером Іван Франко познайомився особисто під час перебування у Відні в 1892-93 рр. Вперше прізвище лідера австрійських соціал-демократів згадується в листах віденського періоду до М.Павлика. Під час перебування у столиці Австрії І.Франко неодноразово зустрічався з В.Адлером. Одну із таких зустрічей на віденській Floriangasse описав у

* Віктор Адлер народився у Празі 24 червня 1852 року. В середині 50-х років сім'я переїхала до Відня. Батько, Соломон Маркус Адлер, торгуючи земельними ділянками, здобув значний капітал. Сім'я перебралася в новий будинок, який пізніше було названо "Adlershorst" ("Гніздо Адлерів"). Надзвичайно здібний, але з дефектом мови, Віктор відвідував гімназію, яка на той час мала добру славу серед віденських євреїв. Його друзями тут стали Енгельберт Пернерсторфер, син кравця, та Макс Грубер, згодом відомий мюнхенський лікар. Через Е.Пернерсторфера, який поряд з участю в прогресивному студентському об'єднанні "Argminia" був також членом "Першого віденського союзу робітничого руху", зав'язалися контакти з віденським робітничим рухом, що починав формуватися. В.Адлер та Е.Пернерсторфер очолили австрійський національний рух. В.Адлер написав соціально-політичну частину лінійської програми німецьких націоналістів 1882 р., а Е.Пернерсторфер запропонував у 1883 р. цікаву, але так і не реалізовану концепцію масової партії. Віктор висунув свою кандидатуру на пост голови інституції для захисту прав робітників. Та уряд відхилив його прохання. Коли на початку 1884 р. в Нижній Австрії було проголошено надзвичайний стан, він остаточно прислужився до робітничого руху.

своїх спогадах Микола Вороний (1871-1942) (детальніше про це див. [1, с.217]).

Відомий один лист В.Адлера до І.Франка від 8 липня 1898 року. Це – відповідь на Франкового листа від 16-го червня, в якому він просив Адлера повідомити послів до парламенту від соціал-демократичної партії про зловживання під час підготовки та проведення виборів у Галичині в 1896-1898 рр. Редактор “Arbeiter-Zeitung” висловив задоволення з нагоди того, що І.Франко став вільним слухачем соціал-демократичної спілки і сподівався, що він швидко дійде до розуміння, що тільки чітка та рішуча політика є успішною. Провідник австрійських соціал-демократів вважав, що радикальній партії в Галичині потрібно об’єднатися з соціал-демократами, адже їхні розходження тільки на руку баденітам. Крім політичних питань, Адлер цікавився, чи не має Франко чогось для літературної частини газети [9, с.473].

Співробітництво Франка з “Arbeiter-Zeitung” розпочалося в 1890 році. Даючи короткий перелік своїх творів у Curriculum vitae, він писав: “...до бібліографічного списку моїх праць додати б хіба ще, що з моїх новел “Цигани” були перекладені на німецьке (“Züricher Volksblatt” і віденська “Arbeiter-Zeitung”), а віденська робітницька часопись “Gleichheit” в своїм тижневім додатку друкувала переклади “Рубача” і “W rogoni za bieda” [5, с.251].

Стаття Франка “Еміграція галицьких селян” була надрукована в “Arbeiter-Zeitung” № 43 від 21 жовтня 1892 р. 30 жовтня 1892 р. в листі до Драгоманова Франко писав з Відня: “Я помістив статтю про еміграцію в тутешній “Arbeiterzeitung”, та наразі не маю номера, то й не можу Вам її прислати, а як дістану, то зараз вишлю. З моєї статті в “Arbeiterzeitung” цифровий матеріал узяла тутешня антисемітська “Volkszeitung” і переробила по-своєму” [5, с.363]. Тільки через 20 років він переклав її українською мовою для збірки “Гостем у німців”. У статті І.Франко вказав на причини еміграції, зобразив два найважливіші вогнища еміграції, описав реакцію польської шляхти на масові втечі селян за кордон, згадав про великий судовий процес у Вадовичах, що “відкрив безодню надужит та вопіючих беззаконностей”.

11 листопада 1892 року в № 46 “Arbeiter-Zeitung” з’явилася інша стаття Франка на цю ж тему під назвою “Aus Galizien. Der babylonische Turmbau in Sachen der Bauernauswanderung” (“3 приводу еміграції селян з Галичини”).

Про ці ж події Франко писав у статті “Auswanderungsagenten in Galizien” (“Еміграційні агенти в Галичині”), надрукованій у 1896 р. спочатку в “Arbeiter-Zeitung”, а потім у тижневику “Zeit”.

22 квітня 1900 р. на шпальтах газети австрійських соціал-демократів (№109) побачило світ оповідання Франка, написане на основі розповіді Антона Грицуняка “Розбійник і піп”. Правда, воно було передруковане з

тижневика “Zeit” (№ 290, 21.04. 1900 р.). Німецький текст автоперекладу розпочинався звісткою про те, що 30-го березня 1900 року помер А.Грицуняк.

Іван Франко отримував листи не тільки від редактора “Arbeiter-Zeitung” В.Адлера, а й від інших представників соціал-демократів. У його архіві – листи від Адольфа Брауна (1862-1929) – редактора часопису “Gleichheit” та швагера В.Адлера, посла до парламенту Енгельберта Пернерсторфера (1850-1918), Міхаеля Шахерля, Еміля фон Фюрта та Емми Адлер*.

Очевидно, що відповіді на листи А.Брауна та М.Шахерля, які просили надіслати статті про страйк львівських пекарів (для тижневика “Gleichheit”) та з нагоди святкування австрійським пролетаріатом травневих свят, Франко не дав або ж передав їх в усній формі.

Відомі два листи Е.Адлер до І.Франка. У першому вона звертається до Франка від імені свого чоловіка з проханням надіслати матеріали для книжки, яку планувала видати до Великодних свят. Це повинні бути казки, вірші, різні повчальні історії з життя** У листі-відповіді на перший лист Франко звернувся до Адлерів з проханням допомогти поставити одну з його п’єс у віденському театрі. Е.Адлер передала листи В.Адлеру для подальшого клопотання і порадила Франкові звернутися в Raimund-Theater, оскільки його директор Мюллер-Гуттенбрунн є порядною людиною і зможе все реально й справедливо оцінити. Вона вважала, що намір поставити п’єсу в народному театрі без великої протекції був безперспективним. У наступному листі Е.Адлер дякувала за надісланий для неї матеріал та висловлювала Франкові співчуття з приводу хвороби його дружини [9, с.451-452].

У берлінському виданні “Ivan Franko. Beiträge zur Geschichte und Kultur der Ukraine” опубліковано 8 скупих ділових листів посла австрійського парламенту Е.Пернерсторфера до І.Франка. Вони стосуються діяльності австрійської соціал-демократичної партії та організації “відчиту” Франка у товаристві віденських фабіанців.

* Доля Емми Адлер, як і Ольги Франко, дружини І.Франка, була трагічною. Тяжке життя, обшуки та арешт чоловіка призвели в 1891 році до нервового зламу. Три роки вона лікувалася у лікарні для психічно хворих. Після того, як захворіла і пожиттєво була інтернована її обдарована 17-річна дочка, вона впала в депресію. Не могла зрозуміти й факту політичного вбивства, яке здійснив її син Фрідріх. Останні 9 років життя провела в Цюріху біля сина, померла самотньою в 1935 р.

** Е.Адлер видала збірку “Bücher der Jugend”, редагувала молодіжний додаток газети “Arbeiterinnen-Zeitung”, перекладала белетристику з італійської, угорської, французької, російської мов. Визначний діяч феміністичного руху, вона написала книгу “Die Frauen der grossen französischen Revolution” (“Жінки великої французької революції”).

У квітні 1995 р. у віденському архіві товариства робітничого руху автором цих рядків було віднайдено невідомого листа І.Франка до Е.Пернерсторфера [4].

11 жовтня 1890 р. група членів виконавчого комітету радикальної партії, в тому числі і Франко, надіслали Пернерсторферу листа, в якому повідомляли про створення своєї партії. У листі від 15 жовтня Пернерсторфер привітав Франка з цієї нагоди і побажав сколихнути народ до більш енергійної діяльності заради свободи та щастя. “Письмо від звісного посла Пернерсторфера, котрого мови в віденській раді державній трясуть цілою Австрією”, було надруковано як доказ важливості створення партії М.Павлицом [3, с.1].

Особливу прихильність до української нації Е.Пернерсторфер висловив у своєму зверненні до українців, проголошеному на сторінках “Ukrainische Rundschau” у серпні 1906 р. після вбивства 20-тирічним студентом Мирославом Січинським 12 квітня цього ж року у Львові намісника Галичини графа Потоцького [8, с.1].

Решта листів Пернерсторфера стосуються підготовки виступу Франка на зустрічі з віденськими фабіанцями у 1896 р. Як видно з листа І.Франка від 4 жовтня 1896 року, він ще взимку 1895 р. вів переписку з одним із видавців тижневика “Zeit” професором Ізидором Зінгером стосовно виступу з лекцією на тему “Die Auswanderung aus Galizien” (“Еміграція з Галичини”) [9, с.464].

Уперше про еміграцію селян І.Франко писав у листопаді 1895 року І.Зінгеру. Ця інформація його дуже зацікавила, адже протягом восьми місяців Зінгер перебував у Північній Америці, куди емігрували галицькі селяни.

У листі від 24 січня 1896 р. І.Зінгер пропонував І. Франкові прочитати в товаристві віденських фабіанців лекцію про галицьку еміграцію чи на іншу тему [9, с.459]. Уперше таку пропозицію Франко отримав ще 18 березня 1895 р. від Е.Фюрта, адвоката й політика. Цього ж питання стосувався і його лист від 22 березня 1896 р. Франкові пропонувалося прочитати у Відні лекцію на тему “Галичина та виборчі реформи”. Він погодився на участь у засіданні політичного клубу, яке мало відбутися на початку квітня. Дане питання затягнулося, і час зустрічі переносився кілька разів. 28 січня 1896 р. Зінгер повідомив Франка, що збори фабіанців, очевидно, відбудуться аж у середині березня в середу, а в понеділок після цього – дискусія економістів про еміграційне питання. Висловлюючи задоволення з того, що скоро відбудеться особисте знайомство, Зінгер також наголосував, що деталі зустрічі будуть уточнюватися з фабіанцями [9, с.459].

Час проведення зборів улаштував Франко. У одному з листів до В.Щурата він писав, що всередині березня буде у Відні [6, с.72]. Однак у березні запланована лекція не відбулася. 23 жовтня 1896 року Пернерсторфер, висловлюючи задоволення, що Франко дав згоду на виступ,

повідомляв, що лекція відбудеться між 15 та 30 листопада і для підготовки залишається щонайменше три тижні [9, с.464]. Та в зв'язку з хворобою Пернерсторфера організацію щодо підготовки візиту Франка до Відня було доручено весті Емілію фон Фюрту, який, власне, і розпочинав цю справу. Е. Фюрт у листі від 21 листопада 1896 р. уточнив деталі стосовно теми лекції і дня її проведення протягом наступних двох тижнів [9, с.465].

Франко вказав кілька днів. Датою проведення заходу вибрали п'ятницю, оскільки тоді був вільним зал, що вмщував 600-800 осіб. Організатори обмежились певним числом запрошених, не бажаючи мати проблем з поліцією. Тема лекції, вказана в запрошеннях, мала назву “Die Lage des galizischen Bauernstandes” (“Становище галицького селянства”) [9, с.465-466].

Напередодні Франко взяв участь у мітингу, підготовкою якого, крім австрійських соціал-демократів, займалися також члени українських товариств “Січ” і “Родина” Марко Черемшина, Роман Сембратович, І.Саноцький, В.Загайкевич та М.Пасічник (детальніше про це див. [6]). Мітинг відбувся 10 грудня 1896 року^{*}.

11 грудня 1896 року Франко прочитав у Ronacher-залі лекцію про становище галицького селянства. На другий день після зустрічі з фабіанцями Франко розповідав у кав'ярні “Central” на Herrengasse у колі українських письменників Могильницького, Черемшини і Сембратовича, “що був з Адлером на обіді у професора Зінгера та дуже вихваляв мудрість і вченість Адлера й тишився, що створив собі дорогу до віденських газет і журналів” [7, с.307].

14 грудня 1896 р. в Hamberger-залі, у 5-у районі Відня, Франко виступив на скликаних політичним клубом зборах. Одразу ж за ним виступав В.Адлер. З огляду на важливість його слів та той факт, що ця стаття не публікувалася українською мовою і не подається у додатках, наведемо у власному перекладі цитату з його виступу, у якій показане ставлення В.Адлера до І.Франка: “Якщо я дозволю собі до виступу доктора Франка додати кілька слів, то повинен, насамперед, сказати те, що ми шануємо Івана Франка вже роки як одного з найвидатніших поетів Австрії. Незалежно від того, у якій він партії, – а він не в нашій (соціал-демократичній – В.Т.), – у нього шире серце і ясна голова, усю свою творчість він присвятив служінню народові, і тому ми цінуємо його, хоча в дечому з ним і незгідні” [9, с.556].

Разом з похвалою на адресу Франка Адлер натякав на відсутність у його промові заклик до нещадної боротьби проти пригноблувачів, запевняв, що соціал-демократична партія підтримуватиме все, що вестиме до

* Укладачі “Спогадів про Івана Франка” помилково вказують, що мітинг відбувся наприкінці 1897 р. Насправді мітинг був проведений у грудні 1896 р.

повалення тогочасної системи і з великою цікавістю споглядатиме за селянським рухом Галичини. Детальний виклад змісту цих зборів та виступ Франка опублікувала через два дні "Arbeiter-Zeitung" (Morgenblatt) Nr. 346.

1890-1896 рр. – це час найактивнішого співробітництва Франка з австрійськими соціал-демократами В.Адлером, Е.Пернерсторфером, Ф.Кронаветтером, І.Зінгером. Роблячи спроби зберегти єдність у радикальній партії, Франко у травні 1899 р. "...вів розмови з керівником віденських соціал-демократів Віктором Адлером про умови входження радикальної партії до складу австрійської соціал-демократичної партії. Але вони не дали позитивного результату" [2, с.155].

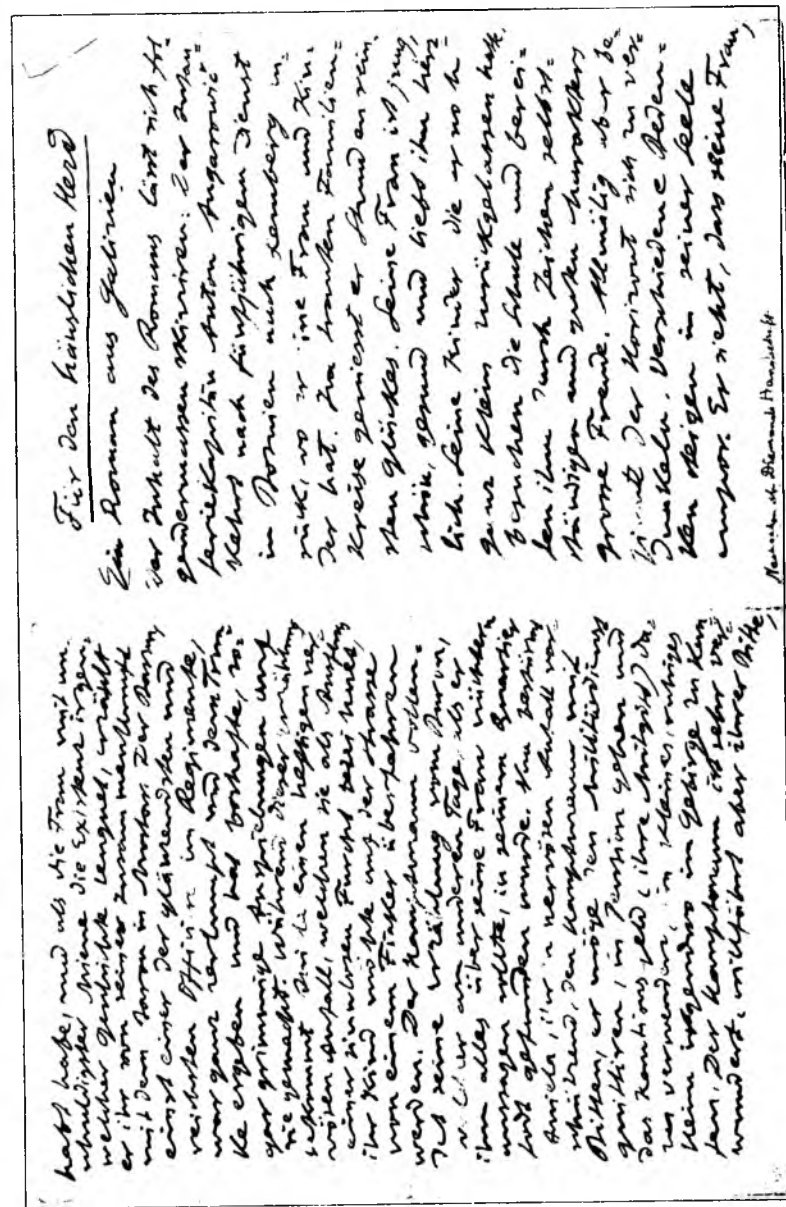
Правда, і в керівництві радикальної партії стосовно з'єднання двох партій не було єдності. Ще 1897 року в одному з листів до І.Франка М.Павлик висловлював побоювання: якщо "молоді візьмуть у свої руки керівництво партією", то "всю нашу працю загорнуть Дашинські та Адлери, і загорнуть так, що ми, пустивши їх у свою загороду, не в стані будемо оборонятися від них..." [2, с.154].

Незважаючи на те, що Франко мав досить тісні контакти з австрійськими соціал-демократами, він так і не пристав до соціал-демократичного руху.

Листи австрійських соціал-демократів до І.Франка свідчать, що в центрі їхньої кореспонденції були переважно суспільно-політичні питання. Це, перш за все: висвітлення тяжкого економічного становища галицького селянства, яке було причиною масової еміграції за океан, підготовка поїздки Франка до Відня з метою прочитання лекції в товаристві фабіанців та зустрічі політичного клубу, стосунки між соціал-демократичною партією Австрії та радикальною партією Східної Галичини. Усі ці проблеми знайшли своє відображення у публіцистичних статтях Франка на сторінках "Arbeiter-Zeitung". У листуванні вперше зустрічається інформація про прагнення Франка поставити свою п'єсу в одному з віденських театрів.

На сторінках віденських газет і журналів друкувалися переважно публіцистичні та наукові статті І.Франка. Художні твори публікувалися з подачі перекладачів. Віднайдений лист І.Франка до Е.Пернерсторфера, а також листи Е.Пернерсторфера до видавництва П'єрсона від 2 червня 1893 р. та І.Зінгера до І.Франка від 12 листопада 1895 р. є єдиним свідченням того, що Франко сам турбувався про розміщення власного художнього твору в німецькомовному виданні.

Оскільки у Випуску 2 "Вісника Прикарпатського університету" було опубліковано тільки переклад листа І.Франка до Е.Пернерсторфера стосовно видання повісті "Am häuslichen Herd" на сторінках "Arbeiter-Zeitung", пропонуємо його автограф.

welche nur einer reichen Familie
entstammt, aber wegen ihrer eigenen
wichtigen Leistung mit ein in die Reihe
von ihnen ein zigen Bedenken, um
reichen und zogen Familien, um
der Verluste wurde und welche
ihm, als er in Familien war, anfang
oft über Armut und Geldmangel
klagte, nicht in Gierigkeit stürzte
Den Verhältnissen lebt, neue und
Korrupte Möbel angeschafft und
sich schon kleidet um, die Frau
durchhand seine Spielereien und
ermittelt ihm, sie nicht mit ihm
herausgeschick und von ihm
lich bedenkliche Hilfsmittel mit
Geschenke erhalten, übrigens ha
be sie sehr langsam und ökonom
weise gelebt. Zwei Beweise und
Vorname allein möglichen aber der
Rückfragen und Klatschereien, im
Die er wieder, ist über sie hören
Mittel sie ihm genau ihre Kunst
Kulturgeschmacke und sie nicht
seiner Abkunft und die nicht
kenen Preise in Eisen und in
fen. Abend, geht der

...kassino, wo ihm die Affäre
A aufnahmen. Während
Bauerberg hat sich die Gese
ere und ihm unbekannt,
immer wird in 1892
womals Reichlich, welcher
hentlich bewillkommener
ie aber alle zusammen
hast trunken und sich
Acht. Ich, Land in der
hast immerlich ein
Gewicht auf, es wird
A, wird Augen gerinn
A, werden merkwürdliche
Zusatz! A, und die game
und Herrlichkeit ist hin
zu ihm markt Besam
Acht, bildet sich aber
und wird unter antich
von vom Kasino weg
immer neue Beten
erheben sich in se
A. Er befragt um die
seiner seine Frau, was sie
Geschichte mit einem
werden Beschreibungen so=

und I.I.Bass / Hrsg. von E.Winter und P.Kirchner. – Akademie Verlag – Berlin, 1963. – 577 S.

Vasyl Tkachivsky
GERMAN CORRESPONDENCE OF IVAN FRANKO WITH AUSTRIAN
SOCIAL-DEMOCRATS

The article is a continuation of the investigation commenced in "Precarpathian University Bulletin", Number 2. The author describes Franko's relationships with Austrian Social-Democrats and his co-operation with the "Arbeiter-Zeitung". Ivan Franko's articles and fiction were published in the newspaper. The correspondence reveals Franko's desire to stage his play in one of Vienna's theatres. In the appendix the author of the article gives a photocopy of Franko's unknown letter to E.Pernerstorfer, a member of the Parliament of Austria. The letter has been found in the archives of Workers' Movement Society in Vienna.

Надія Лащик

НОВЕЛИ ГІ ДЕ МОПАССАНА В ПЕРЕКЛАДАХ В. ЩУРАТА

Українські дослідники світової новелістики, аналізуючи прозу малого жанру кінця XIX – початку XX ст., не раз ставили ім'я Гі де Мопассана в ряд найвідоміших французьких письменників на теренах Західної України [2]. Згідно з даними, які наводяться в дисертації М.Н.Греська "Твори Гі де Мопассана в перекладах і критичі на Україні 1883-1960 pp.", до 1899 року було перекладено на українську мову 34 новели і нариси цього письменника. Переклади творів Мопассана з'являлись у журналах і газетах різних політичних напрямків ("Діло", "Зоря", "Мир", "Бесіда", "Зеркало" тощо). Часто переклади були зроблені з газетних текстів, адже відомо, що Мопассан майже завжди спочатку публікував свої твори в пресі, а після цього видавав їх збірками [6].

У 90-х роках минулого століття ім'я Мопассана часто згадує І. Франко у своїх літературно-критичних статтях, опублікованих у журналі "Життя і слово", "Літературно-науковий вісник" та польській газеті "Kurjer Lwowski".

Франко вважав Мопассана найвидатнішим письменником з-поміж послідовників Золя.

Заслуга Гі де Мопассана полягає в тому, що він повернувся від роману до новели і з винятковою майстерністю використав можливості цієї розповідної форми. Духовний учень і послідовник Гюстава Флобера, неперевершеного стиліста, Мопассан особливо ставився до слова, домагався чіткості, лапідарності стилю, ясності і точності думок. Це дало йому змогу створити струнку, лаконічну новелу, глибоко психологічну, актуальну і правдиву. Серед характерних рис прози малого жанру французького автора Ю.Да-

1. Вороний М. Перші зустрічі з Франком // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів: Каменяр, 1972. – Кн. 2. – С. 156-162.
2. Грицак Ярослав. Дух, що тіло рве до бою... – Львів: Каменяр, 1990. – 176 с.
3. Павлик М. На дорогу // Народ. – Рік 1. – Львів, 1. л. падоліста 1890. – Ч. 21. – С. 1.
4. Ткачівський В. Невідомий лист Івана Франка німецькою мовою // Вісник Прикарпатського університету. – Філологія. – Вип. II. – Івано-Франківськ: Плай, 1997.
5. Франко Іван. Зібрання творів: В 50 т. – Т. 49. – К.: Наукова думка, 1986. – 810 с.
6. Франко Іван. Зібрання творів: В 50 т. – Т. 50. – К.: Наукова думка, 1986. – 703 с.
7. Черемшина Марко. Фрагмент моїх споминів про Івана Франка // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів: Книжково-журн. вид-во, 1956. – С. 304-308.
8. Ein Freundeswort an die Ruthenen. Vom Reichsratsabgeordneten E.Pernerstorfer // Ukrainische Rundschau. – 6. Jahrg. 1908. – Nr. 8.
9. Franko Ivan. Beiträge zur Geschichte und Kultur der Ukraine: Ausgewählte deutsche Schriften des revolutionären Demokraten 1882-1915. Unter Mitarbeit von O.I. Bilec'kyj

нилін виділяє “змістовність, динамічність і глибину” [1, с.225]. Мопассан демонструє, “нечувані пригоди” і дивні випадки, що становлять ядро новели, виростають із буденної, банальної, але достатньо жорсткої прози життя, із масового міщанського побуту. У новелах крізь різноманітність випадків проступає широка реалістична картина життя французької міської буржуазії й пронизаного дрібновласницькими інтересами селянства і, крім того, картина Франції, окупованої німецькими загарбниками під час франко-пруської війни. На противагу Меріме, Мопассану зовсім не властива романтична ідеалізація своїх героїв, що з патріотичних переконань протистоять окупантам, скромних і обездолених людей із народу, чії драми і благодородні жертви залишилися ніким не поміченими. І позитивні, і негативні персонажі не виступають за рамки побутового сірого тла, прозаїчної буденності, і тим сильніший контраст між цим тлом і окремими подіями, що вступають у протиріччя з ним і водночас його висвітлюють.

Завдяки спостережливості, вмінню охопити одночасно окреме і ціле, форми і кольори, вмінню відгадувати таємний смисл жестів і вчинків та оцінювати рівночасно їх зовнішню вимогливість, Мопассан став близьким тодішнім українським художникам слова, зокрема В.Щурату.

У 1899 році накладом Української видавничої спілки у Львові вийшла невелика збірка новел Гі де Мопассана “Дика пані” та інші оповідання. Тут вміщено п’ять новел, перекладених Василем Щуратом. Книжечка справді заслужила собі пошану читачів. Про літературну цінність цієї збірки може свідчити коротенький відгук Лесі Українки в листі до Михайла Павлика від 7 червня 1899 р.: “Спілка”, спасибі їй, прислала ще книжечку Мопассана – вибір і переклад порядні” [7, с.273].

У новелістиці Мопассана можна умовно виділити три типи новел: новела характерів, літературна новела та новела акції. Умовно – тому, що елементи всіх трьох типів присутні у кожній з них, але тільки один залишається провідним, визначаючи ідейну структуру та композицію твору. Новела характерів – найбільше художнє досягнення Мопассана, і саме вона кількісно домінує в його творчості. У побудові такої новели основним мистецьким завданням Мопассана було змалювання людських характерів, показаних не тільки з різних сторін, але й у динаміці розвитку. Пейзаж, середовище, побут та інші зовнішні обставини, хоча й присутні у таких новелах, відіграють допоміжну роль. Характер сюжету відбиває не зовнішню інтригу, а динаміку людських переживань, душевних станів і почуттів. Така новела з її акцентацією на внутрішньому світі особистості, простої “маленької” людини, на внутрішніх драмах і конфліктах, що виявляють морально-етичні, духовні якості цієї особистості, стала близькою для перекладача Василя Щурата. Свідченням цього є перекладені ним новели Мопассана: “Дика пані”, “Бочівка”, “Місячна ніч”, “Ординанс”, “Каліка”.

Художнє пізнання внутрішнього світу здійснюється у процесі розширення кола проблем, нового бачення людини, видима оболонка душі якої

має складну психічну структуру, певну ієрархію цінностей, свої закономірності. Тому в кінці XIX ст. особливого значення набуває психологізм як предмет і особливість художнього зображення.

Психологічною новелою характерів, у якій розкриваються нові, невідомі душевні якості простої жінки і простежується їх розвиток у переломний момент, є новела Мопассана “La mère Sauvage”, у перекладі В.Щурата “Дика пані”. Зовнішні події відіграють тут допоміжну роль і тільки спонукають до розкриття цих нових якостей. Так, Мопассан змальовує характер простої селянки Вікторуари Сімони, прозваної Соваж (тобто Дика), міцної старої жінки, високої й кошавої, як типової представниці свого стану: доброї господині, суворої й безстрашної, але замкнутої й зажуреної, бо життя її, як і всіх інших жінок, похмуре й безпросвітне. Вона наділена високими гуманними рисами, сприймає як звичайних людей навіть пруссаків, що живуть у її домі, між ними панують злагода, повага й любов. Солдати, у розумінні старої, такі ж люди, що десь залишили рідні домівки, своїх матерів і дітей, а на цю загарбницьку війну йдуть не з власної волі, а з примусу. Війна – це політичні амбіції можновладців, для селян вона далека й безглузда, а тому вони не відчувають патріотичної ненависті до завойовників. Та детонатором психологічного зламу у душі тітки Соваж стала звістка про смерть її єдиного сина. Мопассан показує свою героїню у стані афекту – інтенсивного емоційного почуття, коли логіка тверезого розуму різко перебудовується, відступає на другий план. Тітка Соваж не плакала, сиділа непорушна, така приголомшена, що навіть не відчувала болю. А її вражена психіка породжувала видіння жажливої картини: “... la tete tombant, les yeux ouverts, tandis qu’il mâchait le coin de sa grosse moustache, comme il faisait aux heures de colère” [9, с.330].

Перекладацьку роботу Василя Щурата характеризує точне й повне розуміння оригіналу і майже адекватне його відтворення засобами рідної мови: “... паде на землю його голова, як замикаються його гарні, чорні очі, а вус він закусив, як завжди, коли сердився” [3, с.3].

Тут доречно зауважити, що Щуратів переклад новели “Дика пані” незрівнянно кращий і точніший, ніж Л.Івченкової [6, с.111], бо він досконало знав французьку мову. Наприклад: вираз “J’y retournerai chez mon ami qui avait enfin fait reconstruire son château” [9, с.319] у перекладі Щурата звучить: “Я вибрався вкінці до його замку, ... що... свіжо двигнувся з руїн” [3, с.1]. Л.Івченкова дає тут якусь вимушену, натягнуту здогадку – “почав одбудувати свій замок”.

Вживаючи вирази з народної мови: “Пішла думка за думкою, одна страшна, а друга ще страшніша” [3, с.3] Щурат відтворює фразу: “Les idées lui venaient une à une, affereuses, torturantes” [9, с.330]. Л.Івченкова дотримується букви оригіналу і пише: “Одна по одній приходили їй страшні, болючі думки” [4, с.111]. В її перекладі “toit de paille” – “солом’яний дах”, (у Щурата – “стріха”), “logis” – це “оселя”, замість “житло”, “хата”;

“son granol” – “ї великий хлопець” замість “син”; “bruit de voix” – “шум і голоси” замість “гомін”, як правильно переклав В.Щурат.

Коли і як зароджується думка про помсту у свідомості жінки, автор не показує, але промовиста натуралістична деталь – кров забитого кроля пододжує у неї нові видіння закривавленого сина.

Тітка Соваж небагатослівна. Порівнюючи Щуратовий переклад фрази: “Elle les regardit de coté, sans parler, mûris – sant une idée, et le visage tellement impassible qu’ils ne s’aperçurent de rien [9, с.332]. – “Вона ж мовчки дивилася на них і думала, укладаючи з байдужим виразом лица помалу страшний план” [3, с.4] – з дослівним перекладом Івченкової: “Вона мовчки дивилась на них зіскоса, плекаючи одну певну думку з таким байдужим обличчям, шо...” [4, с.112] ми, безумовно, віддаємо перевагу першому.

Материнська любов і бажання помститись доводять її до нелюдського вчинку. Сюжетний конфлікт, здавалось би, досягає кульмінаційної напруги у епізоді підпалу власної хати разом з німецькими солдатами.

Але картиною пожежі новела Мопассана не закінчується. Ця надзвичайно трагічна подія допомагає розкрити ще одну рису характеру героїні. Вона не скористалася тим, що згоріла її хата, не вдає божевільну, а чесно й відкрито признається у скоєному злочині, вважаючи свій вчинок геройським.

Основною причиною, що штовхає жінку на нелюдський вчинок, є війна, яка немилосердно, неждано вторгається у життя селян, порушуючи його звичайний уклад. Вона є чужою мирному населенню трударів, що звикли до праці на землі. У новелах Мопассана звучить неприхований протест проти війни, що приносить страждання мирному населенню, породжує його моральну деградацію. Адже смерть сина тітки Соваж від рук німецьких загарбників стає причиною психологічного зламу в душі героїні й усвідомлення постояльців-пруссаків як ворогів. Психологічне ускладнення підкреслює невідворотність помсти окупантам. Навіть роблячи маленькі добрі діла, вони залишаються завойовниками, яким не місце на чужій землі. Новела Мопассана відображає увесь трагізм цієї війни.

Але Щуратів переклад, вдалий в цілому, має і деякі недоліки. Перекладач обмежився передачею тих місць твору, які безпосередньо стосуються фабули, і пропустив усі авторські відступи, роздуми письменника про любов до рідної землі та її природи, глибоко правдиві філософські узагальнення про відсутність національної ненависті у простих людей, про їх ненависть до війни, за яку панівні класи змушували бідних розплачуватися власною кров'ю. Щурат скоротив таким чином майже наполовину обсяг твору, що негативно відбилося на новелі, бо в такому вигляді вона вийшла сухою, як голий факт. Цим самим порушено загальний ритм та побудову твору і те враження, яке дає оригінал у цілому. Пропущені місця мають істотне значення для висвітлення ідейних та мистецьких концепцій Мопассана.

Зважаючи на австрійську цензуру, Щурат послідовно підмінив слова “німці”, “пруссаки” словами “вороже військо” або зовсім пропустив їх у перекладі. Сьогодні викликає заперечення і буквальний переклад прізвища героїні твору (“sauvage” – “дика”), яким було названо збірку.

Переклади чотирьох інших новел збірки, здійснених Василем Щуратом, відзначаються мовною майстерністю, повною відповідністю оригіналу, правильною передачею нюансів та внутрішньої атмосфери творів.

В основі новели “Місячна ніч” (“Clair de Lune”) – конфлікт між священиком і племінницею. Глибокий психолог, автор примушує служителя віри під впливом певних обставин і подій глянути на навколишній світ очима звичайної людини.

Ось уривок з новели “Місячна ніч”, перекладеної Щуратом: “Недаром ім'я його нагадувало битву, – отця Маріньяно. Він був високий ростом, худощавий, вражливий, фанатичного темпераменту, але при всім тим правий. Всі основи його віри були непохитні, без найменшого сліду вагань. Він вмовив себе не на жарт, що знає свого Бога, та що розум може згубити всі його думки, примхи і наміри” [3, с.30]. Порівняємо з оригіналом: “Il portait bien son nom de bataille, l’abbé Marignan. C’était un grand prêtre maigre, fanatique, d’âme toujours exaltée, mais droite, d’oscillations. Il s’imaginait sincerement connaître son Dieu, pénétrer ses desseins, ses volontés, ses intentions” [8, с.105].

Хоч перекладові Щурата більше ста років (надрукований вперше в газеті “Діло” в 1894 р.), він не постарівся й досі. Може, дещо багатослівний, він правильно передає ідею і думки оригіналу.

Іван Рильський пізніше переклав цей текст так: “Дуже воно йому пасувало, абатові Маріньякові, войовниче його прізвище. Він був високий, худий, екзальтований фанатик, щира, одначе, душа. Переконавання мав певні, непохитні. Вважав по ширості, що знає свого бога, знає його волю, наміри, знає, що кому від бога призначено” [4, с.67].

Цей переклад зберігає внутрішню милозвучність тексту, відтворюючи його структуру заміною чотирьохразового повторення займенника “ses” – двократною анафорою дієслова “знає”. Але при порівнянні двох перекладів треба не забувати, що перший здійснений тоді, коли українська літературна мова, зустрічаючи безконечні перешкоди, тільки виборювала собі право на існування [5].

Новела “Місячна ніч”, за винятком декількох реплік, являє собою розповідь автора. У першій частині новели подано психологічну характеристику абата Маріньяно, який, як своєрідний філософ, замислюється над причинами впорядкованості навколишнього світу. Його висновки завжди були однакові – все на світі виникло завдяки незмінній мудрості Всевишнього. Тому він ненавидів жінок, оскільки вони, згідно з його переконаннями, були створені лише для спокуси чоловіків, були для них своєрідною пасткою. Справжнє переродження відбулося в душі абата, коли

одного разу він побачив небогу з її коханцем. Міцно обнявшись, йшли вони стежкою, освітленою чарівним місячним сяйвом. Абат відчув справжнє потрясіння. Кому вона призначена, ця зворушлива чудова картина, ця поезія? Адже всі люди сплять і не бачать цієї краси. Закоханим, яких він переслідував? Засоромлений, не насмілившись потривожити їхню самотність, він відступив, наче перед тим хотів порушити недоторканість “того храму, до якого входити не мав права” [3, с.37]. Мопассан не продовжує цю історію, але стає зрозумілим, що пережите отцем Мариньяно потрясіння примусить його іншими очима дивитись на взаємини людей.

В.Щурат правильно відтворив іронічно-розмовну авторську мову новели, біблейно-патетичний стиль проповідей, романтично-схвильований стиль високої ліричної поезії. Адже опис весняної ночі зроблено в стилі поезії в прозі. Мопассан вживає слова і вирази із романтичної поезії: *une splendeur de clair de lune* (у Щурата: повінь лагідного світла [3, с.34]), *la grandiose et serene beauté* (в укр. перекладі: нагло величава і спокійна краса [3, с.34]). Звернімо увагу на те, що епітети стоять перед означенням – це теж одна з ознак високого стилю.

Пейзажні замальовки Мопассана виконані в імпресіоністичній манері з широким використанням колористики, вражень зору, нюху й слуху, що передають життя у його русі. Прочитавши опис “облітої мерехтячим світлом рівнини, що наче купалася в якомусь ніжнім чарі” [3, с.35], можна уявити собі пейзажі Клода Моне чи Сіслея.

Розтлінна влада золота – тема багатьох новел письменника. Мопассана в першу чергу цікавило розкриття психології охоплених пристрастю наживи людей. Він показує, як гроші глибше проникають в село, викликаючи заздрість, спотворюючи людські взаємини. Цим привертала до себе увагу багатьох перекладачів новела “*Le petit fut*” (“Барилочка”), у Щурата – “Бочівка”.

Вона друкувалася декілька разів у Галичині під різними назвами у газетах, журнальних і книжкових виданнях. У щомісячному “Додатку” до газети “Батьківщина” в 1896 р. у Львові з’явилася “переробка” новели “Барилочка”. Прізвище автора не вказувалося, була тільки кінцева редакційна примітка “переробив з французької В.Савич”. Новелу перекладає Осип Маковей у 1892 р. в “Народнім часописі” (12 і 13 січня, №№ 290, 291). У 1896 р. ця новела з’являється в “Ділі” (28 жовтня, № 234) у перекладі Василя Щурата, а з цієї газети її передруковує І. Франко в книзі творів Мопассана “Дика пані і ін. оповідання” (1899). Через декілька років знаходимо її переклад у “Світовій Зірниці”, що виходила в Могилеві-Подільському (№№ 37, 39, 40 за 1906 р.), а ще пізніше нею займається Михайло Лозинський (“Нове слово”, Львів, 1913 за 29 і 30 жовтня №№ 344 і 345). Пізніший переклад зробила Лідія Івченкова [4, с.97-102].

Шинкар Шіко здійснює свій підступний план – оволодіває фермою тітки Маглуар, землі якої були поряд з його маєтком. Шіко, досягає свого, пе-

ретворивши жінку на п’яницю: стара п’яна замерзає в снігу, а шинкар дістає у спадок ферму. Мстячи пам’яті старої, з якою довелося стільки повозитись, Шіко врешті виявив своє дійсне, а не вдавене ставлення до сусідки: “Могла б ще яких десять літ пожити, чесна старуха, коби не та привычка” [3, с.21]. Переклад В.Щурата не зовсім відповідає оригіналу. Зворот “*s’était boissonnée*” слід було б перекласти “якби вона не розпилась”, бо ж стара почала пити аж під кінець її життя.

Характерною особливістю імпресіоністичної манери Мопассана є поглиблений психологізм і посилення ліричного начала.

Натуралістичні та імпресіоністичні прийоми, що сприяли прагненню найбільш достовірно відтворити життя, освоювати всі сфери індивідуалістичного буття людини, не тільки фізичного і не так фізичного, як духовного, вжиті у новелі “Каліка”. У ній автор показує благородний характер людини, що окалічила на війні, але залишилася на все життя широко і відданою близьким любим друзям. Поручик Ревальєр був заручений з панною де Мандель. Молоді люди були закоханими і дуже щасливими.

Перо Мопассана стисле й лаконічне, без зайвого нагромадження деталей. Лаконізм викладу імпонує В.Щурату. Перекладач відразу вводить читача в хід подій, відтворює сюжет, побудований на найбуденніших фактах, звичайнісіньких подіях, зустрічах і враженнях. Не достеменна і точна, а перетворена, організована творчою уявою, комбінаціями думки і художнього узагальнення передача життєвого факту складає для нього сутність творчого акту.

Іншою виявляється реальність. Повернувшись з війни калікою (залишився без обох ніг), Ревальєр звільняє панну де Мандель від даної обіцянки. “Я ніколи і нізачо в світі не пристав би на те, щоб вона була мені жінкою. Хіба се можна? Люди не побираються для того, щоб показати перед світом свою благородність; чоловік жениться, щоб прожити всі дні, всі години, мінати і хвили побіч другої людини; а коли сей чоловік такий каліка як я, тоді жінка виходить за нього, засуджує себе самохит’ю на муку, яка буде тривати до самої смерті!” [3, с.73-74]. Панна виходить за пана де Флерель. У них трійко діточок: донечка і два синочки, саме їм везе подарунки Ревальєр.

Розв’язка була цілком несподіваною. Крізь відчинені дверцята купе, в якому їде каліка-офіцер, раптом просунулася пара рук, готових обійняти каліку. Це був Флерель з дружиною і дітьми. “Коли каліка зійшов на землю, всі діти кинулися обіймати його. Відтак рушили в дорогу” [3, с.75].

В.Щурат відтворив благородство героя, що жертвує своїми почуттями заради щастя коханої людини.

Темі любові присвячена ще одна новела зі збірки – “Ординанс” (“*L’ordonance*”). У ній Мопассан змальовує трагедію молодої жінки, що, шукаючи особистого щастя, попадає в лапете негідного суб’єкта і, щоб не потонути в ганьбі, позбавляє себе життя.

Новела починається зі сцени похорону. “Поховали жінку полковника Лімузена, що два дні тому втопилася під час купелі. Він тяжко переживав цю втрату. Був то вже старець, худощавий, високий, з білим волосом і вусом” [3, с.49]. Минуло тільки три роки відтоді, коли він одружився з сиротою, донечкою давного приятеля, полковника Сортіса.

Засобами української мови В.Щурат передає біль втрати. “З тремтячими колінами хитався над глибиною, що видавалася бездонна, над пропастю, в яку провалилося його серце і жите, все, що мав на землі” [3, с.49-50].

Із листа він дізнався правду, про підступність ординарця, що став коханцем його дружини. Не витримавши такої ганьби, молода дружина накладає на себе руки. Письменник робить висновок, що любов така ж нездоланна, як і смерть. Полковник Лімузен не може дозволити, щоб “ординанс, дужий, плечистий парень з рудавим вусом і хитрим виразом лица” [3, с.52], не був покараний за свій негідний вчинок. Він убиває свого ординарця. Переклад Василя Щурата передає увесь трагізм цієї ситуації, душевні переживання героїв.

Згідно з традицією перекладознавства кінця XIX ст. він переклав буквально назву новели “L'ordonance” – “ордонанс” (ординарець). Щурат використовує багато слів, що вживалися в народній мові на західноукраїнських землях: “бюрко”, “цвинтар”, “офіцер”, “рамя”, “вітець”, “видіти”, “тамтой” тощо. Ім’я ординарця передане українським “Пилип”. Західноукраїнські регіоналізми, які зустрічаються у перекладах, з точки зору сучасної нормативної мови у деяких випадках можуть сприйматися як архаїзми.

Зважаючи на тодішні традиції в перекладознавстві, можемо стверджувати, що Щуратові вдалося передати сюжетну канву твору, його певну настроєво-емоційну ауру.

Висока художня майстерність Гі де Мопассана імпонувала В.Щурату, який постійно піклувався про збагачення української культури кращими надбаннями із скарбниці світового красного письменства. Можемо стверджувати, що В.Щурат відносився до тієї когорти письменників, які добре знали і власну літературу, і літературу світову. Підтвердженням цьому є його переклади новел Мопассана. Основним матеріалом Щурата-перекладача було українське слово. Він вдало підбирав порівняння, гіперболи, використовував, як точні еквіваленти епітетів оригіналу, так і власне українські. Переклади В. Щурата сприяли збільшенню інтересу українських читачів до творчості Мопассана.

1. Данилин Ю. Жизнь и творчество Мопассана. – М.: Худож. лит., 1968. – 275 с.
2. Денисюк І. Жанрові проблеми новелістики // Розвиток жанрів в українській літературі XIX – поч. XX ст. – К.: Вища школа, 1986. – С. 6-49.
3. Гі де Мопассан. Дика пані / Пер. В.Щурат. – Львів, 1899. – 75 с.
4. Гі де Мопассан. Твори / Під ред. С.В.Савченка. – Т VI – К. – Х.: Книгоспілка, 1929. – 216 с.

5. Кониський О. Лист до “Зорі”, 1888 року // Рукописні фонди Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника.
6. Мопассан. Твори. – К.: Книгоспілка, 1929. – 229 с.
7. Українка Леся: Твори в 5-ти тт. – Т.5. – К.: Держ. вид. худ. літ., 1956 – 863 с.
8. Guy de Maupassant. Contes et nouvelles choisis. – Moscou: Progrès, 1976. – 125 p.
9. Guy de Maupassant. Miss Harriet. – Paris, s.a. – 330 p.

Nadia I.ashchuk

SHORT STORIES BY GUY DE MAUPASSANT IN V.SHCHURAT'S TRANSLATION

The article presents the analysis of the short stories *La mère Sauvage*, *Clair de Lune*, *Le petit fut*, *L'ordonance*, *Le mutilé* by Guy de Maupassant translated into Ukrainian by Vasyl Shchurat. It reveals the artistic skill of the translator who enriched the Ukrainian culture with the best works of world literature.

Ольга Кульчицька

ДЕЯКІ ПРАКТИЧНІ ВИСНОВКИ З АНАЛІЗУ ПРАГМАТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ МОВИ

Два вічні слов'янські питання “хто винен?” і “що робити?”, які досить часто лунають у різних сферах функціонування сучасного суспільства, дають хоч і дуже загальне, але правильне уявлення про проблеми викладання іноземних мов в Україні. Не секрет, що досить добре володіють іноземними мовами, зокрема англійською, переважно випускники спеціальних факультетів. Знання студента або випускника немовного факультету залишаються на рівні 7-9 класів середньої школи. І це при обов'язковому вивченні англійської мови протягом шести років у школі і мінімум двох років в університеті. Слід, однак, відзначити певне зростання якості знань англійської мови у випускників юридичних і економічних факультетів. Ця проблема є типовою для університетів невеликих міст з обмеженою кількістю робочих місць і спільних підприємств, де студенти могли б підробляти, одночасно спілкуючись з фахівцями – носіями англійської мови, і вдосконалювати свої знання.

Ми починаємо шукати винуватця, як тільки стикаємося з проблемою, яка потребує вирішення. Забагато нерозв'язаних питань у сфері освіти? Рівень викладання іноземних мов не відповідає потребам суспільства? – Можна звинувачувати стару соціальну систему, надмірно централізовану систему освіти, практику нав'язування “зверху” освітніх стратегій, застарілий структурний, аудіо-лінгвальний підхід, орієнтовану на вчителя методику! Що робити? – Геть орієнтацію на вивчення граматичної системи, геть структурний підхід! Комунікація – єдина мета, методичний бог сьогодення!

Сповнений таких ідеалістичних уявлень, викладач відчиняє двері аудиторії і у перші ж двадцять хвилин починає відчувати брак слів, ідей, ентузіазму. Байдужі обличчя, здивовані погляди, жарти повисають у повітрі, студенти неохоче виконують завдання, їм не подобається групова робота, вони не розуміють викладача.

Відкинувши іронію, наважуся стверджувати, що це сумна реальність, з якою стикається більшість інноваторів, не підготовлених до сучасної ситуації у викладанні англійської мови. Методи викладача не відповідають вимогам студентів. На їх думку, він повинен навчати, а не просто весело базикати на різні теми. Але навчати – чого? Знову Present Indefinite, Past Continuous, граматичних правил, які потім так і залишаються “мертвим вантажем”, аж ніяк не допомагаючи у професійному і повсякденному спілкуванні з носіями англійської мови? (Якщо у читача склалося враження, що автор зневажливо ставиться до вивчення грамматики, хочу вибачитися і

О.Кульчицька. Деякі практичні висновки з аналізу прагматичної функції мови

запевнити, що це не так. Місце граматики в системі мови, її роль у комунікативній компетенції мовця, методи її викладання – тема окремої серйозної розмови).

Одна з можливих відповідей на болюче питання “що робити?” – це розвиток культурно (суспільно) прийнятної системи програмових інновацій, зміна педагогічних цінностей викладача, а відтак і навчальних матеріалів і методів роботи та запровадження їх на довготривалій основі, що приведе до зміни педагогічних цінностей і психології студента.

Проблема підвищення якості знань не може бути вирішена без змін у комплексі соціально-культурних аспектів:

- зміни у шкалі соціальних цінностей – знання і професіоналізм на противагу протекціонізму і культу посади;
- нове ставлення до освіти, зокрема до вивчення іноземних мов, – творчий пошук знань, самостійність мислення на противагу надиктовці та некритичному заучуванню готових фактів без вміння застосовувати їх у реальних життєвих ситуаціях;
- нова філософія студента і викладача – активне партнерство у пошуку знань на противагу філософії “постачальника і одержувача”, заохочення індивідуального вибору і прийняття рішень замість контролю і маніпулювання студентом, професійна чесність на противагу списуванню і плагіату;
- реформа програми викладання – нові підходи до викладання іноземних мов, зміна педагогічних цінностей, навчальних матеріалів і методик.

Небагато викладачів англійської мови в Україні визнає, що не вірить у дієвість комунікативних методів навчання. Однак практичні спостереження доводять, що існує тенденція до концентрації уваги на аспекті правильності мовлення за рахунок вміння спілкуватися в заданому контексті. Ця суперечливість виникає внаслідок можливості різного трактування поняття комунікативного підходу до навчання іноземної мови. Нунан, наприклад, дає таку інтерпретацію основного принципу комунікативного підходу:

...learners must learn not only to make grammatically correct, propositional statements about the experiential world, but must develop the ability to use language to get things done (...).

It was recognized that simply being able to create grammatically correct structures in language did not necessarily *enable the learner to use the language to carry out various real-world tasks* [6, с.27] (курсив наш – О.К.).

Згідно з цією досить прагматичною точкою зору мета комунікації – виконувати завдання в реальних ситуаціях, to get things done. Саме це відрізняє сучасне розуміння комунікативного підходу від його інтерпретації на початку 80-х років:

The second language learner must have an opportunity to take part in the meaningful communicative interaction with highly competent speakers of the

language, i.e. to respond to genuine communicative needs in realistic second language situations [1, с.27] (курсив наш – *О.К.*).

Отже, різниця між більш раннім і пізнішим трактуванням комунікативного підходу і його цілей у викладанні іноземної (другої) мови зумовлена існуванням різних функцій мови: а) функції спілкування; б) прагматичної функції виконання практичних завдань.

Українські викладачі англійської мови схильні розглядати мову перш за все як засіб комунікації. Більше того, для філолога, не носія англійської мови у неангломовному середовищі англійська є об'єктом вивчення, явищем, яке слід аналізувати і оберігати, яким можна милуватися. У філолога до мови виникає особлива пошана: для нього мова – це дорогоцінний камінь, а не уламок бруківки, який піднімають для того, щоб розколоти горіх. Сказане може слугувати поясненням популярності серед наших викладачів так званої “слабкої версії” комунікативного підходу у викладанні іноземної мови, прихильники якої закликають забезпечити студентів можливістю використання мови з метою комунікації [6, с.25] і фактично намагаються примирити традиційний і комунікативний принципи.

Тип інновації у викладанні іноземної мови, який може спрацювати в нашій сучасній освітній ситуації, – це вивчення мови шляхом виконання практичних завдань: TBLT (Task-Based Language Teaching) [5]. Новий підхід не є панацеєю, однак, він має певні характеристики, які можуть забезпечити його успішне застосування, а саме:

- TBLT – аналітична програма. Практичний курс англійської мови викладається в Україні як аналітичний, тобто представляє мову як єдине складне явище, яке підлягає вивченню в цілому, отже TBLT має шанс інтегруватися в існуючу систему викладання;

- у TBLT процес так само важливий, як і результат. У наших аудиторіях як проходить заняття не менш важливо, ніж що викладається і засвоюється студентами. Прогресивні вчителі і викладачі давно використовують парну роботу, рольову гру, “круглий стіл”, метод дискусії. Отже, на лінії програмового континууму, кінцевими точками якого є процес і результат, наші методики лежать, як видається, ближче до першого;

- замість організації викладання мови за принципом попереднього відбору граматичних структур і/або понятійних чи функціональних категорій зміст навчання в TBLT полягає у вирішенні завдань. В українських навчальних закладах іноземна мова завжди розглядалася як засіб вирішення навчальних завдань. Зараз пропонується перенести акцент на когнітивні та комунікативні завдання реального життя.

Термін “завдання” використовувався у різних підходах до навчання іноземної мови. Наведемо кілька дефініцій:

... a piece of work undertaken for oneself or for others, freely or for some reward. Thus, examples of tasks include painting a fence, dressing a child, filling out a form, buying a pair of shoes, making an airline reservation ... In

other words, by “task” is meant a hundred and one things people do in everyday life [3, с.89].

... any structural learning endeavor which has a particular objective, appropriate content, a specified working procedure, and a range of outcomes for those who undertake the task. “Task” is therefore assumed to refer to a range of workplans which have the overall purpose of facilitating language learning from the simple and brief exercise type, to more complex and lengthy activity such as group-problem solving or simulations and decision-making [4, с.39].

One of a set of differentiated, sequencable, problem-solving activities involving learners and teachers in some joint selection from a range of varied cognitive and communicative procedures applied to existing and new knowledge in the collective exploration and the pursuance of foreseen or emergent goals within a social milieu [2, с.10].

Зазначені автори вирізняють два типи завдань: завдання реального життя і навчальні завдання, які виконуються за допомогою когнітивних і/або комунікативних методів. Обидві категорії, завдання і методи однаково важливі у викладанні іноземних мов. Зараз українські викладачі й студенти у своїй роботі використовують переважно навчальні завдання і когнітивні методи. Виконання завдань реального життя, наприклад, замовлення номера у готелі, аплікація на навчальний чи науковий грант, проходження співбесіди під час прийому на роботу, поки що викликають у наших студентів певні труднощі.

Розглянемо більш докладно, що відбувається, коли акцент ставиться лише на навчальних завданнях і когнітивних методах їх виконання. Для прикладу можна звернутися до все ще популярного в Україні підручника для факультетів англійської мови English Language Practical Course за редакцією В.Д.Аракіна, виданого у 2000 році.

Підручник побудований за тематичним принципом, розділи мають однакову структуру: I. Оригінальний художній текст (для II-V курсів), мовленнєві моделі, словосполучення і фразеологічні одиниці, вокабуляр тексту, тренувальні вправи і умовно творчі завдання (Make up and act out situations; Explain what is ment by...; Answer the questions on the text). II. Вокабуляр з теми, оригінальний публіцистичний інформативний текст з теми, завдання на перевірку засвоєння інформації (Look at the text and answer the questions; Find in the text the factors...; Summarize the text; Use Topical Vocabulary in answering the questions...), творчі завдання (A panel discussion, etc.).

Як і кожен приклад практичної розробки будь-якого іншого типу навчальних програм, ці матеріали мають свої сильні і слабкі сторони. Навіть поверхневий аналіз показує, що, з одного боку,

- матеріали в основному автентичні та інформативні;

- завдання мають не лише тренувальний характер, але й передбачають інтерпретацію тексту чи перевірку вміння студентів використовувати

текст як джерело інформації, а також спрямовані на навчання спілкування іноземною мовою.

З іншого боку,

- “комунікативні” ситуації, ролі, обов’язковий вокабуляр задані заздалегідь, що обмежує самостійність і творчість студента;

- наведена інформація є недостатньою для виконання окремих завдань (take the roles of the academic vice-president, a professor, etc. How should higher education be organized, governed, directed?). Разом з цим, не передбачається і не заохочується ніякий самостійний пошук інформації.

Цитований підручник порушує один із головних принципів комунікації – вона виникає лише за умов наявності інформаційної прогалини в одного з комунікантів. Відсутність інформаційної лакуни веде до псевдокомунікації (наприклад, драматизація діалогів), до використання мови заради демонстрації здатності такого використання, що непогано само по собі, але не відповідає кінцевій меті навчання іноземної мови. У запропонованих підручником ситуаціях у співрозмовників не виникає реальної потреби у комунікативному використанні іноземної мови, бо не існує реальної проблеми, реальної потреби в обміні інформацією. Така потреба може виникнути в ситуації виконання завдань реального життя, коли навчальні матеріали використовуються не тільки заради отримання інформації, але й заради її подальшого застосування в реальних ситуаціях. Хоча в аудиторії викладачі і студенти працюють над навчальними завданнями, їх (завдання) слід брати з реального життя. Викладача-новатора, який збирає банк навчальних матеріалів (наприклад, організація освіти в США: розклад занять, розробки, брошури інтенсивних курсів англійської мови, бланки заяв, інформаційні буклети, інструкції вступникам в аспірантуру, матеріали зі страхування студентів, бланки фінансових звітів, матеріали служби охорони здоров’я тощо) і розробляє прийоми їх застосування на заняттях, більш ніж радо вітатимуть у вищому навчальному закладі.

Щоб відповідати як вимогам навчального закладу, так і потребам студентів, тобто, щоб інноваційний підхід “вписався” в освітній контекст України, завдання повинні:

- бути реалістичними і носити практичний характер, наприклад, зареєструватися на прийом до лікаря по телефону;

- бути інформативними, тобто нести релевантну інформацію про суспільство, мова якого вивчається;

- базуватися на автентичних матеріалах, наприклад, брошурах, інформаційних листках, об’явах, формах, журнальних статтях тощо;

- відповідати тематичній організації курсу іноземної мови у конкретному навчальному закладі.

Що стосується методів реалізації інновації, видається доцільним поступове впровадження проекту в існуючу практику без різкої зміни і руйну-

вання здобутків останньої. Тут надзвичайно важливу роль відіграватимуть обговорення ідей, матеріалів, методик і результатів на стратегічному, тактичному й операційному рівнях навчального планування, тобто між викладачами-інноваторами – споживачами ідей, постачальниками матеріалів, спостерігачами експерименту – і студентами експериментальних груп.

1. Canale, M. and M.Swain. Theoretical basis of communicative language teaching and testing // *Applied Linguistics*, 1988. – 1 (1). – P.1-47.
2. Candlin, C.N. Towards task-based language learning // C.N.Candlin and D.F.Murphy (Eds.), *Language learning tasks: Lancaster practical papers in English language education* – 1987. – 7. – P.5-22.
3. Long, M.N. A role for instruction in second language acquisition // K.Hyltenstam and M.Pienemann (Eds.), *Modelling and assessing second language acquisition*. – Clevedon: Multilingual Matters. – P.77-99.
4. Long, M.N. and G.Crookes. Three approaches to task-based syllabus design // *TESOL Quarterly*. – 1992. – 26. – P.27-56.
5. Markee, N. *Managing curricular innovation* – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – 227 p.
6. Nunan, D. *The learner-centered curriculum: A study in second language teaching*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.

Olga Kulchytska

SOME PRACTICAL CONCLUSIONS DERIVED FROM THE ANALYSIS OF PRAGMATIC FUNCTION OF THE LANGUAGE

One of the possible ways of improving the ELT situation in Ukraine is working out socially acceptable system of curricular innovations, changing teachers' and students' pedagogical values as well as teaching materials and classroom techniques.

Божена Маруневич

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ ШТУЧНОГО БІЛІНГВІЗМУ В ЗВ'ЯЗКУ З НАВЧАННЯМ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Виходячи з твердження, що метою будь-якого навчання нерідної мови є формування білінгвізму того чи іншого типу [16, с.25], а умови навчання німецької мови на початковому етапі мовного ВНЗ відповідають умовам штучного субординативного білінгвізму* (тобто оволодіння німецькою мо-

* У спеціальній літературі даються різні визначення білінгвізму, або двомовності. В нашому дослідженні двомовність розглядається в психолінгвістичному плані як використання індивідом двох мовних кодів у своїй мовленнєвій діяльності [14, с.10].

Штучними білінгвами називаються особи, які спеціально вивчають другу мову, причому вивчення другої мови починається після того, як перша мова уже засвоєна [17, с.32].

Субординативний тип білінгвізму характеризується нерівноправним статусом: одна мова домінує, інша займає підпорядковане становище, в ролі доміланти виступає рідна мова [1, с.56].

вою відбувається в умовах взаємодії рідної, української, та другої, німецької, мов, “причому такої взаємодії, за якої друга мова виступає підпорядкованою” [15, с.63]), вважаємо за доцільне розглядати фактор двомовності як об’єктивну реальність у навчальному процесі. Зауважимо, що з методичної точки зору нас цікавить не стільки питання про двомовність у природних умовах спілкування, скільки процес її становлення в ході оволодіння іноземною мовою в штучних, тобто аудиторних умовах. Природний білінгвізм має місце там, де вивчення другої мови проходить у результаті безпосереднього контактування з носіями мови в процесі спільної практичної діяльності; штучний білінгвізм виникає в умовах цілеспрямованого вивчення другої мови у спеціально створених для цієї мети умовах (школа, інститут, курси), де мова вивчається опосередковано, через учителя, з використанням програм, навчальних посібників і технічних засобів [10, с.26].

Загальновідомо, що засвоєння іноземної мови в аудиторних умовах відбувається за відсутності мовного середовища та наявності у студентів сформованого на базі рідної мови мовленнєвого механізму, тобто “людина, яка починає вивчення другої мови, уже не є “*tabula rasa*” [15, с.62]. Першочергового значення набуває той факт, що у студента, який володіє в повній мірі рідною мовою як знаряддям спілкування і мислення, всі мовленнєві механізми вже сформовані і працюють на рідній мові [18, с.47]. Тому цілком закономірно, що процес оволодіння мовленнєвою діяльністю на другій мові не може не накладатися на первинний, базовий код рідної мови [1, с.5], а більш стійкі мовленнєві навички рідної мови виявляються домінуючими, що породжує відношення субординативної взаємодії кодів, в нашому випадку української та німецької мов, у свідомості студента. За таких умов виникає необхідність організації навчального процесу з урахуванням конкретних форм прояву білінгвізму, оскільки “тип білінгвізму є релевантним до процесу його формування, тобто шляху засвоєння другої мови” [9, с.31]. Як зауважує Л.С.Виготський, “у випадку засвоєння іноземної мови пройдений шлях розвитку не повторюється”, засвоєння іноземної мови здійснюється “через раніше засвоєну систему, яка стоїть між мовою і світом речей” [4, с.265]. Такою системою є рідна мова, через яку відбувається процес оволодіння іноземною. Викладене переконує в тому, що в умовах формування штучного білінгвізму іншомовна мовленнєва діяльність студентів, як правило, базується на рідній мові.

У зв’язку з цим наш інтерес до теорії двомовності пояснюється її значущістю для практики викладання німецької мови в україномовній аудиторії. Методична цінність цієї теорії полягає в тому, що вона сприяє виявленню специфіки функціональної взаємодії мов у свідомості двомовця [11, с.5], вказує на необхідність врахування та використання у навчанні як об’єктивних, так і суб’єктивних закономірностей засвоєння іноземної мови на основі конкретної рідної мови та її зіставлення з іноземною.

Враховуючи той факт, що двомовність є багатоплановою, багатоплановою проблемою, яка однією своєю гранню безпосередньо стикається з проблемою навчання мов, необхідно визначити, який підхід до тлумачення сутності білінгвізму є визначальним. Теоретичний аналіз робіт лінгвістів, психологів та методистів [1; 2; 4; 6; 11; 14; 16; 17; 19; 23; 24; 25; 26; 27], в яких порушувалися питання двомовності, виявив два основні підходи: лінгвістичний та психолінгвістичний. Останній передбачає динамічний характер становлення двомовності, оскільки він дозволяє враховувати функціонування психолінгвістичних механізмів білінгва на різних ступенях його розвитку [22, с.37]. В контексті теорії мовленнєвої діяльності І.О.Зимня та С.Д.Толкачова виділяють три ступені у розвитку білінгвального стану: перший – формування і формулювання думки через посередництво рідної мови з наступним перекладом на нерідну мову (нижчий ступінь), другий – формування думки засобами рідної мови з наступним її формулюванням засобами нерідної мови (проміжний ступінь), третій – формування і формулювання думки відразу засобами нерідної мови (ступінь білінгвального стану) [7, с.97].

Виходячи зі сказаного, вважаємо правомірним стверджувати, що двомовність у штучних умовах проходить ряд стадій: від елементарного до повноцінного володіння іноземною мовою, тобто формування двомовності в умовах ВНЗ слід розуміти як динамічний процес. Початковий етап оволодіння німецькою мовою характеризується, таким чином, як етап переходу від нижчої до проміжної стадії білінгвізму і відзначатиметься “взаємодією коду нової мовної системи з внутрішньомовленнєвим кодом студента, сформованим на базі рідної мови” [1, с.67]. В залежності від цілей навчання можна формувати рецептивний (забезпечує розуміння іншомовного тексту), репродуктивний (забезпечує розуміння та відтворення почутого і прочитаного), та продуктивний (забезпечує розуміння, відтворення і породження іншомовного тексту) білінгвізм [3, с.25-29]. На цій підставі можна конкретизувати кінцеву мету навчання німецької мови як спеціальності на початковому етапі в україномовному ВНЗ як формування штучного, продуктивного, субординативного типу білінгвізму.

У зв’язку з викладеним важливо зазначити, що співвідношення мовних систем у свідомості студента в умовах субординативного типу білінгвізму є складним з психофізіологічної точки зору, оскільки функціонування мовленнєвих механізмів залежить від закономірностей співвідношення рідної та вичуваної мов і визначається стійкістю системи динамічних стереотипів, які перебудовуються в процесі навчання. Результати психофізіологічних та нейрофізіологічних досліджень підтверджують наш висновок про необхідність визнання взаємодії іншомовного мовленнєвого механізму, який формується, з механізмом, який уже сформований на базі рідної мови [21]. Як вказує Т.М.Ушакова, цілісна система словесних структур, яка склалася під час засвоєння рідної мови, визначає в своєму функ-

ціюванні перебіг ряду процесів, пов'язаних із засвоєнням іноземної мови [21, с.76-77]. Доведено, що система словесних структур рідної мови служить опорою в процесі оволодіння іноземною.

Отже, можна стверджувати, що розробка методики навчання лексико-граматичного аспекту німецької мови в умовах формування штучного білінгвізму повинна спиратися як на свою основу на виявлення особливостей взаємодії рідної та іноземної мов (української і німецької) в процесі мисленнєвої діяльності студента-білінгва.

Розуміння специфіки мисленнєвих процесів у свідомості студента, який в тій або іншій мірі володіє двома мовами, розуміння взаємодії мовних кодів у ході мисленнєвої діяльності білінгва забезпечує, в свою чергу, можливість психологічно обґрунтованого підходу до навчання німецької мови в умовах штучного білінгвізму, дає підстави для використання таких методичних прийомів, які відповідають закономірностям мисленнєвих процесів у період формування двомовності, а саме: аналізу, лінгвометодичного зіставлення та перекладу. З метою обґрунтування доцільності вказаних методичних прийомів у процесі навчання лексико-граматичного аспекту німецької мови розглянемо такі питання: по-перше, яким чином коди рідної та іноземної мов пов'язані з мисленням людини, тобто чи існує безпосередній або опосередкований (через рідну мову) зв'язок мислення з іноземною мовою; по-друге, чи пов'язаний процес оволодіння іноземною мовою з формуванням іншомовного мислення, тобто про співвідношення мисленнєвих процесів у період формування двомовності.

Вихідна теоретична позиція в нашому дослідженні стосовно проблеми співвідношення рідної та іноземної мов і мислення людини була визначена на основі осмислення психологічних концепцій взаємодії мови і мислення не лише в умовах білінгвізму, але й монолінгвізму. Процес становлення іншомовної мовленнєвої діяльності в умовах штучного субординативного білінгвізму не передбачає формування у свідомості студента нової мисленнєвої бази, тобто процес засвоєння іноземної мови "навіть чи може бути представлений як процес засвоєння нової системи мислення" [12, с.175], а процес вивчення мови не можна підміняти вивченням особливостей мислення її носіїв. Завдання полягає в тому, щоб "оволодіти іншими способами і засобами висловлення думки іноземною мовою" [8, с.147]. При цьому важливим є розмежування процесу формування та висловлювання думки іноземною мовою та процесу логічного мислення. З психологічної літератури відомо, що у свідомості людей існують дві картини світу: концептуальна і мовна [20, с.107]. Якщо концептуальна картина світу є універсальною, то мовні картини світу відзначаються своїми специфічними рисами [13, с.37]. Специфічний спосіб відображення дійсності в кожному випадку утворює, за термінологією П.Я.Гальперіна, "мовну свідомість" [5, с.95-101]. Виходячи з того, що людське мислення оформляється не лише логічними категоріями, але й мовними, П.Я.Галь-

перін вважає мовну свідомість тією ланкою, через яку здійснюється зв'язок мови з мисленням. У зв'язку з цим процес розвитку іншомовного мовлення проходить через опосередковану ланку – мовну свідомість – і характеризується необхідністю переходу від мовних форм рідної мови до форм вивчуваної. Важливою для нашого дослідження є вказівка П.Я.Гальперіна на те, що мовна свідомість вивчуваної мови повинна систематично диференціюватися, відділятися від мовної свідомості рідної мови, оскільки таке диференціювання виключає інтерференцію, а "рідна мова як головний об'єкт диференціювання з конкурента стає опорою для вивчення іноземної" [5, с.100-101].

Викладене дає підстави вважати, що процес навчання німецької мови як спеціальності в умовах штучного білінгвізму передбачає не формування нового мислення, а засвоєння нового мовного коду, який повинен розглядатися у взаємодії з уже сформованим кодом рідної мови. Виявивши залежність між рідною та іноземною мовами і мисленням, а також встановивши той факт, що виключити рідну мову із свідомості людини є неможливим, робимо висновок про те, що розуміння процесу засвоєння німецької мови як процесу оволодіння новим мовним кодом на базі первинного коду української мови обґрунтовує не лише правомірність, але й необхідність організації такого навчального процесу з іноземної мови який побудований на зв'язках між українською та німецькою мовами і в якому враховується реальна присутність першої мови в ході мисленнєво-мовленнєвої діяльності студента.

1. Аствацатрян М.Г. Обучение иностранному языку в условиях подвижного субординированного билингвизма (на примере немецкого языка в армянской школе): Дис. ... д-ра пед. наук. – М., 1988. – 370 с.
2. Вайнрайх У. Языковые контакты. Состояние и проблемы исследования / Перевод с англ. Ю.А. Жлуктенко. – К.: Вища школа, 1979. – 245 с.
3. Верещагин Е.И. Психологическая и методическая характеристика двуязычия (билингвизма). – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1969. – 160 с.
4. Выготский Л.С. Проблемы общей психологии // Собр. соч. под ред. В.В. Давыдова: В 2 т. – М.: Педагогика, 1982. – Т.2. – 504 с.
5. Гальперин П.Я. Языковое сознание и некоторые вопросы взаимоотношения языка и мышления // Вопр. философии. – 1977. – № 4. – С.95-101.
6. Жлуктенко Ю.А. Лингвистические аспекты двуязычия. – К.: Вища школа, 1974. – 176 с.
7. Зимняя И.А., Толкачева С.Д. Сопоставительный анализ текста на русском и иностранном языках как прием повышения уровня владения иностранным языком // Психология билингвизма / Сб. науч. тр. / Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. М.Тореза. – 1986. – Вып. 260. – С.95-103.
8. Зимняя И.А. Психология обучения неродному языку. – М.: Рус. яз., 1989. – 219 с.
9. Имамдзев Н.В. Некоторые вопросы типологии билингвизма // Психологические и лингвистические аспекты проблемы языковых контактов / Межвузов. темат. сб. – Калинин, 1978. – С.31-41.
10. Карлинский А.Е. Специфика естественного и искусственного билингвизма и

- теория обучения иностранным языкам // Зарубежное языкознание и лит-ра / Сб. статей. – Алма-Ата, 1972. – Вып.2. – С.26-34.
11. Карлинский А.Е. Основы теории взаимодействия языков и проблема интерференции: Дис. ... д-ра филол. наук. – Алма-Ата, 1980. – 311 с.
  12. Колшанский Г.В. Теоретические проблемы билингвизма // Лингвистика и методика в высшей школе / Сб. науч. тр. / Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. М.Тореза. – 1967. – Вып.4. – С.165-178.
  13. Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке / Отв. ред. А.М.Шахнарович. – М.: Наука, 1990. – 108 с.
  14. Коршук Е.В. Психолингвистическая типология межъязыковой лексической интерференции: Дис. ... канд. филол. наук. – Минск, 1987. – 186 с.
  15. Лапидус Б.А. Некоторые теоретические вопросы методики обучения иностранным языкам: Хрестоматия / Сост. А.А.Леонтьев. – М.: Рус. яз., 1991. – С.61-69.
  16. Леонтьев А.А. Психолингвистические и социолингвистические проблемы билингвизма в свете методики обучения неродному языку // Психология билингвизма / Сб. науч. тр. / Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. – 1986. – Вып.260. – С.25-31.
  17. Миньяр-Белоручев Р.К. Механизм переключения с одного языка на другой в условиях билингвизма // Психология билингвизма / Сб. науч. тр. / Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. М.Тореза. – 1986. – Вып. 260. – С.31-38.
  18. Миньяр-Белоручев Р.К. О принципах обучения иностранным языкам // Общая методика обучения иностранным языкам: Хрестоматия / Сост. А.А.Леонтьев. – М.: Рус. яз., 1991. – С.43-53.
  19. Михайлов М.М. Дваязычие: проблемы, поиски ... – Чебоксары: Чувашское книжное изд-во, 1989. – 150 с.
  20. Серебрянников Б.А. Роль человеческого фактора в языках: Язык и мышление. – М.: Наука, 1988. – 242 с.
  21. Ушакова Т.Н., Павлова Н.Д., Зачесова И.А. Речь человека в общении. – М.: Наука, 1989. – 192 с.
  22. Фомин М.М. Теоретические основы обучения третьему языку в условиях естественного координативного и субординативного билингвизма: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук. – М., 1973. – 37 с.
  23. Хауген Эйнар. Языковой контакт // Новое в лингвистике. – М.: Прогресс, 1972. – Вып. VI. – С.62-75.
  24. Хэртвиг Е.И. Роль сопоставительного анализа при обучении лексическому аспекту устной речи на иностранном языке в школе и вузе. – Л.: ЛГПИ, 1972. – С.88-93.
  25. Щерба Л.В. К вопросу о двуязычии // Языковая система и речевая деятельность. – Л.: Наука, 1974. – С.313-343.
  26. Juhasz J. Probleme der Interferenz. – Budapest, 1970. – 173 S.
  27. Lambeck K. Kritische Anmerkungen zur Bilingualismusforschung. – Tübingen: Narr, 1984. – 140 S.

Bozhena Marunevych

PSYCHOLOGICAL ASPECT OF ARTIFICIAL BILINGUISM PROBLEM IN TEACHING GERMAN

The article deals with the psychological aspect of the problem of artificial bilingualism in reference to teaching the German language at the foreign languages department. The author reasons the necessity of organizing teaching process taking into account the deeply rooted system of one's native language in the mind of the learner

Людмила Клименко

СТРУКТУРА І ЛЕКСИКА НАУКОВОЇ СТАТТІ

Слід визнати, що для аспіранта чи наукового співробітника наукова стаття є основним джерелом наукової інформації із-за кордону. Від матеріалів, що мають обмежену наукову цінність, таких, як комерційні, оглядово-кон'юнктурні або рекламні, наукова стаття відрізняється певними загальними ознаками та особливостями:

1. Значно більший об'єм.
2. Регламентована структура, що має вступні та кінцеві підрозділи, такі, як Abstract / Анотація; Notation / Прийняті позначення; Introduction / Вступ; Summary or Conclusion / Висновки; Acknowledgment / Подяка колегам; Reference / Список використаної літератури.
3. Наявність математичного апарату, а також таблиць, графіків та креслень.
4. Наукова стаття часто готується групою авторів, оскільки до цього спонукає комплексний характер більшості сучасних досліджень.
5. Публікація в "серйозних", зазвичай без рекламних матеріалів, наукових журналах типу "Proceedings of...", "Acta Physica", "Nuclear Physics", "Letters Nuovo Cimento" та ін. [4, с.14].

Тепер для виявлення й аналізу лексичних особливостей друкованого тексту впроваджена машинна обробка достатньо великої кількості різноманітної текстової інформації, в результаті чого формуються корпуси лексики об'ємом 1-1,5 млн. одиниць. Аналіз відображає інформаційну цінність слів, що зустрічаються досить рідко. Це зазвичай вузькоспеціалізовані слова або нові терміни. Лінгвісти часто користуються частотними кривими для визначення лексичних мінімумів. Крім цього, спеціаліста цікавлять рідковживані слова, нові терміни.

Аналізуючи корпуси слів, сформованих на базі масивів науково-технічних текстів, можна виділити такі лексичні та граматичні особливості, що є характерними для наукової статті [2, с.64]:

1. Поширеність слів з грецькими та латинськими коренями, суфіксами та префіксами, які навряд чи вживаються у побутовій розмові чи в текстах суспільно-політичного характеру.
2. Вживання математичної та логічної знаколітерної символіки, яка запозичена з алгоритмічних мов знакових систем і яка не збігається з прийнятими системами позначень в нашій мові.
3. Вживання назв фізичних законів, математичних процедур та методів, що не збігаються з прийнятими в Україні.
4. Високий рівень інформаційної цінності вузькоспеціальних і нових термінів, які характеризуються дуже низькою частотністю.

5. Часте вживання вузькоспеціальних акронімів і скорочень, які відомі виключно вузькому колу спеціалістів.

6. Поширення вживання складних термінологічних груп, які мають у своєму складі до 6-8 лівих означень і прийменникове означення справа.

7. Переважне використання пасивних конструкцій. Вчені віддають перевагу пасивним конструкціям не для того, щоб виключити особистісний елемент, а для того, щоб надати вищого статусу найважливішій ідеї і поставити на перше місце сам предмет обговорення.

8. Часте вживання перехідних слів, що слугують встановленню логічної послідовності міркувань, переходу від одного твердження до іншого:

according to / відповідно

again / знову, ще раз

albeit / хоч

also / також

besides / крім того

but / але

correspondingly / відповідно

finally / нарешті

further / далі

furthermore / більше того

henceforth / звідси і далі

however / однак

likewise / аналогічно, подібним чином

moreover / більше того

notwithstanding / незважаючи на

otherwise / в іншому випадку

similarly / аналогічно

since / оскільки

still / і все ж, все-таки

subsequently / як наслідок

then / тоді

therefore / тому

thus / таким чином

viz (videlicet Z) / конкретно

whereas / беручи до уваги

yet / незважаючи на це

Крім перехідних стройових слів, у структурі наукової статті в повній або скороченій формі важливу роль відіграють і перехідні звороти, фрази і навіть речення:

aside from / крім

as a consequence / в результаті

at the same time / в той же час

if and only if / якщо і тільки якщо

in accordance with / згідно з, відповідно до

in so far as / оскільки, так як

in as much as / беручи до уваги

for example

for instance   наприклад

e.g.

exempligratia Z

on the one hand / з одного боку

on the other hand / з іншого боку.

9. Ряд авторів віддає перевагу запозиченим, більш складним для розуміння словам, хоча їх вживання не несе жодного додаткового смислового навантаження. Так, наприклад, слова у лівій колонці із поданих нижче пар слів-синонімів надають тексту додаткового відтінку наукоподібності, в той час як слова в правій колонці – відтінку простоти:

aggregate	total
approximately	about
attempt	try
commence	begin
complete	finish
contemplate	think
emerge	come out of
endeavor	try
establish	start
forecast	predict
mobile	movable
obtain	get
progress	advance
proportion	part
remainder	rest
reply	answer
request	ask
research	study
seek	try
sufficient	enough
terminate	end
transmit	send
utilize	use

10. Зростає стандартизація загальнонаукової лексики у зв'язку з роботою типових структурних форм організації наукового матеріалу і розповсюдженням використання персонального комп'ютера як співавтора наукової статті [1, с.32].

Пошукове читання з метою ознайомлення з іноземним текстом можна розглядати як свого роду різний ступінь передбачення подальшого змісту

тексту ("guess game"). Успішність отримання інформації з тексту в значній мірі визначається об'ємом апріорної інформації щодо подальшого змісту тексту. Типові структурні форми організації наукового матеріалу, подані на екран персонального комп'ютера при написанні наукової статті, як і наявні структурно-інформаційні підрозділи наукової статті, в склад яких входять ці типові структури, полегшують і уніфікують процес оформлення результатів наукових досліджень і підвищують рівень апріорної інформації для особи, що одержує повідомлення. Основними структурно-інформаційними підрозділами наукової статті є [3, с.25]:

1. назва наукової статті і супутня інформація, що входить у назву.
2. Автор наукової статті, авторські та редакційні зноски.
3. Анотація та ключові слова.
4. Прийняті позначення.
5. Вступ.
6. Основна, або інформаційна частина наукової статті, яка включає внутрішню систему рубрикації.
7. Висновки.
8. Подяка колегам та організаціям.
9. Додаток, що вміщує математичні висновки.
10. Бібліографія.

Кожен з 10 структурно-інформаційних підрозділів наукової статті має своє призначення, виконує конкретні функції і є носієм відповідної інформації. Знання цих параметрів дозволить спеціалісту, що працює з іноземними джерелами, швидко і з високою ефективністю виконувати всі види робіт, пов'язаних з інформаційним забезпеченням досліджень.

1. Беньямина В.Н. Жанры английской научной речи (композиционно-речевые формы). – К.: Наукова думка, 1988 – 121 с.
2. Григоров В.Б. Как работать с научной статьей. – М.: Высш. школа, 1991. – 200 с.
3. Серикова А.С. Основы композиции и реферирования текстов на английском языке: учебное пособие. – Москва: Высш. школа, 1980. – 87 с.
4. Ступин Л.П., Лапицкий А.Н. Английский язык на научных конференциях. – Ленинград: Изд-во Ленинградск. ун-та, 1984. – 139 с.

Lyudmyla Klymenko

STRUCTURE AND VOCABULARY OF SCHOLASTIC PAPER

The article deals with the structure and vocabulary of scientific texts. The author determines the main parameters of the scientific article and studies lexical and grammar peculiarities characteristic of a scientific text which are necessary to know to clearly understand the information.

Елла Мінцис

КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКОГО ЕСЕ

Відомо, що письмове мовлення є вторинним і засвоюється не так легко, як усне. Згідно з Г.Делаганті та Д.Гарвеем, письмове мовлення навчаються, а навички усного мовлення набуваються [5, с.344]. Набування знань – це несвідомий процес, який здійснюється через досвід і експериментування. Навчання, навпаки, є свідомий, відносно упорядкований процес, який базується на увазі, аналітичному мисленні тощо. Навчання творчого письма може відбуватися у процесі читання тексту, аналізу структури і стилю прочитаного, вивчення граматики і лексики, наслідування прочитаного і, нарешті, самостійного написання твору.

Одним із способів творчого висловлення думки на письмі є есе, невеликий художньо-публіцистичний, прозаїчний твір на абстрактно-філософську, естетичну, літературно-критичну тему [4, с.293]. Він складається з серії особистих влучних зауважень автора, який виражає своє ставлення до змальованих явищ, подій і персонажів, дає їм оцінку. О.Гончар справедливо зауважив, що есе – “це не те, з чого не вийшло оповідання, як дехто думає. Це твір оригінального жанру і, як великий художній твір, може бути виконаний по-мистецькому і мати цілком самостійну художню вартість” [2, с.147].

Есе виникло в Англії у XVI столітті як наслідування лаконічної літературної форми, створеної французьким письменником Монтенем. Великої популярності есе набуло у XVII-XVIII століттях. Автори торкалися питань суспільного устрою, розглядали моральні та етичні проблеми. У XIX столітті ця літературна форма все більше набуває типових рис журнальних статей. У XX столітті тематика есе стає більш різноманітною.

Мова есе відрізняється від мови наукових статей і доповідей. Есе звичайно пишуть від першої особи. Це дає автору можливість індивідуально і емоційно оцінювати змальовані події і факти, користуючись при цьому різноманітними стилістичними засобами. Одною з характерних рис есе є лаконічність. Залежно від індивідуальної манери автора есе наближається до різних стилів: наукової, художньої прози тощо, не втрачаючи своїх типових рис. Аналіз 66 творів американських письменників дає можливість відзначити такі найбільш характерні композиційні особливості есе:

1. Заголовок (title).

З лінгвістичної точки зору – це ім'я твору, з семіотичної – його перший знак. Запропонована І.В.Арнольд типологія заголовків дає можливість застосувати два підходи до їх аналізу [3, с.53]. Згідно з першим заголовки можуть бути виражені:

- називним реченням (H.Keller. The Most Important Day);
- словом (Z.Huges. Salvation);

- наказовим реченням (E. Bigler. Give Us Jobs, Not Admiration);
- розповідним реченням (S. Hyde. Boy Meets Bear);
- герундіальним зворотом (D. Raymond. On Being 17, Bright and Unable to Read);
- інфінітивним зворотом (K. Stanat. How to Take a Job Interview);
- окличним реченням (M. O'Neill. Let's Hear it For Losers!);
- питальним реченням (J. Jellison and John Harvey. What is Freedom?).

Другий підхід пов'язаний з характером образності заголовка та зі змістом твору. Назва есе у стислій формі містить головну ідею твору, є ключем до його розуміння. Але повністю заголовок можна зрозуміти тільки після прочитання цілого твору, сприймаючи його як структурно-семантичну єдність.

2. Ключове речення (thesis).

Від цього композиційного елемента залежить тема і зміст есе, з ним пов'язано все, що сказано письменником. Найчастіше це речення зустрічаємо на початку твору (у першому чи другому абзаці). Наприклад, у творі Гелен Келлер "Найважливіший день" ("The Most Important Day") ключове речення є першим: "The most important day I remember in all my life is the one on which my teacher, Anne Mansfield Sullivan, came to me" [6, с.17]. Він частково пояснює назву твору, визначає хід розповіді і привертає увагу читача. У віці 18 місяців через хворобу Гелен Келлер втратила зір і слух. За допомогою вчительки Енн Саліван вона змогла перебороти ці страшні недуги, закінчити коледж і стати письменницею. У творі змальовані перші кроки, які робила семирічна сліпа і глуха дівчинка у світі предметів і слів під чуйним керівництвом вчительки.

Ключове речення рідко трапляється у кінці твору. Наприклад, Джеймс Л. Кол'єр у есе "Страх на ім'я "виклик" ("Anxiety: Challenge by Another Name") у хронологічному порядку розповідає про своє життя. Перелічені факти допомагають відобразити головну ідею твору – люди повинні перемагати страх перед новим, невідомим. Ця ідея виражена у двадцятій абзаці так: "The point is that the new, the different, is almost by definition scary. But each time you try something, you learn, and as the learning piles up, the world opens to you" [6, с.30].

3. Початок і закінчення (beginning and ending).

Незалежно від обсягу твору ці структурні елементи відіграють дуже важливу роль у його композиції. Проведений аналіз дозволяє виділити такі види початку:

- зображення факту з повсякденного життя (J. Jellison and J. Harvey. What Is Freedom?);
- констатування головної думки твору (K. Stant. How to Take a Job Interview);
- цікавий чи вражаючий факт, який одразу привертає увагу читача (A. Rosa and P. Eschholz. Hugh Troy: Practical Joker);

- наказове речення (R. Heilbroner. Don't Let Stereotypes Warp Your Judgements) та інші.

Закінчення у більшості випадків перефразовує початок чи основну думку есе, повторюючи ключові слова, ідеї. Воно може вразити читача цікавим (кумедним, трагічним) фактом, співзвучним з головною ідеєю. Часто в кінці твору автор робить висновок. Наприклад, Анна Куїндлен так розпочинає і закінчує твір "Лицар і блазень" ("The Knight and the Jester") про своїх дітей і проблеми виховання: "Sometimes I think you can tell everything about my two children by watching them sleep at night... Both look like angels when they are asleep, although neither is anything quite so two-dimensional as angelic. Children are not easy, no matter what mothers sometimes like to think in their attempts to turn all this tortured family calculus into plain arithmetic" [6, с.327].

4. Цілісність, або когерентність (unity).

Усі факти, змальовані в есе, повинні бути логічно пов'язані з ключовим реченням, з головною ідеєю. Будь-який відступ від цієї умови порушує структурну єдність твору. Вдало проілюстрована ця композиційна риса у творі Стюарта Чейза "Надмірне узагальнення" ("Over-generalizing"). Усі частини твору пов'язані з ключовим реченням з першого абзаца: "...not can two or three cases often support a dependable generalization", яке стверджує, що висновки, узагальнення, які зроблені на основі кількох фактів, можуть бути шкідливими. Абзаци 2 і 3 ілюструють головну ідею прикладами; в абзаці 4 автор пояснює, як відбувається надмірне узагальнення; в абзаці 5 аналізує причини цього явища. У кінці автор перефразовує ключове речення, тим самим підтримуючи найважливіший аргумент твору.

5. Порядок викладення фактів (organization).

Зображені в есе факти не можуть бути представлені хаотично. Їх потрібно розмішувати у певній послідовності. Найбільш типовими способами викладення фактів є часовий, просторовий і логічний. Перший змальовує перебіг подій у хронологічному порядку, другий вказує напрямок руху, останній розташовує факти залежно від авторського задуму: від загального до конкретного, від відомого до менш відомого, від незначного до важливого тощо. Наприклад, у творі "Напишіть листа" ("Reach Out and Write Someone") Лін Венцель пише про листування як про один із видів мистецтва, аналізує його розвиток та зміни і розташовує факти у хронологічному і логічному порядку.

6. Абзац (paragraph).

Більшість лінгвістів розглядають абзац як композиційно-стилістичну одиницю. Деякі автори вважають його синтаксичною одиницею, невеликим за обсягом, логічно побудованим, когерентним есе, яке має чіткий поліграфічний критерій. Усі речення в абзаці пов'язані з його головною думкою. Абзац може складатися з 50-250 слів. Його розміри залежать від задуму і стилю автора. У результаті встановлена така закономірність: у біль-

шості есе перший і останній абзаци невеликі і не відрізняються розмірами від решти. Лише у дев'яти есе початковий і кінцевий абзаци значно більші, а два твори складаються з одного суцільного абзаца.

7. Зв'язність, або когезія (transition).

Це категорія, яка, з одного боку, є характеристикою есе як лінгвістичного об'єкта, а з іншого – відображає глибинні зв'язки і характер модельованої у тексті об'єктивної дійсності, де домінує загальний зв'язок явищ. Як зазначив М.К.Гей, “Слова у творі пов'язані між собою. Цей зв'язок стане дійсно астрономічним, якщо взяти до уваги, що кожне слово, словесний фрагмент реагує не ізольовано, а у різних сполученнях, комбінаціях і варіаціях, без яких неможливе становлення образу” [1, с.201].

Зв'язність есе досягається за допомогою вживання різних типів: 1) конекторів, які виражають доповнення (again, and, moreover, besides), причину і наслідок (therefore, consequently, thus), порівняння (similarly, likewise), протиставлення (but, however, on the contrary, nevertheless), місце (elsewhere, nearby, around, farther on), час (afterward, meanwhile, lately, when, soon); 2) займенників замість іменників з попереднього речення, наприклад, I reached the top (of the hill), where Richie and Micah anxiously awaited their turns. They wanted to try it standing up. (D.Vescey, Old at Seventeen); 3) повторів і паралельних конструкцій, наприклад, We drifted with the current for a while, both a little thrilled, both a little terrified. (S.Hyde, Boy Meets Bear); 4) антитез: Though these two women lost the freedom to run off to the beach or to a bar, they gained something else... (L.Brown, Why I Want to Have a Family); 5) синонімів, наприклад, shook down, burned up, damaged, destroyed, wiped out. (J.London, An Eye-Witness Account of the San-Francisco Earthquake); 6) питань-відповідей, наприклад, What's got it to do with courtesy? – That is what it has to do with it: Having thrown out the old, dead, hypocritical rules... (L.Sagal, Modern Courtesy).

Таким чином, проведений аналіз дозволяє зробити такі висновки:

1. Есе є однією з найбільш лаконічних літературних форм, які застосовуються у викладанні письмового мовлення, творчого письма на старших курсах факультетів іноземних мов.

2. Найтиповішими композиційними особливостями англійського есе є: заголовок, ключове речення, початок і закінчення, когерентність, порядок викладення фактів, абзаца, когезія. У більшості творів автори використовують композиційний прийом обрамлення, тобто початок і закінчення утворюють певну рамку, в яку “вставлена” розповідь. Серед заголовків переважають такі граматичні структури: називне речення, одне слово (іменник), розповідне речення. Абзаци, з яких складаються есе, переважно невеликі. Авторі часто використовують комбінований спосіб викладення фактів (хронологічний і логічний, просторовий і логічний тощо).

1. Гей Н.К. Искусство слова - М.: Наука, 1973. - 321 с.

2. Проблеме. Жанри. Мастерність // Літературно-критичні статті. – К., 1977. – Вип.1. – 98 с.
3. Тураева З.Я. Лингвистика текста – М.: Просвещение, 1986. – 126 с.
4. Galperin, I.R. Stylistics – М.: Higher School Publishing House, 1977. – 351 p.
5. Delahunty, G.P. and J.J.Garvey. Language, grammar and communication. A course for teachers of English. – N.Y.: McGraw-Hill Inc., 1994. – 442 p.
6. Models for writers: Short essays for composition. – N.Y.: St.Martin's Press, 1989. – 415 p.

Ella Mintsys

COMPOSITION OF THE ENGLISH ESSAY

The paper analyses the most typical compositional peculiarities of the English essay (on the basis of works by modern American writers). They are: title, thesis, beginning and ending, unity, organization, paragraph and cohesion. The results of the research can have practical application: they can be used in teaching creative writing at the senior courses of the Romance-Germanic Department.

Галина Реус

ІНТЕГРУВАННЯ БАЗОВИХ ВМІНЬ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

При викладанні іноземних мов важливо не тільки дати учням практичні знання граматики та лексики мови, що вивчається, але також розвинути у них розуміння того, як мова використовується для спілкування. Граматику, лексику, фонетику необхідно подавати в комунікативних контекстах для формування в учнів розуміння того, як ці форми вживаються у мовленні. Вміння аудіювати, говорити, читати та писати необхідно розвинути за допомогою реалістичних видів навчальних завдань, які забезпечують максимум практичних можливостей для використання мови, що вивчається.

У реальному процесі спілкування окремі види мовленнєвої діяльності функціонують, як правило, інтегровано. Наприклад, розмова – це аудіювання і говоріння, а заповнення форми передбачає читання і письмо. Інтегровані уміння – це уміння використовувати у будь-якому співвідношенні чотири основні види мовленнєвої діяльності у комунікативному акті. Спроба відділити те, що часто функціонує як інтегроване уміння, видається штучною. Аудіювання найчастіше веде до говоріння. Введення та закріплення нового матеріалу відбувається за допомогою сприйняття на слух. Якщо ж для введення матеріалу використовується підручник, активізуються говоріння і читання.

Розглянемо на прикладі, як інтегруються чотири види мовленнєвої діяльності на уроці.

При введенні конкретної теми вчитель робить невеликий вступ і ставить питання (аудіювання, говоріння); читається текст (читання); проводиться парна або групова робота (аудіювання, говоріння); обговорення і занотовування основних положень дискусії (говоріння, письмо); висновки з теми в усній або письмовій формі (говоріння, письмо).

Ці завдання і види роботи взаємопов'язані і впливають одне з одного, кожне завдання є логічним продовженням попереднього і одночасно підготовкою до наступного. Таким чином, навички тренуються не ізольовано, а за допомогою низки видів мовленнєвої діяльності, кожен з яких створює передумови для виконання наступних завдань.

Режим впровадження на уроках послідовних, взаємопов'язаних завдань, які сприяють інтегруванню вмінь, має дві переваги: 1) учні мають можливість тренувати і розширювати обсяг певних мовних структур; 2) розвиток навичок усіх чотирьох видів мовленнєвої діяльності здійснюється у конкретному контексті [1]. У першому випадку комбінація вмінь залежить від структури, яка вивчається, та виду мовлення – писемного чи усного, в якому ця структура більш поширена. У другому випадку ця комбінація залежить від того, на розвитку якого вміння вчитель концентрує свою увагу на даному етапі.

Чотири види мовленнєвої діяльності можуть використовуватись на уроці в будь-якій послідовності. Звичайно (але не обов'язково), аудіювання передує говорінню, читання – письму. Це означає, що учні спочатку сприймають чужу інформацію, а потім видають свою власну. Таким чином, рецептивні вміння передують продуктивним. Письмове завдання здебільшого виконується наприкінці ланцюжка послідовних завдань. Це хороший спосіб завершити або підсумувати все зроблене і ввести домашнє завдання.

Ми не можемо очікувати від учнів виконання завдання, якщо у них не буде відповідної мотивації та орієнтації чи якщо ми не створимо відповідну лінгвістичну базу для його виконання. Інтегрування вмінь передбачає, що вчитель спрямовує діяльність учнів, подаючи їм приклад, модель або інші орієнтири для виконання завдання. Це створює базу для подальшого виходу інформації, а також для більш ефективного розвитку кожного виду мовленнєвої діяльності окремо. На думку Д.С.Річардса, підхід інтегрування вмінь розвиває всі види мовленнєвої діяльності, створюючи реальні чи реалістичні ситуації, які забезпечують учням можливість розуміння практичних функцій англійської мови і умов їх використання [3]. Учень отримує реальну практику і готує себе до участі у майбутніх комунікативних подіях. Такий підхід дозволяє учням зрозуміти доцільність використання тих чи інших мовних структур у різних контекстах та з різними співрозмовниками.

Підхід інтегрування вмінь передбачає також різноманітність завдань і різні форми роботи, що знімає втому, підтримує інтерес до навчання стимулює активність учнів.

Сучасні методики викладання іноземних мов пропонують різноманітні комунікативні методи розвитку мовленнєвих умінь, за допомогою яких учитель може створювати на уроках ланцюжок послідовних, взаємопов'язаних завдань, що сприяють інтегруванню вмінь. Це різні види читання :

– переглядове (*skimming*) – вид читання, спрямований на формування загального враження про текст, часто з метою подальшого детального вивчення його окремих частин (наприклад, пошук літератури до теми з використанням анотацій);

– пошукове (*scanning*) – вид читання, спрямований на пошук у тексті конкретної інформації;

– ознайомче – (*gist reading*) – читання для розуміння основного змісту;

– читання з метою передачі основного змісту (*summarizing*);

– читання з метою формування власних висновків;

– так зване “мозаїчне” читання (*jigsaw reading*) – клас поділяється на групи, кожна з яких отримує частину тексту, після чого відбувається обмін інформацією з метою зібрати воедино весь текст або ситуацію.

У такий спосіб можна проводити й аудіювання (*jigsaw listening*).

Інші дієві методики аудіювання – це :

– екстенсивне аудіювання – для розуміння основного змісту;

– слухання і прогнозування змісту і форми;

– конспектування тощо.

При навчанні письма використовуються такі види роботи, як:

– заповнення форм, бланків, схем, анкет;

– опис;

– есе.

Ефективними методиками навчання усного мовлення є:

– заповнення пропусків або інформаційних пропусків – імітація реальних життєвих ситуацій: спілкування двох і більше учасників, які володіють різною інформацією;

– рольова гра – умовно комунікативне завдання для активізації вивченого матеріалу, для виконання якого учні отримують відповідні соціальні ролі та ситуації спілкування;

– дискусія;

– проектна робота, метою якої є підготовка і презентація проекту (альбому, газети, путівника тощо).

Отже, інтегрування вмінь є невід'ємною частиною та принципом комунікативно-орієнтованого викладання мов. На думку Т.Хатчінсона, цей підхід дає можливість тісно пов'язати навчальний процес з життєвими ситуаціями [2]. Він також вимагає атмосфери відкритої співпраці й активної участі учнів у процесі їх навчання на уроці та дає можливість задовільнити потреби учнів, які належать до різних вікових категорій і мають різні мовні здібності.

1. Cranmer, D. and C. Read. At the chalkface. - Thomas Nelson and Sons, Ltd., 1991*
2. Hutchinson, T. Introduction to project work. - Oxford University Press, 1995.
3. Richards, J.C. English for international communication. - Cambridge University Press, 1997.

Halyna Reus

INTEGRATION OF BASIC SPEECH SKILL.

The article highlights advantages of integrative approach to teaching basic language skills.

Інна Черних

БАГАТОВЕКТОРНА КОМУНІКАЦІЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ ТА ЗАСОБИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ У НАВЧАЛЬНІЙ АУДИТОРІЇ

Спілкування є метою і засобом надбання мовних навичок. Але не буде перебільшенням сказати, що мовлення, яке продукують учні в класі, відбувається за дуже штучних умов. І, можливо, найбільша проблема вчителя – це звести місточок між штучним використанням мови і справжнім вживанням її поза межами класу.

Багато вчителів вважають, що підвищення рівня мовної компетенції учнів до такого ступеня, коли ті розуміють і правильно відтворюють мовну форму, означає засвоєння цієї форми. Проте це тільки половина процесу навчання. Друга і найбільш важка частина цього процесу полягає в тому, щоб навчити учнів користуватися набутими навичками, “вести їх в дію” [1].

У чому ж полягає проблема? Певний обсяг мовної роботи в класі добре контрольований, що є до певної міри необхідним, особливо на ранній стадії навчання. Учитель ініціює мовну діяльність і керує нею, тобто він дає учням завдання, слідкує за їх виконанням, виправляє помилки, говорить, використовуючи половину часу, друга половина відводиться мовленню учнів. Учитель контролює тему бесіди, пропонуючи слова і звороти, які використовуватимуться у вправі, або добираючи певний комплекс мовних і навчальних матеріалів – підручників, наочності тощо.

Маючи на меті спілкування у процесі навчання іноземної мови, вчитель вводить практику вільного мовлення, використовує парну і групову роботу.

При вільному спілкуванні організація процесу навчання і роль учителя змінюються кардинально. Учитель може ініціювати мовну діяльність, але не керує нею. Виправлення помилок не є основною метою вчителя – учні повинні впоратися самі. Об'єм мовлення вчителя зводиться до мінімуму.

* Джерела 1-3 див. фонди віртуальної бібліотеки: LING 215 Web Page. Linguistic Dept., Cambridge University / www.oxbridge.lib.net

му: говорять переважно учні. Вчитель не контролює теми розмови, а тільки пропонує їх. В ідеалі учні самі обирають напрямок своєї розмови.

Р.Хаббард і Б.Торнтон зазначають, що перехід від контрольованого до вільного мовлення може бути здійснений двома шляхами: перший – це перегляд і зміна системи контролю вчителем роботи класу; другий – це зміна типу діяльності з тої, що не передбачає право вибору учнем виду діяльності, на ту, що дає учневі більшу свободу вибору. Цій меті найбільше відповідають парна і групові роботи [2]. Одна з переваг цих форм роботи та, що тривалість мовлення учнів значно збільшується, але зазначимо, що при обидвох типах організації роботи класу необхідна ретельна підготовка.

При груповій роботі учні працюють одночасно в групах по троє або більше, а вчитель переходить від групи до групи, надаючи допомогу, стежить за правильністю виконання завдання. Групові роботи, зазвичай, більше орієнтовані на виконання конкретного завдання, тобто учні мають виконати певне завдання і покликати вчителя, коли закінчать його. Як правило, цей вид роботи потребує більше часу, ніж парна робота, і він добре підходить учням середнього і вищого рівня підготовки.

У спілкуванні відбувається передача інформації. Тому ми повинні забезпечити мотивацію інформативної мовленнєвої діяльності. Це підбір цікавих тем для обговорення з урахуванням потреб учнів, використання різноманітних ситуацій мовлення, надання інформативної підтримки тощо.

Основним принципом успішної комунікації є наявність інформаційної прогалини у одного або багатьох із співрозмовників, оскільки важливим складником комунікативної діяльності є обмін інформацією. Дотримання цього принципу наближає мовну діяльність учнів до реального користування мовою: один учень знає те, чого не знають інші, і тільки із заповненням цього інформаційного пропуску завдання може бути виконаним. Наведемо приклади групової роботи:

- а) обговорити і знайти відповіді на питання до прочитаного або прослуханого тексту;
- б) скласти і записати оповідання за картинками;
- в) розв'язати проблему або дійти згоди у колективному вирішенні якогось питання.

Є декілька типів і форм групової роботи: так зване “пірамідальне обговорення”, дискусії, деякі види ігор, рольова гра, проектні види роботи, опитування, анкетування тощо [2].

Для успішної практики вільного мовлення слід чітко визначити його мету (наприклад, вирішити, хто з претендентів отримає роботу, скласти путівник, випустити газету, скласти текст листівки про спортивне змагання). Крім цього учень повинен отримати чіткі настанови щодо виду мовленнєвої діяльності: прослухати, опрацювати, записати інформацію і таке інше. Учень отримує інформацію з метою подальшого її використання – це один з основних принципів комунікації.

Зупинимося на таких видах групової роботи, як рольова гра і виконання проекту.

Демонстрація рівня лінгвістичної компетенції учнів під час рольової гри допомагає вчителю встановити зворотній зв'язок, тобто отримати інформацію про те, як добре учні засвоїли вивчене. Рольова гра – це той метод, який дозволяє максимально збільшити тривалість мовлення учнів, забезпечує різноманітність мовленнєвої діяльності, ставить учня, а не вчителя в центр уваги. Два основні типи гри – це розв'язання конфлікту і виконання завдання (докладно про види і форми рольової гри див. [3]).

Успішна реалізація цієї форми роботи залежить від таких чинників:

а) обов'язкова наявність мети. Рольова гра повинна мати конкретний результат, задля якого працюють учні, що підвищує мотивацію та ефективність гри;

б) роль вчителя. Вчитель знаходиться не перед класом, а поза колом працюючих, переходить від однієї групи до іншої або приєднується до однієї з груп як рівноправний учасник;

в) місце рольової гри серед інших видів роботи. Надмірне захоплення рольовою грою призводить до нехтування такими важливими аспектами навчання, як лексика, граматики тощо;

г) добір лексичних одиниць і підготовка до гри. Необхідна лексика визначається вчителем заздалегідь. Альтернативна методика: учням пропонуються тільки ситуації та ролі, вони самі визначають обсяг і зміст необхідної інформації під час дискусії, що передує грі. Підготовка до гри є не менш важливим елементом мовленнєвої діяльності, ніж сама гра;

д) розподіл ролей. Рекомендується розподіляти ролі за допомогою рольових карток, на яких коротко подається необхідна інформація;

е) організація гри. Правильне розташування груп учнів у класі: члени групи розміщуються колом, обличчям один до одного; групи рівновіддалені одна від одної;

є) подолання надмірної стриманості учнів під час рольової гри. Рольова гра відбувається не перед класом, а в усіх групах одночасно; мета цієї діяльності не демонстрація лінгвістичної та комунікативної компетенції, а навчання безпосереднього спілкування;

ж) проблема невиправлених помилок. Вчитель надає допомогу конкретному учневі, не зупиняючи роботу решти класу, наприклад, допомагає у пошуку слова. Рекомендується виправляти не всі помилки, а тільки найсерйозніші. Це розглядається як необхідний компроміс, у результаті якого значно збільшується тривалість мовлення учнів.

Підсумовуючи значення рольової гри, зазначимо, що це хороший діагностичний прийом, який висвітлює вчителю панораму недоліків і досягнень у розвитку комунікативних навичок учнів.

Проектна робота для більшості вчителів, які викладають англійську мову, – досить новий підхід.

Проект – це невелика дослідницька чи творча робота на певну тему, де характер змісту і презентації визначається виключно учнями. Особистісно зорієнтований характер проектної роботи має декілька переваг. Це, передусім, мотивація, що забезпечується свободою вибору і є ключем до успішного вивчення мови.

Проектна робота – це навчання через діяльність, тому що учні збирають інформацію (у бібліотеці, через інтернет, шляхом опитувань, інтерв'ю тощо), обробляють і аранжують, ілюструють та презентують її.

Сучасні підходи до проблем навчання передбачають виховання в учнів ініціативи, незалежності, уяви, самодисципліни, вміння співпрацювати з іншими і проводити дослідження. Проектна робота є практичним шляхом досягнення цих освітніх цілей. Застосування знань, надбаних на уроках з інших предметів, сприяє реалізації міжпредметних зв'язків. Однак, як і кожен вид діяльності, проектна робота має свої труднощі.

Учителі побоюються галасу і погіршення дисципліни в класі, які супроводжують виконання групового проекту. Але це є “продуктивний” галас і нормальна робоча обстановка. Змінюється діяльність у класі – змінюються форми контролю.

Учителі побоюються галасу і погіршення дисципліни в класі, які супроводжують виконання групового проекту. Але це є “продуктивний” галас і нормальна робоча обстановка. Змінюється діяльність у класі – змінюються форми контролю.

Проектна робота, особливо підготовка до неї, забирає багато часу. Проте не вся підготовча робота повинна бути зроблена в класі. Учні готові присвятити свій вільний час виконанню проектів.

Маловірогідно, щоб більшість учнів говорила англійською під час виконання проекту. Але замість того, щоб сприймати це як проблему, поглянемо на це як на перевагу. Учні переходять з однієї мови на іншу. Рідна мова не повинна сприйматися як перешкода у вивченні іноземної. Головне, щоб кінцевий проект був виконаний англійською мовою. Крім того, з'являється можливість для учнів потренуватися в перекладі, бо багато джерел (книжки, карти, тексти, довідники і т.д.) написані рідною мовою учнів. Проект – це можливість розвивати одну з найскладніших навичок – письмо. Навички усного мовлення можна розвивати при застосуванні інших прийомів навчання.

Форма презентації проекту зумовлюється темою, навчальною метою, видом роботи. Публічний захист, демонстрація проекту спонукає учнів докласти більше зусиль для досягнення кращого результату. Матеріал презентації подається у формі плакату, стенду, книжки або журналу.

Оцінювання готового проекту вимагає від учителя нових підходів, які вступають у протиріччя з традиційними і звичними. Т.Хатчінсон пропонує два основні принципи оцінювання проекту. Перший – оцінка не тільки лінгвістичної правильності, але й творчого підходу до проекту, оригінальності й форми презентації. Другий – бажано не виправляти помилки у готовому проекті. Можна перевіряти чернетки на проміжному етапі. Тоді кінцевий варіант не матиме виправлень. Помилки в проектній роботі не настільки важливі, щоб переважати над мовленнєвою творчістю. Вчитель

матиме багато можливостей оцінювати лінгвістичну компетенцію в інших видах мовленнєвої діяльності. Проект – це тільки частина великої програми навчання мови. За останні роки з'явилося багато нових методів і форм викладання мови. Проект – один з найцікавіших методів, тому що об'єднує у практичній діяльності як фундаментальні принципи комунікативно орієнтованого викладання мов, так і переваги хорошої освіти [4].

Враховуючи, що в більшості випадків спілкування англійською мовою на уроці є значною мірою штучним у тому розумінні, що воно може тільки імітувати ситуації реального життя, групові форми роботи максимально наближують навчання до реального спілкування.

1. Doff, A. Teach English. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995.*
2. Hubbard, P. and B.Thornton. A training course for ELT. – Oxford: Oxford University Press, 1991.
3. Hatchinson, T. Introduction to project work. – Oxford: Oxford University Press, 1995.
4. Livingstone, C. Role play in language learning. – М.: Высш. школа, 1988.

Inna Chernykh

MULTIVECTOR ENGLISH COMMUNICATION AND WAYS OF ITS CLASSROOM REALIZATION

The article deals with the role and forms of group work in FLT.

Ольга Гіміс

ПРИНЦИПИ ТЕСТУВАННЯ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Тестування є невід'ємною складовою частиною навчання іноземної мови. У статті йдеться, насамперед, про діагностичний тест, який проводиться в кінці семестру або в кінці окремого розділу.

Тестування є відносно новим видом діяльності у наших навчальних закладах, що іноді не узгоджується з теперішньою практикою викладання іноземної мови. Тест більш пов'язаний із змаганням, ніж із співробітництвом між викладачем і студентом чи між студентами. Класні завдання можуть включати парну або групову роботу, коли студенти приймають спільні рішення, допомагають один одному; таке співробітництво під час тесту вважається списуванням, оскільки кожен студент повинен працювати самостійно. Звичайно, існує груповий тест, але в цьому разі результати мало говорять про рівень мовної компетенції кожного студента. Якщо ми зацікавлені в отриманні індивідуальних результатів, то не повинні до-

пустити співробітництва між студентами під час виконання тестових завдань. Викладач, який за звичайних обставин допомагає студентам виконувати завдання, при тестуванні уникає цього. Таким чином, змінюється його роль як організатора навчального процесу [3].

Цю зміну вважають руйнівною для позитивної атмосфери співпраці в групі. Однак, відсутність співробітництва між студентом і викладачем компенсується створенням атмосфери співробітництва у класі під час підготовки до тестування. Це співробітництво повинно включати обговорення матеріалу, що підлягає тестуванню, час, умови і формат проведення тесту, але викладач вирішує, яку частину відповідальності під час підготовки до тесту покласти на студентів. Таке обговорення, консультації перед тестом знижують напруження, знімають страх перед невідомим.

Одна з причин непопулярності тестів – наявність “переможців” і “переможених”, що веде до розчарування і задрощів. Вирішення цієї проблеми полягає в системі оцінювання. Оскільки метою тестування є не поділ учнів на “переможців” і “переможених”, а прагнення виявити справжню картину знань, то, можливо, не завжди варто ставити оцінки. Студент може отримати схвалення викладача за добре виконаний тест і допомогу в тому, з чим йому важко впоратись [3].

У наших навчальних закладах на тестування виносяться, як правило, транскрибування, правопис, лексика, граматики. Однак, доцільно також перевіряти навички аудіювання, читання, мовлення, письма. Правильна розробка і проведення тесту передбачає перевірку одного з цих чотирьох основних умінь з іноземної мови.

Мета тесту – виявлення ступеня ефективності навчання і тих його ланок, які засвоєні недостатньо добре. Якщо тест вміло інтегрований у навчальний процес, він може також стати важливим стимулом для повторення вивченого матеріалу. Зміст тесту визначається його метою, але завжди існує спокуса винести на перевірку ті навички чи мовні одиниці, що легше піддаються тестуванню. Наприклад, мовлення створює більше проблем для того, хто проводить тестування, і, як результат, багато навчальних курсів з розвитку мовлення супроводжуються тестами, метою яких є тільки перевірка точності висловлювання.

Тест повинен базуватися, в першу чергу, на ключових програмових вимогах. Однак, є два шляхи отримання більш достовірної картини знань студентів: серія тестів протягом короткого періоду часу і перевірка окремих навичок через систематичне оцінювання домашньої і класної форми роботи.

Існує багато навчальних прийомів, які використовуються при тестуванні на знання мови і мовленнєвих навичок. Успішне виконання тестових завдань залежить від обізнаності студентів з методикою тестування, оскільки помилки виникають не стільки через труднощі у мові чи з володін-

* Джерела 1-4 див. фонди віртуальної бібліотеки. LING 215 Web Page, Linguistic Dept., Oxford University / www.oxbridge.lib.net

ням навичками, скільки через брак розуміння змісту завдань. Найчастіше використовуються такі методи тестування:

ПРЕДМЕТ ТЕСТУВАННЯ	СУБ'ЄКТИВНІ МЕТОДИ	ОБ'ЄКТИВНІ МЕТОДИ
Аудіювання	<ul style="list-style-type: none"> незавершені запитання і відповіді нотування інтерв'ю на базі прослуханого 	<ul style="list-style-type: none"> заповнення пропусків інформаційно-особистісно орієнтовані завдання запитання множинного вибору правильні чи хибні запитання змішані картинки
Говоріння	<ul style="list-style-type: none"> рольові ігри інтерв'ю групова дискусія опис малюнків інформаційний пропуск 	<ul style="list-style-type: none"> повторення речень відповіді на вказівки
Розуміння прочитаного	<ul style="list-style-type: none"> незавершені запитання і відповіді короткий переказ у письмовій формі нотування прочитаного 	<ul style="list-style-type: none"> інформаційно-особистісно орієнтовані завдання запитання множинного вибору правильні чи хибні запитання речення, що організовані у змішаному порядку абзаци, що організовані у змішаному порядку
Письмо	<ul style="list-style-type: none"> скероване письмо (завершення листа) інформаційно-особистісно орієнтоване завдання довільне письмо (твори, нариси) 	<ul style="list-style-type: none"> заповнення пропусків поєднання речень
Грамматика	<ul style="list-style-type: none"> завершення незакінчених речень перетворення 	<ul style="list-style-type: none"> вправа на розширення вправа на трансформування питання множинного вибору
Функції	<ul style="list-style-type: none"> надання належних відповідей розірвані діалоги 	<ul style="list-style-type: none"> підбір питання множинного вибору

	<ul style="list-style-type: none"> розірвані діалоги керовані ланцюжкові діалоги 	<ul style="list-style-type: none"> вправа на розпізнавання, що є зайвим серед подібних одиниць вправи типу "послухай і підбери"
Словник	<ul style="list-style-type: none"> твори і нариси перефразування 	<ul style="list-style-type: none"> кросворди вправи на класифікацію вправи на поєднання розпізнавання мовних одиниць за їх тематикою

Прийоми, які подаються у таблиці, поділяються на суб'єктивні й об'єктивні, тому що ці дві категорії включають різні види мовлення, вивчення мови і методів оцінювання. Суб'єктивні прийоми передбачають здатність студента впоратися з різними видами роботи і завданнями, які дозволяють встановити рівень комунікативної компетентності. Об'єктивні прийоми тестування потребують розпізнавання або відтворення обмеженої кількості одиниць у заданих лінгвістичних або ситуативних контекстах. Таким чином, об'єктивні прийоми акцентують більше уваги на засвоєнні рецептивних навичок.

Як суб'єктивний, так і об'єктивний види тестування мають свої переваги і недоліки. Об'єктивний метод тестування більше підходить для початкового етапу. Так само і програма, що сфокусована в основному на розумінні прочитаного, може перевірятися об'єктивним методом тестування. З іншого боку, програма, що робить акцент на побудові словника, плануванні творів і використанні граматичних структур, потребує суб'єктивного методу тестування. Багато діагностичних тестів являють собою поєднання різних типів у спробі охопити програму вивчення мови і диференціації рівнів відкритості до різних навчальних цілей. При складанні тесту необхідно пам'ятати, що студент повинен почуватися впевненим при тестуванні, так само як і при класному навчанні. Діагностичний тест не повинен відходити далеко від щоденного класного навчання.

Принциповим моментом при складанні тесту є його тривалість, охоплення матеріалу, формат, рівень складності, рубрики (тестові інструкції) і оцінювання. Тест повинен проходити у звичному для студентів часовому режимі. Недопустиме перевантаження студентів завданнями, які неможливо зробити за відведений час, це лише викличе паніку у тих, хто не здатний працювати під тиском [1].

Щодо охоплення програмового матеріалу, треба відбирати зразки, які точно відтворюють програму згідно з розділами граматики, функціональних одиниць і навичок. Наприклад, якщо 50% тесту відводиться на написання листа, хоча це завдання не було головним у програмі і займало лише

5% часу, результати такого тесту не є показовими. Складаючи тест, необхідно правильно вибрати формат. Наприклад, тест з аудіювання, який вимагає розгорнутої письмової відповіді, може в основному дати уявлення про набуті навички письма і, таким чином, не може бути тестом для перевірки лише навичок аудіювання. Студенти повинні бути ознайомлені з форматом тесту, низькі результати скоріш можуть бути спричинені необізнаністю з форматом, ніж свідчити про недостатню лінгвістичну компетентність. При складанні тесту необхідно, щоб рівень його складності відповідав складності практичних завдань, які виконувалися студентами під час вивчення розділу, курсу. Тестові інструкції (рубрики) мають бути чіткими і недвозначними. Якщо дозволяє формат, бажано навести зразок у кожному завданні.

Труднощі виникають також і при оцінюванні знань, що перевіряються за допомогою тесту. Основним принципом повинна бути відповідність між балансом оцінок (балів), що відводяться на різні частини тесту, і балансом розділів програми. Найбільш важливі розділи програми повинні оцінюватися вищими балами. При цьому треба також враховувати складність того чи іншого елемента тесту і проміжок часу, що витрачається на його виконання.

Автор декількох методичних робіт А.Дофф вважає, що після проведення діагностичного тесту варто відповісти на такі запитання щодо його оцінки [2]:

1. Які з навичок тестувалися: читання, письмо, аудіювання, мовлення.
2. Короткий опис тестового матеріалу.
3. Ступінь успішності тесту.
4. Сильні і слабкі сторони тесту.
5. Позитивний (негативний) вплив тесту на навчання студентів.
6. Відсоток студентів, що успішно виконали тест.
7. Діагностична дієвість тесту.
8. Несподівані результати.
9. Підготовка до тесту.

1. Bates, M. and J.Higgins. Welcome to English. – Oxford University Press, 1986.*
2. Doff, A. Teach English. – Cambridge University Press, 1988.
3. Spratt, M. and L.Dangerfield. Practical techniques in language teaching. – Alan Mattheus (Ed.). – Nelson House, UK, 1991.

Olga Gitis

PRINCIPLES OF FOREIGN LANGUAGE TESTING

The article deals with the basic principles of testing in ELT class.

* Джерела 1-3 див. фонди віртуальної бібліотеки: I.LING 221 Web Page, FL.T Sec., University of New York / www.ny.net.

Ася Гуцуляк

АУДІЮВАННЯ ЯК ВИД МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Аудіювання означає розуміння прослуханого. Навчання аудіювання складається з двох етапів – підготовчого, рецептивного, тобто самого навчання, і продуктивного, тобто перевірки, контролю.

Аудіювання може бути інтерактивним, коли адресат спілкується з мовцем; його вербальна або невербальна реакція свідчить про розуміння прослуханого. Існує також неінтерактивне аудіювання, наприклад, прослуховування радіо- або телепередачі, перегляд фільму, слухання лекції і т.д. [4].

Від того, над яким видом аудіювання працює вчитель, залежать завдання, які він ставить перед собою:

- створення атмосфери зацікавленості змістом чи темою тексту;
- робота над ключовими словами і словосполученнями;
- розвиток навичок передбачення змісту тексту;
- розвиток навичок прослуховування;
- перевірка розуміння і репродукції тексту;
- удосконалення граматичних і функціональних навичок;
- розвиток навичок усного мовлення тощо.

Здійснення процесу навчання аудіювання включає кілька етапів:

- 1) вступна бесіда з теми (в режимі “запитання – відповідь”, “дискусія” та інші);
- 2) робота над ключовими словами і словосполученнями;
- 3) постановка запитань з метою прогнозування інформації, що міститься у тексті;
- 4) перше прослуховування;
- 5) постановка запитань на розуміння прослуханого;
- 6) друге прослуховування (при необхідності);
- 7) парна або групова робота з виконання творчих завдань стосовно до засвоєної інформації;
- 8) перехід до більш вільної мовленнєвої діяльності, спланованої або імпровізованої (діалогу, дискусії та ін.) [4].

Для проведення успішного аудіювання потрібно враховувати як навчально-методичні, психологічні, так і суто технічні моменти: коректність матеріалу, правильність і точність формулювання завдань, помірна швидкість мовлення, чіткість вимови, позитивна психологічна атмосфера, відсутність дискомфорту і сторонніх подразників, справність демонстраційної техніки, хороша акустика. Проміжними етапами при аудіюванні, які покликані забезпечити більш точне і повне розуміння і відтворення тексту, можуть бути демонстрація різного типу наочності, конкретні інструкції тощо.

© А.Гуцуляк

Залежно від поставленої мети аудіювання може бути екстенсивним або інтенсивним. Перше передбачає розуміння загального змісту тексту або зосередження на окремих елементах інформації, наприклад: прослухати увесь прогноз погоди і дізнатись, якою буде погода у конкретному регіоні. Інтенсивне аудіювання означає повне розуміння тексту, включаючи найдрібніші деталі.

Починати роботу над розвитком навичок аудіювання доцільно з так званого “трампліну” – передбачення. Що можна передбачити? Зміст; основний напрямок оповідання; стиль; вокабул яр; граматичну наповненість. Цей початковий етап може включати різні завдання: міні-дискусію із застосуванням наочності; обговорення заголовка, початкової фрази, першого абзацу; поверхневе ознайомлення з персонажами і визначення можливого ставлення до них; ознайомлення із запитаннями, відповіді на які можна знайти в тексті; роботу з ключовими словами, словосполученнями, граматичними структурами, попереднє відтворення тексту.

Існує багато шляхів перевірки розуміння тексту: заповнення пропусків, таблиць чи діаграм, вибір правильної/неправильної відповіді, підбір заголовка, пошук синонімів, постановка запитань, вибір правильної відповіді із кількох запропонованих, відповіді-загадки, запитання стосовно мови і стилю тексту.

Слухаючи іншомовний текст, доцільно сконцентруватись на його змісті, контексті, меті, пошуку потрібного значення, розрізненні омофонів, граматичних структурах [2].

Аудіювання не обмежується прослуховуванням прочитаних чи відтворених за допомогою технічних засобів текстів. У навчальному закладі воно включає також слухання лекцій, підготовку і читання коротких лекцій, прослуховування і драматизацію текстів, драматизацію готових і самостійне написання нових скетчів [3].

Навчання і перевірка навичок аудіювання супроводжується виправленням помилок. Помилки треба вважати нормальним явищем навчального процесу [1]. Не слід відноситись до них негативно чи намагатись уникнути їх будь-якою ціною. Студенти, як правило, є прибічниками виправлення помилок, якщо це робиться в позитивній навчальній ситуації. Не завжди слід виправляти помилки негайно, тому що виправлення може завдати шкоди процесу комунікації. Логічно виправляти помилки під час виконання спеціальних тренувальних вправ, аналізу результатів аудіювання або ж при порушенні процесу комунікації, спричиненого помилкою.

1. Doff, A. Teach English. – Cambridge University Press, 1995.*
2. Gear, J. and R. Gear. Cambridge preparation for TOEFL test. – Cambridge University Press, 1998.

3. Hubbard, P. and B. Thorntom. A training course for TOEFL. – Oxford University Press, 1991.
4. Teacher training handbook. – London: International House, 1992.

Asya Hutsulyak

AUDITIVE WORK AS A TYPE OF COMMUNICATIVE PERFORMANCE

The article highlights the role of auditive work in ELT. The author analyses classroom methods of teaching listening for comprehension.

* Джерела 1-4 див. фонди віртуальної бібліотеки УО: <http://www.presshouse.lib.org>.

Наталія Гонтаренко

СЕМАНТИЧНІ ШЛЯХИ УТВОРЕННЯ ТЕМПОРАЛЬНИХ ІМЕННИКІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Час, як екстралінгвістична реальність, знаходить адекватне відображення в мовній сфері, зокрема на лексичному рівні. Відображення в мові такого складного явища як час відбувається через більш конкретні явища, пов'язані з часом. Цей факт проявляється у внутрішній формі слів і у зв'язку між їх значеннями. Для розуміння особливостей лексичної передачі часу в тій чи іншій мові важливі не лише темпоральні значення та їх розвиток, а й внутрішня форма і семантичні зв'язки слів, у яких визначається місце мовного відображення часу серед інших явищ дійсності.

В основі темпоральних найменувань лежать такі асоціації:

- **простір – час.** Усвідомлення людиною взаємозв'язку і взаємопроникнення понять про буття, час і простір знаходить відображення в історії розвитку темпоральних значень. Деякі темпоральні значення з'явилися на базі локальних уявлень. У сучасній англійській мові значення простору і часу сполучають слова:

lounge 1. дозвільне проведення часу;

2. кімната, місце для відпочинку;

nail 1. міра довжини;

2. короткий проміжок часу;

span 1. коротка відстань;

2. короткий проміжок часу;

stretch 1. простір;

2. проміжок часу;

scruple 1. скрупул – міра ваги;

2. застаріла міра часу – 1/60 години;

spell, space 1. невеликий простір;

2. короткий проміжок часу.

На сучасному етапі характерним є перетворення часових понять у просторові. Наприклад, в астрології відстань вимірюється в одиницях часу. Порівняємо також англ. а *ten-minute walk from... (в 10 хвиликах ходу від...)*.

- **явища природи – час.** На основі асоціації з явищами природи звичайно виникають найменування сезонів і місяців. Найменування дня у багатьох мовах можуть трансформуватися і вживатися для позначення явищ природи. Так, втративши темпоральні значення, слово *tide* у сучасній англійській мові основним значенням має “приплив”, “відплив” [1, с.11];

- **рух – час.** Час стає очевидним у результаті двох процесів, пов'язаних з рухом: повторюваності події та її тривалості. З цим пов'язані два

Н Гонтаренко. Семантичні шляхи утворення темпоральних іменників англійської мови

способи вимірювання часу: вимірювання на основі повторюваності руху певного об'єкта (місяця, сонця), обертання (принцип звичайного годинника) [2, с.680]. Найбільш показовим фактом, що свідчить на користь зв'язку понять часу і руху та їх відображення у мові є те, що дієслова руху часто вживаються для вираження майбутнього часу: англ. *I am going to write*;

- **лічба – час.** Окремі темпоральні значення з'явилися на основі асоціацій з лічбою: рос. *однажды*, англ. *once, three times*;

- **людина – час.** Ім'я людини може давати визначення епохи, певного часу: за *Петра 1. Victorian England*. Тісний зв'язок у свідомості представників архаїчних культур понять часу і людського способу життя проявляється в етимології багатьох темпоральних слів, зокрема в англійському іменнику *world* – від староанглійського *weoruld*, спорідненого з іменником *wer*, який поєднував значення: 1) покоління, 2) вік. Сучасний англійський іменник *age* поєднує значення: 1) вік, 2) покоління, 3) період, епоха, 4) розм. – тривалий час, 5) старість [3, с.16];

- **вимірювання – час.** Деякі темпоральні найменування відображають зв'язок з вимірюванням. Так, темпоральні найменування в звукових комплексах англійських слів *month, span* розвинулися на основі асоціації часових відрізків, позначених цими словами, з вимірюванням;

- **час – діяльність, дія.** Будь-яка дія, заняття відбуваються в часі. Людина не може змінити час, і вирази, в яких мова йде про маніпулювання часом, фактично стосуються не самого часу, а таких справ, які потрібно було б виконати за даний проміжок часу [2, с.681]. *To kill the time, to waste time* означає “не зробити справи, нічого не зробити корисного”; *to make up for lost time* означає “надолужити втрачений час”. Час може заповнюватися будь-якими заняттями: *to have a good time* – “добре відпочити”;

- **час – предмет.** Поняття часу метонімічно може перетинатися з предметами, так що слово “час” виступає як позначення конкретних об'єктів. Наприклад, англ. *time (платня за роботу), double time (подвійна платня за понаднормову роботу)*;

- **час – вік.** При звуженні поняття час може позначати тривалість життя людини;

It will last my time (цього на мій вік вистачить);

at my time of life (в мої роки, в моєму віці).

- **час – епоха.** Будь-який час у житті суспільства сповнений подій, ідей. Тому “час” може позначати обстановку, сукупність ідей та ситуацій, властивих певній епосі [2, с.683]. Це відображається у виразах *дух часу, велення времени, знамение времени, sign of the times, смутное время, troubled times*. У такому значенні слово “час” нерідко вживається в афоризмах: “*Велика людина йде попереду свого часу, розумна йде поруч з ним, хитра намагається використати його, нерозумна стає поперек дороги*”

(Бауернфельд). Нерідко для позначення епохи слово “час” вживається у множині (*Victorian times*).

Таким чином, мовне вираження співвідношень усіх розглянутих вище понять дає можливість прослідкувати дві протилежні тенденції. З одного боку, йде процес конкретизації часу шляхом співвіднесення часу з конкретними подіями, шляхом метафоризації (зокрема шляхом просторового представлення часу). З іншого боку, має місце процес абстрагування шляхом субстантивізації часу (зокрема на основі абстрактних асоціацій).

Темпоральна лексика англійської мови була об'єктом досліджень Круглової Н.П., Гарської Л.В., Жабіцької Н.Л., Волянської І.В. та інших. Дослідження показали, що абстрактне розуміння часу та узагальнене значення “час” з'являється лише наприкінці середньоанглійського періоду. До цього час уявлявся як період або момент. Для темпоральних іменників староанглійського періоду *cir*, *hwil*, *tima*, *tid* найбільш характерним виявляється значення “певний період”, “певний момент”. До семантичної структури ряду темпоральних іменників належав компонент позитивної оцінки “щасливий” (період, момент). У староанглійський період час завжди був конкретним і пов'язаним з життям: оскільки саме життя може бути як добрим, так і поганим, залежно від обставин, то й час міг сприйматись як позитивно, так і негативно, причому якісній стороні часу приділялося значно більше уваги, ніж його тривалості. У письмових джерелах стародавніх часів майже відсутні конкретні відомості про тривалість описуваних подій, і часто не можна сказати, скільки років відділяють одну подію від іншої. Наприклад, часто вживається безліч обставин часу типу: *В той час, коли Херальд Конунг захотів владу в Норвегії* [3, с.16].

Відсутністю розуміння часу як діючої сили пояснюється те, що, перше, з темпоральними іменниками звичайно не вживалися дієслова руху; по-друге, були відсутні метафори типу *Time cures all things* (де *Time* – діючий фактор), характерні для новоанглійського періоду. Ще одним доказом на користь відсутності абстрактного розуміння часу в попередні періоди є той факт, що навіть у новоанглійський період узагальнююче значення має лише одне слово – *time*.

З одного боку, слово *time* вживається для позначення часу взагалі, тобто абстрактно, з іншого боку, конкретизуючись, воно вживається метафорично, а також у ряді термінологічних значень (в музиці, спорті, астрономії).

Відбувається архаїзація слова *tide* в темпоральних значеннях. Основною причиною зміни значень слова *tide* є прагнення диференціації понять з синонімічним словом *time*. Процес архаїзації і звуження значень слова *tide* полегшувався і підтримувався наявністю синонімічних слів у споріднених значеннях, а також тим, що слово *tide* звичайно позначало відрізки часу короткої тривалості, тоді як його спільнокореневе слово *time* асоціювалося

з більш тривалими періодами, що, до речі, стало передумовою розвитку абстрактного значення саме у слова *time*.

Коренева близькість слова *time* в його нових значеннях позбавила слово *tide* семантичної чіткості, необхідної для мови як засобу спілкування. Завдяки цьому слово *tide* втратило значну частину своєї комунікативної ефективності і майже вибуло з ужитку, тобто архаїзувалося в своїх попередніх темпоральних значеннях і збереглося в мові у властивому йому значенні – *приплив (відплив)*, яке розвинулося на базі значення “час припливу” (“час високої води”); пор. сучасне *it is high time to go there*, слово *time* вжито за аналогією до слова *tide* в однопітному контексті, тобто *high tide* [1, с.19].

Інтерес до тривалості часу посилюється з бурхливим розвитком ремесел, торгівлі, міст у період середньовіччя. Не випадково саме у цей час (XIII ст.) з'являється перший механічний годинник. Зростає роль малих часових відрізків, які нерідко діляться на ще дрібніші, що викликає появу як особливих слів для позначення коротких і дуже коротких часових інтервалів, так і спеціальних фразеологічних одиниць: *flash*, *instant*, *trice*, *a point of time*, *at a wink*, *in a fraction of a minute*, *in a split second*, *before the ink is dry*.

Поступово час об'єктивізується, він сприймається як сутність (entity), як діюча сила. З одного боку, час отримує найвищий ступінь узагальнення, з другого боку, спостерігається тенденція конкретизації, персоніфікації часу, що викликає до життя метафори типу *Time cures all things*.

При цьому час сприймається як ідеальний конвеєр, що рухається вперед, як потік, в якому виділяються періоди і моменти. На момент дивляться як на якусь умовну точку на вісі часу, тоді як період – це відрізок від моменту до моменту. Але практично будь-який момент у нашому житті має тривалість, тому в мові момент і період часто не розрізняються [1, с.18].

У синонімічному ряді *time*, *while*, *space*, *spell*, *tide* полісемантичне слово *time* є синонімічною домінантою, що найбільш повно виражає поняття часу. Основною особливістю слова *time* є те, що лише воно може позначати час як діючу силу, в результаті чого, зокрема, воно має ряд значень для позначення швидкості.

Слово *spell* семантично уподібнюється слову *space*, набуваючи локального значення і стаючи на одну семантичну позицію зі словом *space*, з яким у нього виявляється багато спільного [4, с.42]: 1) обидва слова поєднують темпоральні і локальні значення; 2) найбільш частотним темпоральним значенням для обох слів є значення “період часу”; 3) обидва слова утворюють по дві однакові за структурою та адекватні за змістом фразеологічні одиниці: *for a spell*, *for a space*, *breathing spell*, *breathing space*; 4) обидва слова не мають похідних у темпоральному значенні.

При наявності спільних рис слова *space* і *spell* мають також свої особливості, що цілком характерне для синонімів: 1) у слова *space* переважають локальні значення, у *spell* – темпоральні; 2) *space* частіше означає досить

довгі періоди, співвідносячись з роками, десятиліттями; для *spell* більш характерними виявляються періоди, за тривалістю коротші від року; 3) подібно до слова *space* у локальному значенні *spell*, йдучи по лінії диференціації значень, розвиває характерні лише для нього темпоральні значення *period певної погоди, період певного настрою*; 4) *spell* дає цікаві приклади поляризації значень, а саме: а) період роботи – період відпочинку; б) невизначений період – цілком визначений період; в) хороший період – поганий період; г) період приступу хвороби – період сміху; д) короткий період – довгий період.

Слово *while* у новоанглійській період остаточно втратило здатність вживатися в ролі предмета розмови (у функції підмета або додатка) в результаті втрати або архаїзації колишніх значень (період роботи, період року, період дня).

Основним протиставленням на сучасному етапі є протиставлення часу як потоку і часу як періоду. У зв'язку з цим цікаво зазначити, що 1) *period* є значенням, загальним для усіх досліджуваних слів на усіх етапах розвитку мови; 2) навіть у слів *spell, while*, які звичайно позначають дуже коротку тривалість у часі, переважає значення “період”, а не “момент”. Слова *space, spell* часто позначають короткі проміжки часу, причому з трьох слів *space* схильне позначати найдовші періоди часу, що співвідносяться навіть з десятиліттями, *spell* звичайно співвідноситься з періодами менше року, тоді як найменші відрізки часу позначаються словом *while*, що є близьким до українського “мить”.

Таким чином, етимологічні дослідження свідчать не лише на користь об'єктивного існування категорії часу та її лінгвістичного вираження, а й про зв'язок часу з рухом і простором, а також з рядом інших явищ дійсності (релігія, явища природи, людина).

1. Волянская И.В. Лексико-семантические особенности существительных, обозначающих единицы измерения времени в английском и русском языках // Автореф. дис... канд. филол. наук. – М., 1973. – 24 с.
2. Гак В.Г. Пространство времени // Языковые преобразования. М.: Школа “Языки русской культуры”, 1998. – С.678-685.
3. Жабіцька Н.Л. Квалітативність як аспект часу і відображення цього аспекту в мові (на матеріалі темпоральних іменників) // Іноземна філологія. – Вип. 73. – 1984. С.15-19.
4. Жабіцька Н.Л. Про статус іменників *space* та *spell* у системі найменувань одиниць вимірювання часу // Іноземна філологія. – Вип. 81. – 1986. – С.39-43.

Natalia Hontarenko

SEMANTIC WAYS OF COINING ENGLISH TEMPORAL NOUNS

The results of ethnographic and lexicographic investigations testify to the fact that temporal meanings originate on the basis of such categories as being, space, motion, man, seasons, etc. The structural organization of the semantic field of time is highlighted in the article. The origin of the temporal nouns *time, tide, while, space, spell* and the transformation of their meanings are considered.

Віра Тхір

ПСЕВДОЕВФЕМІЯ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Збагачення словникового складу сучасної англійської мови здійснюється значною мірою внаслідок явища вторинної номінації, одним з видів якої є евфемія. “Словарь лингвистических терминов” О.С.Ахманової [1] визначає евфемізм як троп, що полягає у непрямому, прикритому, ввічливому, пом'якшуючому позначенні якогось предмета чи явища. В сучасних мовах високорозвинених народів, до яких належить англійська, евфемізми мають дещо іншу природу. Крім того, що їх вжиток зумовлюється соціальними нормами спілкування й поведінки, прагненням дотримуватись правил ввічливості та не образити співрозмовника, в останні роки евфемізовані сигніфікати лексики часто вживаються для приховування певних аспектів реальності.

Комплексний підхід до вивчення лексичних, морфологічних, семантичних і структурних особливостей евфемізмів, історичних та лінгвальних чинників, що зумовлюють постійний розвиток і зміни евфемізованої лексики, є достатньо актуальним у поєднанні з вивченням проблеми відношення мови і дійсності, мови і картини світу.

Евфемістичні сигніфікати лексики не раз служили матеріалом наукових досліджень, і хоча явище так званої “псевдоевфемії” вже частково піддавалося аналізу в праці Т.М.Беляєвої та В.А.Хом'якова [2], спробуємо розглянути його в дещо іншому ракурсі. На думку згаданих авторів, псевдоевфемізмами виступають слова та вирази, що свідомо вживаються мовцями в переносному значенні для алегоричного завуалювання непристойностей. Згадані одиниці притаманні міським соціальним діалектам жителів Лондона та чорношкірих США, зберігають вульгарну конотацію за рахунок скабрезних асоціацій і не мають на меті дезінформувати реципієнта. У цій статті до псевдоевфемізмів ми відносимо одиниці вторинної номінації, семантика яких, викликаючи хибні асоціації, вводять в оману читача чи співрозмовника і веде до неадекватного сприйняття ним важливої інформації.

Евфемізми англійської мови зазнають постійних змін і трансформацій. Сферами табу та евфемії для сучасного суспільства є переважно поняття расової дискримінації, грошей, смерті та політики. В цій статті предметом нашої уваги є військово-політична сфера, оскільки саме вона породила найбільшу кількість псевдоевфемізованих сигніфікатів.

На думку Х.Роусона, евфемізми можна поділити на два основні типи – позитивні та негативні. Позитивні підвищують статус предметів та явищ, надаючи їм величшого і важливішого звучання. Негативні ж – понижують значення, функціонуючи, таким чином, як дифемізми [6, с.13]. Х.Роу-

сон є одним з небагатьох лінгвістів, які вважають дифемізми підвидом евфемізмів, а не виділяють їх в окрему групу.

Серед позитивних евфемізмів є назви багатьох сучасних професій і занять: *help (servant)*, *working girl (whore)*, *vice president (middle manager)*, особистих ознак виявів поваги та установчих термінів, що перетворюють *madhouses* в *mental hospitals*, *hospitals* – в *medical centers*, *colleges* – в *universities*, *small business establishments* – в *emporiums*, *parlors*, *salons*, *shoppes* та *studios*.

Бажання покращити враження про оточуюче середовище є очевидним у географічних назвах, як, наприклад, у випадку із зовсім не зеленою Гренландією (*Greenland*), та в присвоєнні маленьким містам назви *cities*. Згадані вище приклади можна віднести до розряду “справжніх” евфемізмів, оскільки вони не вводять реципієнта в оману, а лише підвищують в його свідомості статус певних понять і явищ.

Однак деякі усвідомлені евфемізми ведуть до двозначності, утворюючи наче своєрідний код: евфемізм завуальовує “щось інше”, і всі вдають, що це “щось інше” не існує. Намір може здаватися благородним: наприклад, спрямувати думки людей в правильне русло – нейтралізувати граматичну категорію роду, замінюючи *freshmen* назвою *fresh people*, а *waiters* – *waitrons*, применшити труднощі фізично неповноцінних осіб. Якими б похвальними не були ці наміри, саме функція пом'якшування, завуальовання прикрої, небажаної дійсності робить евфемізми привабливими для людей та установ, яким є що приховувати, і які не бажають чи бояться говорити правду про сферу своєї діяльності.

Саме у таких випадках та ситуаціях, коли явним є намір не так уникнути образи, як щось приховати, ми вступаємо в сферу псевдоевфемізмів, де навмисні усвідомлені елементи багатозначності й лицемірства набувають загрозливих розмірів. Ось деякі з термінів, якими користуються організації ЦРУ і ФБР та воєнної сфери: вбивство передається як *executive action*, нелегальне проникнення в квартиру – як *black bag job*, напад – як *soft* або *selective ordnance*, а бомбардувальники – як *weapons systems*. До цієї групи належать і евфемізми сфери реклами, де *small* стає *medium* (якщо не *large*); великий бізнес, де робітники *are dehired*, коли корпорації *rightsizes themselves*, та малий бізнес, де пральні на розі вихваляють як *world-class outfits*.

До псевдоевфемізмів також належать приклади зі сфер:

– тюремного бізнесу, де одиночні камери подаються як *adjustment centers*, *quiet cells* або *seclusion*, а тюремне ув'язнення – як *protective custody* чи *re-education camp*;

– атомної енергетики, де дрібні нещасні випадки є *abnormal occurrences* чи *simple events*, в той час як серйозні аварії – *core rearrangements* чи *energetic disassemblies*;

– політики, де *gross errors* подаються як *misspeaking*, де брехня є *inoperative statements*, кандидати практикуються у *comperative campaigning*, а підвищення податків подається народу як *revenue enhancements* чи *user fees*.

Більша частина політичної лексики проникла в евфемістичний словник в 60-і рр. ХХ ст. під час війни США у В'єтнамі. Спеціально створена підмова, що отримала назву *Vietlish* (від злиття двох слів *Vietnam* та *English*), мала на меті приховати справжні наміри війни США проти в'єтнамського народу. На думку А.Кацева, до найбільш розповсюджених евфемізмів цієї групи належать:

– *involvement* (вторгнення) замість *aggression in Vietnam* (агресія у В'єтнамі);

– *job* (робота) замість *air raid* (повітряний наліт);

– *atomic device* (атомна установка) замість *atomic bomb* (атомна бомба);

– *operation, action, program* (операція, акція, програма) замість *attack* (атака);

– *limited air strike* (обмежений повітряний удар) замість *bombing* (бомбардування);

– *pacification center* (центр умиротворення) замість *concentration camp* (концентраційний табір);

– *by-products* (побічні продукти) замість *killed citizens* (вбиті) [3, с.68-69].

Аналіз “NTC's Dictionary of Euphemisms” [4] дозволяє виділити близько 120 одиниць вторинної номінації воєнно-політичної сфери, переважну більшість з яких можна віднести до псевдоевфемізмів. Підставою евфемізації термінів даної сфери є необхідність пом'якшити чи приховати страждання, шкоду та насильства, які є наслідками воєн.

Саме поняття війни в американському варіанті англійської мови евфемізується пом'якшуваними лексемами *conflict*, *emergency*, *international crisis*, *police action*, а воєнна окупація замінюється нейтральним терміном *presence*. Існують навіть евфемізми для позначення певних історичних подій: Громадянська війна в США 1861-1865 рр. завуальовується словосполученням *the late unpleasantness*. Цілком невинна, на перший погляд, сполука *camp follower* несе негативну конотацію, позначаючи повію, яка на війні обслуговує солдатів у перерві між бойовими діями.

Сама особа солдата в останні роки також чомусь спричинила появу евфемізмів, серед яких *adviser* можна віднести до групи псевдо-. *To buy the farm* означає “загинути на війні”, а смертельно поранених солдат називають *the white lie ward*.

У політичних колах вживання прямої номінації для позначення атомної зброї та воєнної політики вважається поганим тоном, що й веде до виникнення евфемізованих одиниць: *blip* – атомний вибух; *strategic capability* – володіння ядерними бомбами; *strategic exchange* – атомна війна; *air*

support, delivery – кидання бомб з літаків; *deterrent, hardware* – ядерна зброя; *device* – ядерна бомба; *to pacify smb* – нападати. Значне поширення явища тероризму породило евфемізм *claim responsibility for something* – взяти відповідальність за здійснення терористичного акту.

Для непрофесіонала в галузі політики чи воєнної сфери згадані вище терміни в переважній більшості не є одиницями вторинної номінації, що призводить до несприйняття або спотвореного сприйняття читачем чи слухачем поданої йому інформації. Це, в свою чергу, не передбачається метою вживання евфемізмів як засобу вторинної номінації, адже їх першочерговим завданням є не приховування чи спотворення, а пом'якшення для сприйняття реципієнтом певних аспектів дійсності. На основі ознак, наведених вище, відносимо евфемізовані одиниці даної групи до псевдоевфемізмів.

Як і сама політика в житті суспільства, політичні евфемізми мають надзвичайно серйозний характер, тому фальсифікація фактів у цій сфері є подвійно небезпечним явищем. Найактивнішими творцями політичних евфемізмів є дипломати, оскільки їх мета – послаблення міжнародного напруження за допомогою імпліцитно-натяжових інституційних арго. Американський уряд має їх декілька: *bureaucratese, State Departmentese* та *gobble-dygoon*. Офіційною мовою Міністерства Оборони США є діалект *Pentagonese*, відомий ще під аббревіатурою *DOD*.

"NTC's Dictionary of Euphemisms" [4] дозволяє виділити групу евфемізмів, пов'язаних з явищем шпигунства: *covert operation, counter-intelligence, covert action, intelligence*. Організації ФБР та ЦРУ закодовуються словосполученням *intelligence community*, а все, що вважається секретним та небезпечним, – евфемізмом *sensitive*. Сама особа шпигуна передається лексемами *asset, operative, attaché, agent, operator*, які для непрофесіонала означають зовсім інші поняття. Заслуговує на увагу евфемізм *sleeper*, що вживається для позначення особи шпигуна, котрий чекає на завдання. Заховані мікрофони та інші пристрої для підслуховування, популярні в шпигунській справі, мають евфемізовані замітники *electronic countermeasures* та *listening device*, які, на відміну від вищенаведених одиниць, досить прозоро асоціюються з позначуваними предметами, і тому не належать до псевдоевфемізмів. Члени шпигунських організацій створили свою власну закодовану мову – *psyop* (*psychological operations*). Однак ця мова добре відома широкому загалу людей, оскільки вона використовувалася і популяризувалася у шпигунських романах.

Елевативні політичні евфемізми *contribution* (хабар для політика), *fellow traveller* (людина, що є прибічником комуністичної партії, але не належить до неї), *peculiar institution* (рабство в США) є псевдоевфемізмами, оскільки свідомо вживаються політичними колами для введення в оману пересічного читача чи слухача.

Вживання прямої номінації для позначення поняття вбивства фактично відсутнє у документах американських змов щодо усунення іноземних лідерів та захоплення територій. Прикладом можуть бути такі псевдоевфемізовані одиниці: *account for somebody* – вбити; *action* – насилля; *casualty* – вбита чи поранена людина; *civilian impacting, collateral damage* – вбивства цивільних громадян. Комісія Розвідки Сенату дізналася, що записи ЦРУ містили численні натяки щодо *disposing of Castro* чи *doing something about Castro*. Залежно від контексту, ці вирази можуть означати у вузькому смислі "вбити Кастро", а в широкому – "ліквідувати його уряд".

Псевдоевфемізми подвійно небезпечні: крім введення в оману адресата, вони допомагають ще й тим, хто їх вживає, обманювати самих себе, знаходячи виправдання своїх дій, якими б ганебними вони не були.

Евфемізми знаходяться в постійному русі, і нові утворюються майже щодня. Багато з них є просто терміни на один день, які ніколи не повторюються. К.Мерфі стверджує, що вживання слова *partition* в "Dayton Agreement" (договір між воюючими сторонами в колишній Югославії) було б політично неправильним, тому в документі вживають термін *inter-entity boundary*.

Постає закономірне питання: чи не шкідливі евфемізми для комунікації? Американський журнал "The Atlantic Monthly" висвітлює погляди двох лінгвістичних шкіл на це питання. Одна з них дотримується думки, що по-справжньому здоровому, стабільному, психологічно зрілому суспільству не потрібно було б евфемізмів. Прихильники цього напрямку є послідовниками ідей Джорджа Орвела і стверджують, що виникнення нового жанру псевдоевфемізмів стає особливо небезпечним явищем [5, с.37].

Інша школа евфемії, яка називає себе "the white-blood-cell school" погоджується, що евфемізми у деяких випадках можуть бути ознакою легкої чи серйозної патології, але в своїй більшості вони є виявом природного інстинкту самозахисту. В сучасному суспільстві навряд чи багато людей можна серйозно ввести в оману. Коли ядерну боеголовку називають *the physics package*, геноцид – *ethnic cleansing*, а побиття дружини – *getting physical*, справді важко не здогадатися, що саме мається на увазі.

У переважній більшості випадків явище евфемії носить позитивний характер, завуальовуючи прикру, небажану дійсність за допомогою більш прийнятних одиниць лексики. Однак, на нашу думку, коли процеси евфемізації виходять за рамки стилістичної синонімії, ми маємо справу з описаними вище псевдоевфемізованими сигніфікатами, вживання яких має на меті спотворення важливої інформації та введення в оману читача чи співрозмовника. Отже, евфемія втрачає свої первинні функції і переходить в псевдоевфемію – явище вторинної номінації, що є шкідливим з точки зору психо- та когнітивної лінгвістики.

2. Беляева Т.М., Хомяков В.А. Нестандартная лексика английского языка. – Л.: Из-во Ленинградск. гос. ун-та, 1985. – 136 с.
3. Кацев А.М. Языковые табу и эвфемия. – Л.: Из-во Ленинградск. гос. пед. ин-та, 1988. – 80 с.
4. Bertram, A. NTC's dictionary of euphemisms. – Chicago: NTC Publishing Group, 1998. – 314 p.
5. Murphy, C. The E word. The Atlantic Monthly. – N.Y. – Sept. 1996 – № 3 – P.16-18.
6. Rawson, H. Dictionary of euphemisms and other doubletalk. (Revised edition). – N.Y.: Crown Publishers Inc., 1995. – 463 p.

Vira Tkhir

PSEUDOEUPHEMIA IN MODERN ENGLISH

The article under the title "Pseudoeuphemisation at the Current Stage of the English Language Development" is devoted to the investigation of a new phenomenon in English euphemisation, referred to by the author as "pseudoeuphemisation". The author provides numerous examples of euphemistic structures in political and military spheres and analyses their pseudoeuphemistic nature. The author reaches the conclusion that the described phenomenon negatively affects the language.

Лідія Козакевич

ШЛЯХИ УТВОРЕННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

В умовах сьогодення нам постійно доводиться стикатися з відносно новою реалією – комп'ютером. Разом з появою цієї складної системи з'явилися і терміни, що стосуються комп'ютерної галузі. Проте питання комп'ютерної термінології є відносно малодослідженим, хоч і актуальним у зв'язку з швидким розвитком комп'ютерних технологій та все ширшим їх використанням у повсякденному житті.

Як відомо, термін виражає певне поняття якоїсь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо. Основними особливостями терміна є його умовний характер, легкість утворення і легкість заміни застарілого терміна новим. Дуже важливою рисою терміна є також його безпосереднє відношення до системи чи групи термінів, що використовуються в конкретній галузі науки, промисловості чи мистецтві. Крім того, термін тісно пов'язаний із позначуваною реалією: оскільки з'являється нове поняття, виникає і потреба в лексичній одиниці, яка б це поняття виражала.

Із швидким розвитком науки, промисловості, техніки в англійській мові з'являється велика кількість лексичних одиниць для позначення нових реалій. Нова лексична одиниця проходить кілька стадій соціалізації (прийняття її в суспільстві) і лексикалізації (закріплення її в мові). З'явившись, неологізм, як правило, поширюється працівниками даної галузі, науковцями, а також представниками засобів масової інформації. Згодом він фіксується в друці. Потім відбувається процес лексикалізації: набуття

навиків використання неологізму в спілкуванні, виявлення умов його використання в різних контекстах [2]. У результаті створюється лексична одиниця визначеного структурного типу, яка включається в різні словники. При цьому деякі неологізми функціонують як терміни певної галузі, а частина переходить у запас лексичних одиниць загального вжитку. В такому випадку часом дуже складно провести чітку лінію між категоріями неологізм – термін – колоквіалізм [1]. Тому пропонуємо усі подібні лексичні одиниці розглядати як терміни, включно зі словами, що уже частково ввійшли до складу слів повсякденного вжитку, та із загальноживаними словами, які стали термінами в комп'ютерній сфері. Так, можна припустити, що слово "трамвай" колись належало винятково до термінів транспортної промисловості. Сьогодні ця лексична одиниця перш за все сприймається як слово повсякденного вжитку.

Важливо зазначити, що комп'ютерна термінологія, як і будь-яка інша, є наслідком розвитку та впорядкування терміносистем, тенденції розвитку яких є досить цікавими.

При вивченні комп'ютерної термінології виникають питання, а саме: наскільки утворені чи запозичені терміни є вмотивованими (питання співвідношення форми і змісту лексичних одиниць); які саме ознаки лягли в основу лексичної номінації. Використання мовних форм з початковою метою позначення конкретних предметів відоме як первинна, чи пряма, номінація. До цієї категорії можна віднести такі терміни, як:

login – 1) умовне ім'я поточного рахунку, що використовується для того, щоб увійти в комп'ютерну систему;

2) процес входження в комп'ютерну систему.

byte – набір з восьми бітів, що складають одне ціле.

Необхідність у найменуваннях є надзвичайно великою, такою ж, як і світ з усім розмаїттям існуючих у ньому речей, явищ, понять та зв'язків. Недоцільно створювати і неможливо запам'ятати таку кількість позначень, які б називали тільки єдиний предмет чи поняття. Крім того, мова є системою, що має тенденцію до саморегуляції і економії своїх засобів, тому одним з досить поширених видів номінації є семантичний словотвір, або вторинна номінація. У цьому випадку відбувається семантичне переосмислення термінів інших галузей науки, а також слів загального вжитку, тобто один і той самий мовний елемент використовується для позначення нових реалій поряд з уже позначеними. Проте для вторинної номінації є характерною як різноманітність властивостей і ознак, на які спираються мовці в процесі номінації, так і багатство способів і засобів номінації. Саме велика кількість властивостей, зв'язків, відношень об'єктів, що позначаються, а також специфіка сприйняття того самого предмета в різних ситуаціях різними людьми створюють можливість опори при найменуванні предмета як на його найважливіші, сутнісні характеристики та зв'язки, так і на випадкові, периферійні параметри [3]. Фактично, найбільша кількість

аналогій базується на відображенні у вторинних найменуваннях реально існуючих і значущих ознак, зв'язків і функцій об'єктів. Наприклад: mouse (мишка) – один із зовнішніх комп'ютерних пристроїв, за допомогою руху якого можна вибирати об'єкти на екрані. У даному разі за основу була взята зовнішня схожість із твариною.

Саме вторинна номінація є одним із продуктивних способів створення комп'ютерних термінів. Причому досить часто комп'ютерні терміни розвиваються не із термінів споріднених галузей, а утворюються із слів повсякденного вжитку. Доцільним є розгляд комп'ютерних термінів англійської мови, оскільки більшість відповідних термінів, що існують в українській мові, є або запозиченнями, або калькою з англійської. Завдяки явищу вторинної номінації з'явилися, наприклад, такі терміни: file (файл) – зібрання тематично згрупованих даних під однією назвою; первинне значення – “контейнер для паперу”; hit (запит) – одиничний запит броузера мережі щодо одиниці сервера мережі; первинне значення – “ударити, вразити в ціль”; password (пароль) – код, що використовується для одержання доступу до замкнутої системи; спершу означало “перепустка”; memo (пам'ять) – “частина комп'ютера, що зберігає інформацію”; початково – “сума речей, що відкладаються в пам'яті”; to mirror (віддзеркалювати) – означає “містити точну копію чогось”; мабуть, найуживанішим значенням терміна в сфері Інтернету є “to mirror web sites” – “віддзеркалювати (веб) сайти”, тобто “містити точні копії матеріалів, взятих із іншого джерела, щоб забезпечити їх поширеність”; первинне значення – “дзеркало”.

Досить важливим аспектом при розгляді комп'ютерної термінології є питання співвідношення форми і змісту лексичних одиниць. У зв'язку з цим постає проблема вмотивованості лексичних одиниць, тобто співвідношення між звуковою оболонкою і змістом. З точки зору функціонування мови як знакової системи внутрішня форма лексичних одиниць (вмотивованість) є зовсім необов'язковою. Разом з тим, вона є невід'ємним наслідком вторинного використання імені в процесі номінації. Тобто внутрішня форма є найважливішою рисою, що розділяє весь словниковий склад мови на одиниці вмотивовані і невмотивовані [4]. У невмотивованих лексичних одиниць зв'язок між звучанням і значенням є довільним, тоді як для вмотивованих одиниць необхідною умовою є їх детермінований характер. Наприклад, комп'ютерні терміни: baud (міра швидкості переданої електронної інформації); Applet (невелика програма Java); byte, та ін. не містять у своїй звуковій формі нічого, що могло б дати нагяк на їх значення, і є невмотивованими лексичними одиницями.

Слова типу click, (клацнути мишкою), client (програма, що використовується для зв'язку та одержання інформації із програми сервера іншого комп'ютера), backbone (швидкісна лінія чи серія з'єднань, що створюють головний шлях передачі інформації) та багато інших, на противагу висезгаданним, є вмотивованими, і шляхи їх вмотивованості досить різні.

Найменш поширеною у сфері комп'ютерної термінології є фонетична мотивація, наприклад, click. Набагато частіше зустрічаються морфологічна і семантична мотивації. При морфологічній мотивації значення усієї лексичної одиниці можна досить легко вивести із її складових частин. Наприклад:

Internet – inter – між, net – мережа; означає величезну кількість взаємопоєднаних комп'ютерних мереж.

Digerati – цифрова версія слова literati (літературна еліта); перша частина слова – скорочення від digital – цифровий.

Netizen – “громадянин мережі” – скорочено від net-citizen.

Netiquette – “етикет в мережі Інтернет” – net-etiquette [5].

В основі семантичної мотивації лежать зв'язки між первинним позначенням назви і тими об'єктами, для найменування яких дана назва повторно використовується в мові; і власне зв'язки між первинним та вторинним значенням лексичних одиниць. Наприклад: flame – від значення “полум'я” розвинулось значення “проводити пристрасні, але благородні, почесні дебати”, що вважалося мистецтвом. З часом це слово стало відноситися до будь-якого принизливого коментаря, коли не мало значення те, наскільки він є грубим чи недотепним; gorper – поширений метод створення меню матеріалу, доступного через мережу Інтернет; первинними значеннями цього слова є “ховрах” і “рити” [6]; finger – програмний засіб мережі Інтернет, що допомагає знайти людей через інші сайти Інтернету. Можна із впевненістю сказати, що зв'язок значень чітко прослідковується: “палець” – “вказувати”; bug – дефект у комп'ютерній програмі; значення розвилось від “технічний дефект” – “жук, блощиця”; nest – вмістити в межах даних певного типу блок даних того самого типу; цей термін розвинувся із слова, що означало “гніздо, гніздитися”.

З наведених прикладів видно, що семантична структура слова не є стабільною. Вона зазнає постійних змін із плином часу під впливом певних лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів. Одним із екстралінгвістичних аспектів, що впливають на утворення та застосування термінів, професіоналізмів та мовних зворотів у комп'ютерній сфері, є швидкий темп життя, роботи, обміну інформацією, при якому просто необхідними стають точність та стислість у передачі інформації. Тому досить поширеними способами збагачення системи комп'ютерних термінів новими лексичними одиницями стали скорочення, злиття та аббревіація.

Хоча на загал скорочення як спосіб утворення комп'ютерних термінів є не надто продуктивним, одним із прикладів скорочення може бути термін:

spam (spamming) – спроба використання списку електронних адрес чи інших засобів комунікації в електронній мережі неналежним чином, наприклад, розсилання якогось повідомлення великій кількості людей, які цього не просили.

В англійській мові злиття загалом виступає як малопродуктивний спосіб словотвору, проте в системі комп'ютерних термінів таких прикладів можна знайти значно більше, ніж термінів, утворених способом скорочення. Наприклад: modem (modulator – demodulator) – пристрій для зв'язку між комп'ютерами і периферійними пристроями за допомогою телефонної лінії; sysop (system operator) – людина, відповідальна за фізичні операції комп'ютерної системи чи ресурсів мережі; alphanumeric – (alphanumeric) – код, що може складатися із букв або цифр від 0 до 9; e-mail (electronic mail) – листування через мережу Інтернет; maillist (mailing list) – автоматична система, що дозволяє відіслати повідомлення на одну адресу, де повідомлення копіюється і розсилається усім людям, що згадані у списку адрес [6].

Як уже відзначалось, у комп'ютерній сфері, як ні в якій іншій, існує орієнтація на економію засобів передачі інформації та на ефективне використання інформаційного простору. Дуже багато зусиль витрачається на створення менших за розмірами, зате значно ефективніших периферійних комп'ютерних пристроїв, чіпів, програм. Мова, якою користуються в комп'ютерній сфері, також підпадає під цей вплив і тяжіє до лаконічності. Саме тому одним із досить поширених явищ є абревіація: ISP – Internet Service Provider (постачальник інтернетного зв'язку); FTP – File Transfer Protocol (протокол передачі файлів); LAN – Local Area Network (локальна мережа); DOS – Disc Operating System (дискова операційна система); WWW – World Wide Web (всесвітня мережа); NIC – Network Information Center (центр інформаційної мережі); MUSE – Multi-User Simulated Environment (середовище, що створює враження одночасної роботи великої кількості людей) та ін. До цієї категорії входять не тільки терміни чи слова загального вжитку, що стали термінами, а й розмовні вирази. Цей процес можна спостерігати зокрема у використанні виразів повсякденного вжитку при обміні інформацією в ході спілкування за допомогою комп'ютера. Наприклад, абревіатури IMHO – in my humble opinion (на мою скромну думку) чи BTW – by the way (до речі). Можна навести приклади ще кількох абревіатур, з якими ми зіткнулися, працюючи в одній з американських телекомунікаційних компаній: B/C – because (тому що); 4 U – for you (для тебе); 24/7 – without breaks or days-off (24 години на добу); LOL – laughing out loud (голосно сміюся); TIA – thanks in advance (вдячний заздалегідь); ASAP – as soon as possible (якнайшвидше); FYI – for your information (до вашого відома) та ін.

Безперечно, ряд лексичних одиниць, представлених тут як терміни, зараз перебувають на різних стадіях лексичного розвитку: деякі слова загального вжитку переходять у категорію термінів, частина із категорії термінів поступово починає входити до сфери слів загального вжитку, а деякі лексеми так і залишаються термінами. Нами розглянуті далеко не всі способи утворення комп'ютерної термінології; основну увагу звернено на

розгляд загальноновживаних слів, що набули значення комп'ютерних термінів, та їх мотивацію.

1. Беляев Р.С. Поняття терміноелемента з погляду теорії номінації // Мовознавство. – 1990. – № 3. – С.64-65.
2. Дубенец Э.М. Неологизмы в английском языке // ИЯШ. – 1991. – № 6. – С.90-92.
3. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности. – М.: Наука – 1986. – 227 с.
4. Языковая номинация. Виды наименований. – М.: Наука. – 1977. – 195 с.
5. Enzer, M. Glossary of internet terms. <<http://www.matisse.net/files/glossary.html>>. February, 2002.
6. Dell, W. Glossary of Computer Terms. <<http://www.wdell.com/glossary>>. November, 2000.

Lidia Kozakevych

WAYS OF COINING COMPUTER TERMINOLOGY

The article “The Ways of Computer Terminology Formation” highlights the most productive ways of computer term creation and main tendencies of the development of computer terminology, motivation of created or borrowed computer terms.

One of the aspects mentioned in the article is the secondary nomination as one of the most productive ways of creating computer terminology. Much attention is given to colloquial vocabulary as a powerful source of computer terminology formation.

Наталія Ходан

ЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ІДЕЇ ТЕКСТУ В ОПОВІДАННІ МЮРІЕЛ СПАРК “PORTOBELLO ROAD”

Оповідання Мюріел Спарк відзначаються оригінальністю змісту і досконалістю лінгвістичної форми. Її творчість зараховують до течії католицького екзистенціалізму, проте в новелах знаходимо риси реалізму та модернізму, елементи містицизму та ірраціоналізму. Для творчості Спарк характерний гуманізм, який базується на надзвичайній вимогливості до людей [3, с.30].

Мюріел Спарк змальовує сучасне суспільство, викриваючи те, що приховане під традиційною англійською благопристойністю. Етика письменниці спирається насамперед на християнську мораль, втілюючись в ідейному змісті її новел. М.Спарк протиставляє моральні цінності християнства, виражені в заповідях Божих, бездуховності, внутрішній спустошеності, егоїзму і цинізму, які панують в сучасному світі. Ця гонитва за успіхом і збагаченням робить людей черствими, жадібними, марнославними і лицемірними.

Письменниця намагається проаналізувати цей абсурдний світ через мікрокосм людської душі до макрокосму буття. Зрозуміти ідейний зміст її творів допоможе фраза з "Portobello Road": "You cannot easily go against what you were brought up to do unless you are a rebel by nature" [6, с.185].

Зображення дійсності в творах М.Спарк парадоксальне [2, с.317]. Дружні стосунки обертаються вбивством... Це свідчить про відсутність будь-яких моральних норм і принципів. Якщо вбивство, зрада стали нормою божевільного світу, то що далі чекає людство? Невідповідність між моральним ідеалом і сучасною дійсністю, неможливість досягти гармонії між ними породжують сатиру та іронічність, які домінують у творчості Мюріел Спарк [1, с.164]. Іронічний комізм досягається за допомогою дисгармонії між тоном розповіді і зображуваними подіями.

Саме цей контраст підсилює трагічну напруженість оповідання "Portobello Road".

Розповідь у ньому ведеться від особи жінки, вбитої п'ять років тому другом дитинства. Вона згадує щасливі дні своєї молодості, своїх друзів – Джорджа, Скінні і Кетлін. Події відтворюються непослідовно. Героїня повертається у своїх спогадах до минулого і ніби знову переживає його. Відбувається зіткнення двох планів: реального та ірреального; це ускладнює сприйняття оповідання. Такі слова-синоніми, як phantom, ghost, служать індикаторами віднесення до певного часового плану. Вже на самому початку Нідл повідомляє, що її немає серед живих: "I departed this life nearly five years". Але, розлучившись з життям, вона не залишила цей світ ("But I did not altogether depart this world"). Кожну суботу, як і раніше, вона приходиться на Портобелло Роуд і блукає серед натовпу людей, які заповнюють торгову вулицю. З її смертю нічого не змінилося – продають ті самі товари ("creams, toothpastes, combs, and hankies, cotton gloves, flimsy flowering scarves, writing-paper, and crayons, ice-cream cones and orangeade, screwdrivers, boxes of tacks, tins of paint, of glue, of marmalade..."), люди так само купують, крадуть, вибирають і прицінюються до товарів ("crowds... who handle, buy, steal, touch, desire, and ogle the merchandise"). Поняття про життя і смерть накладаються одне на одне. Померла героїня блукає серед живих.

Широкий ряд асоціативних зв'язків тягнеться за словом "Needle", образним прізвиськом героїні. Вперше це слово вживається в своєму прямому значенні: дівчинка знаходить голку в копиці сіна. Пізніше відбувається формування оказіональної номінації – слово набуває стилістичного відтінку, стаючи власним іменем [4, с.72]. Воно також є сигналом об'єднання двох часових планів.

У трагічній загибелі Нідл знаходимо саркастичну нотку: Джордж убиває її на тій самій копиці сіна, де вона колись знайшла голку. Померла героїня з іронією розповідає, що її тіло шукали 20 годин і коли знайшли, вечірні газети оповістили: "Needle" is found in haystack". На таке буквальне

прочитання метафори і спирається М.Спарк, використовуючи гротеск, щоб розвінчати "справжню дружбу", що може обернутися вбивством. Письменницю хвилює протиріччя між видимістю і сутністю.

Джордж здійснив злочин і втратив розум. Він, який так любив повторювати слова про справжню дружбу, знехтував нею. Порівняння "there's nothing like old friends" підкреслює це.

Кожного суботнього ранку Джорджа тягне на Портобелло Роуд, де в натовпі людей він побачив свою жертву. Його здивування і заціпеніння передано вставним реченням "George continued to stare at me, his big mouth slightly parted...". Він ніби побачив привида – М.Спарк використовує порівняння "I suppose from poor George's point of view it was like seeing a ghost". Особливість розповіді полягає в стриманості, безпристрасності тої героїні при передачі трагічних подій.

Джордж убиває Нідл, тому що боїться: вона може розповісти про його одруження з туземкою і тим самим зірвати шлюб з Кетлін. Ми можемо отримати певне уявлення про аморальність Джорджа ще до скоєння ним злочину. До дружини Матільди він ставиться погано, не вважає її рівною собі через темний колір шкіри – ще одне порівняння "he treated her like a servant". Джордж з цинізмом говорить про матір своєї дитини, що вона ще навряд чи скоро помре – і знову автор використовує порівняння "she's as strong as a trek ox". Джордж мав необережність довіритися Нідл, але та вирішила розповісти все подрузі. Не бачачи іншого виходу, Джордж вбиває її заради власного спокою, але не отримує його. М.Спарк саркастично змальовує сцену вбивства: розмова, як у старі добрі часи (порівняння "let's talk like old times"), закінчується трагедією (порівняння "he looked as if he would murder me and he did").

Проте, смерть Нідл не приносить Джорджу спокою. Поява привида вбитої ним жінки зводить його з розуму. І його знову і знову тягне на Портобелло Роуд. Повтор "half-worried, half-hopeful" передає почуття Джорджа. Він сподівається не побачити її більше, проте Нідл розбиває його надії – тут М.Спарк вживає яскраву метафору "I dashed his hopes". Адже вона нагадує йому про злочин, і це викликає бажання втекти якомога далі (ще одне порівняння "he was away... as far and as devious as he could take himself from the Portobello Road"). Письменниця використовує таке порівняння, щоб показати його страждання: "his eyes seemed to have got smaller as if he had been recently in pain". Джордж не витримує і зізнається у вбивстві.

Мюріел Спарк хвилює тема моральної відповідальності людини за свої вчинки. Письменниця трактує час як руйнівну силу, яка оголює справжні почуття (жорстокість, лицемірство), що ховаються під дружніми стосунками [5, с.86]. Дистантний повтор використовується, щоб показати, що видимість оманлива: "We look lovely and it was a great day at a time... I don't think we were any of us so lovely as we look in it...". Змістовно-концептуальна інформація тісно пов'язана з поняттям часу: тлінність справжніх цін-

ностей, тимчасовий характер юнацької чистоти і вірності, крах існуючого світу, який виявився лише міражем, – ось що зробила час і життя з зображеними на фотографії підлітками. І якби Нідл мала можливість повернути молодість і старі часи, вона б не захотіла цього – М.Спарк використовує метафору “I should not care to be so young of heart again”, щоб підтвердити це.

Письменниця викриває ілюзорність цінностей суспільства, за шкалою яких людське життя стоїть нижче від показної благопристойності.

На відміну від інших оповідань М.Спарк побудова “Portobello Road” в основному катафорична. Зупинимось на найвідальніших прикладах. Ось як М.Спарк вводить в текст образ вбивці: “I took a good look at this man accompanying Kathleen. It was her husband. The beard was unfamiliar but I recognized beneath it his enormous mouth, the bright sensuous lips, the large brown eyes forever brimming with pathos”. “This” тут вживається замість артикля, щоб показати, що саме про цю людину буде йти мова далі.

“That is how I came to be in the Portobello Road that Saturday morning when I saw George and Kathleen”; “I did not see him till September of that year just before my death”. В обох випадках катафора створює драматичний ефект. Автор нагнітає атмосферу, щоб показати аморальність вчинку Джорджа. І він покараний – його тягне на Портобелло Роуд, де він побачив привида Нідл: “Look who’s there, over beside the fruit stall”. Але Кетлін не бачить нікого.

Єдність оповідання забезпечується також за допомогою використання таких лінгвістичних засобів, як еліпс і заміна. Еліптичні речення легко можна відновити з контексту: “What was it you wanted to tell me? A secret”. Єдине слово “secret” тут дуже важливе для розуміння ідейного змісту: адже Джордж вбив Нідл саме тому, щоб вона вже нікому не змогла розповісти про його таємницю. “I have already heard about the baby girl. Coal black, by repute, with George’s features”. Від жорстокості Джорджа постраждала не тільки Нідл, але й його власна дитина, яка йому байдужа тільки через колір її шкіри.

Важливим засобом забезпечення зв’язності оповідання є заміна, яка допомагає уникнути тавтології, а іноді виступає і емпатичним засобом, як, наприклад, у такому реченні: “He looked as if he would murder me and he did, he stuffed hay into my mouth until it could hold no more...”. Спочатку письменниця констатує сам факт вбивства, а вже потім розповідає, як це сталося. Тому “did” – це не просто дієслово, яке є засобом заміни, воно ще й несе значне ідейне навантаження, на ньому фокусується увага читача.

Мюріел Спарк ретельно добирає лінгвістичні засоби, інколи маніпулюючи лінійною організацією тексту, щоб виділити певні елементи з метою втілення своєї ідеї. Саме цим пояснюється той факт, що до найбільш вживаних нею засобів забезпечення структурно-семантичної єдності оповідання належать лексичні зв’язки (повтори, синонімія, узагальнення).

анафорично-катафорична побудова речень та абзаців, лексико-стилістичні та синтаксичні засоби, а також композиційні особливості тексту в цілому.

Одним з основних факторів, що створюють інтегровану єдність тексту, є прагматична установка автора. Саме нею визначаються всі характеристики тексту, вибір лінгвістичних засобів. Стаючи компонентами тексту, мовні засоби набувають семантичних функцій, які часто виходять за межі тих, що закріплені за ними у мовній системі.

1. Кненко И. Сатирическая проза Мюриел Спарк. – К.: Вышш. школа, 1987 – 238 с.
2. Література Англії ХХ століття / Шахова К.О., Жлуктенко Н.Ю., Павличко С.Д. та інші – К.: Вища школа, 1993 – 400 с.
3. Себежко Е.С. Новеллистика Мюриел Спарк // Филологические науки. – 1984. – №2 – С. 30-34.
4. Теория и практика структурно-семантического анализа текста / Отв.ред. Вейлерт А.А. – Владимир, 1988 – 127 с.
5. Тураева З.Я. Лингвистика текста. – М.: Вышш. школа, 1986 – 127 с.
6. Muriel Spark. The Public Image. Stories. – Moscow: Higher School, 1976. – 253 p.

Natalia Khodan

LINGUISTIC MEANS OF BRINGING OUT THE MESSAGE IN “PORTOBELLO ROAD” BY M.SPARK

The article highlights the connection between the intention of the writer and linguistic means of its expression. Stylistic devices and means of cohesion in “Portobello Road” by Muriel Spark are investigated.

Юлія Мануляк

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ ІРОНІЇ

Особливу увагу українських і зарубіжних лінгвістів привертає в наш час всезростаюча роль іронії в художній прозі взагалі і англійській зокрема. ХХ століття принесло з собою радикальні зміни в світогляді людини, яка після двох світових війн втратила класичні, романтичні та героїчні ідеали, розвинувши у собі натомість іронічне, саркастичне, а деколи й цинічне ставлення до себе й оточуючого світу. Використання іронії у буденному спілкуванні стає загальною тенденцією часу. Таке сприйняття іронії привело дослідників до цілком нового її розуміння.

У стилістиці іронія міцно утвердилась як прийом, що базується на протиставленні прямих і переносних значень слова. Лише підхід до іронії як до способу світосприйняття підвів і літературознавців, і лінгвістів до необхідності розмежування двох понять: іронії як засобу, техніки, стилі-

тичного прийому і іронії як результату – іронічного смислу, що створюється цілим рядом різнорівневих засобів мови.

Багато дослідників тепер розуміють, що іронію не можна обмежувати відношеннями протилежності, що необхідне дослідження більш складних її форм (Е.В.Максименко). Цим викликані спроби відмежувати іронію-ефект від іронії-стилістичного прийому. Г.П.Казанська пише: “Іронія як стилістичний прийом, що базується на одночасній реалізації двох лексичних значень слова (словникового і контекстуального), які є протилежними один до одного, розглядається лише як один із способів створення іронічного ефекту (...), під ефектом іронії розуміються всі випадки виникнення різкої невідповідності між буквальним значенням фрази, речення, всього висловлювання з їх значенням, що витікає з контексту” [2, с.38].

Розглянемо конкретні приклади:

1. To a child coming home with a dirty face,

Mother: What a *beautiful* face you have! [1, с.3].

2. Two students are talking about one of their teachers:

A: Does Dr. Walker always give a test the day before vacation?

B: *Does the sun come up in the east?* [1, с.4].

В обох випадках іронічний ефект очевидний. Але в першому випадку буквальне і контекстуальне значення слова *beautiful* є протилежними, в другому випадку ті ж самі значення фрази *Does the sun come up in the east* не знаходяться у відношеннях протилежності, вони просто різні.

В іронії існують одночасно і взаємно переплітаються перший, поверховий, експліцитний план (план вираження) і другий, глибинний, імпліцитний (план змісту). В процесі спілкування зовнішній синтез форми і змісту приховує підтекстову роздвоєність, існування іншого виміру, який якраз і дозволяє автору виразити свою відстороненість від предмета зображення і цим самим втілити в підтексті суб'єктивно-оцінну модальність. “У випадку іронії (...) між узуальним та оказіональним значенням (змістом) виникають відношення невідповідності, протиріччя, що породжує суб'єктивно-оцінну модальність негативного характеру. Вказана взаємодія є механізмом реалізації іронічного смислу і проявляється однаково для всіх мовних рівнів: від лексичного до текстового” [3, с.112].

Отже, вживаючи іронію, мовець може в одній формі висловлювання реалізувати декілька різних значень, а саме: пряме та імплікативне, а також виразити свою оцінку ситуації.

Яким же чином спрацьовує зазначений механізм реалізації декількох значень одразу? Розглянемо його детально. Для цього звернемося до теорії принципу кооперації відомого лінгвіста Г.П.Грайса [4, с.3]: мовець і слухач постійно залучені до інтерпретації (переважно підсвідомої) того, яких цілей прагне кожен з них, кажучи те чи інше.

Грайс описав чотири категорії особливих випадків цього принципу, тобто випадків його застосування відповідно до певних вимог. Ці особливі випадки він назвав “максимами” (maxims).

Максими набувають особливої пояснюючої сили у випадках, коли поведінка людини їм суперечить. Грайс зазначає, що на їх порушення можна відреагувати в різний спосіб. Максиму можна проігнорувати або свідомо порушити – у цьому випадку слухач буде просто введений в оману. Неправда, наприклад, означає свідоме порушення максими якості.

Сила концепції Грайса полягає в тому, що вона (концепція) передбачає, що трапиться, якщо мовець порушить одну з максим (зазвичай це максима релевантності), навіть якщо він мав намір сказати щось стосовно справи. Але слухач сприймає як належне той факт, що мовець дотримується принципу кооперації; подумати інакше з боку слухача означало б припустити, що мовець не свідомий того, що каже, і не передбачуваний. Мовець, зі свого боку, також очікує, що слухач керуватиметься принципом кооперації. Співрозмовники інтерпретують мовну поведінку один одного згідно з цим принципом. І якщо зауваження мовця здається недоречним, слухач все ж буде шукати відповідності, зв'язку між тим, що він почув, і метою, яку він приписує мовцю, виходячи з попереднього сказаного.

Ці припущення робляться переважно підсвідомо; співрозмовники в основному не усвідомлюють, що вони це роблять, виступаючи в ролі мовця або інтерпретатора.

Використання максим, яке Грайс назвав “implicature” – приховане значення, підтекст, – є базовим механізмом, за допомогою якого висловлювання використовуються, щоб передати більше, ніж вони дослівно означають. Цей підтекст має тенденцію з'являтися тоді, коли максима виявляється приховано порушеною.

Саме на цьому принципі і базується механізм створення іронії. Розглянемо приклад:

Bill and Peter work together in the same office. They sometimes are sent on business trips together and are becoming good friends. They often have lunch together and Peter even invited Bill to have dinner with him and his wife at their home several times. Now Peter's friends told him that they had seen Bill out dancing with Peter's wife while Peter was out of town on a business trip. On hearing this, says...

“Bill knows how to be a really good friend, doesn't he?” [6, с.8].

У даному випадку реакція Пітера здається неадекватною, якщо сприймати її дослівно. Більше того, пряме сприйняття його висловлювання говорить про порушення максими якості, а саме – правила: “Не говоріть того, що, на вашу думку, неправильне”. Але слухач, підсвідомо керуючись принципом кооперації і очікуючи, що мовець також його дотримується, буде шукати закономірного взаємозв'язку між цим його висловлюванням і попередньою ситуацією. Таким чином, слухач розуміє, що те, що каже

мовець, абсолютно протилежне його справжній думці і відчуває в цьому іронію. Мовець же, зі свого боку, вважає, що дуже легко зрозуміти, що він має насправді на увазі, навіть якщо він не каже цього прямо. Мовець намагається дотриматися принципу кооперації, і все ж очевидно, що він порушує максимум якості. Але завдяки цьому порушенню мовцю вдається передати підтекст, який дослівно не звучить у його висловлюванні, а саме – його іронічне ставлення до предмета розмови.

Цей випадок порушення максимум, в якому передається значення не стверджуване, а приховане, є видом того, що Грайс називає “розмовна імплікатура”. Покладаючись, таким чином, на принцип кооперації, мовці успішно спілкуються, передаючи більше значення, ніж експлікується.

Таким видається механізм створення іронії з точки зору прагматики. Але, крім створення, іронія вимагає також правильної та логічної інтерпретації, адекватного розуміння її слухачем.

Грайс говорить про загальний спосіб обґрунтування, чому слухач має бути здатним зрозуміти прихований зміст у будь-якому випадку розмовної імплікатури. Очевидно, підтекст цієї імплікатури буде визначатися *наміром мовця в кожному конкретному випадку*. При цьому Грайс визнає, що в деяких ситуаціях слухачеві може не вдатися визначити одну чи більше можливих інтерпретацій; у цьому випадку розмовна імплікатура залишиться не визначеною [4, с.16].

Намір автора, який творить те чи інше іронічне висловлювання, відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні іронічного смислу. Наміри мовця можуть бути різноманітними. Але саме від мотивації мовця, від наміру його висловлювання і буде залежати сприйняття і розуміння його слів слухачем.

Амбівалентність – одна з ключових прагматичних категорій на шляху до розуміння складності поняття наміру мовця в процесі спілкування. Дж.А.Томас, розвиваючи концепцію амбівалентності Ліча, визначає її так: *амбівалентність*, в якій мовець не показує чітко, який саме з низки схожих ілюктивних актів він мав на меті [6, с.123]. Хоча амбівалентність – досить звична річ у нашому буденному спілкуванні, причина її використання і очікуваний ефект відрізняються в кожному окремому випадку. Щоб чітко уявити собі, чому ми застосовуємо амбівалентність, потрібно дослідити різні випадки її вживання і зрозуміти, що саме робить їх такими різними. Для їх дослідження потрібно звернутися до робіт лінгвіста Томаса, який розрізняє різні рівні наміру мовця при виконанні ним мовленнєвого акту:

Міжособистісний намір: як мовець хоче, щоб слухач сприйняв його мовленнєвий акт, або до яких мовленнєвих актів мовець хоче, щоб слухач відніс його висловлювання.

Перлокутивний намір: що саме мовець хоче, щоб слухач зробив внаслідок його мовленнєвого акту, або який перлокутивний ефект мовець хоче справити на слухача.

Відповідно до цих понять *амбівалентність* трактується як випадок, в якому *міжособистісний намір* відкритий обговоренню; мовець залишає невизначеним, який мовленнєвий акт він виконає, і надає можливість слухачеві вирішувати, як його сприйняти. З іншого боку, стосовно *перлокутивного наміру* випадки бувають найрізноманітніші. Перш за все, треба зазначити, що перлокутивний намір може бути, а може й не бути чітко визначеним у свідомості мовця. Коли він чіткий, амбівалентність в основному застосовується з певною стратегічною метою; для того, щоб досягти певного перлокутивного наміру, мовець надає перевагу амбівалентності. Якщо ж перлокутивний намір не чіткий, амбівалентність швидше виявляється показником нечіткості у свідомості мовця. Норіко Танака називає ці два випадки так:

1. Стратегічна амбівалентність: мовець має на меті певний перлокутивний намір і вживає амбівалентність стратегічно.

2. Істинна амбівалентність: перлокутивний намір не чіткий у свідомості мовця, і ця нечіткість виражається амбівалентністю [6, с.123].

Розглянемо декілька випадків кожної категорії, щоб показати різноманітність “чіткості” та “відкритості для обговорення”, що притаманні перлокутивному наміру в амбівалентності.

Стратегічна амбівалентність.

Стратегічна амбівалентність у свою чергу поділяється на два види:

а) перлокутивний намір чіткий у свідомості мовця і не відкритий для обговорення;

б) перлокутивний намір чіткий у свідомості мовця, але відкритий для обговорення.

У першому випадку, незалежно від реакції слухача, мовець хоче досягти певного перлокутивного ефекту, який не відкритий для обговорення; іншими словами, мотивація вживання амбівалентності тут полягає лише в тому, щоб представити намір мовця у менш *загрозливий спосіб*, і мовець не бажає давати слухачеві вибір або міняти свій первинний намір. Розглянемо приклад:

“... but above all the roar and clatter there rose from the second-class ladies' saloon the despairing voices of Mrs. Ape's angels, in frequently broken unison, singing, singing, wildly, desperately, as though their hearts would break in the effort and their minds lose their reason, Mrs. Ape's famous hymn, *There ain't no flies on the Lamb of God*” [7, с.15].

У цьому випадку іронія авторська. За допомогою різкого контрасту між описаною ситуацією та назвою гімну Івліну Во вдається передати іронію. Він робить це стратегічно і не залишає читачеві можливості не зрозуміти або не прийняти такої оцінки автора.

У другому випадку, хоча мовець має певний перлокутивний намір, він готовий “переглянути” його відповідно до реакції слухача; вживаючи іронію, мовець ризикує зіпсувати хороші стосунки зі слухачем, і якщо ризик

занадто великий, мовець має можливість замінити первинний варіант менш ризикованим або, якщо потрібно, взагалі від нього відмовитися. Амбівалентність може дати можливість мовцеві приховати первинний намір від слухача і уникнути відповідальності за нього. Наприклад:

Ситуація: Two people are on board a ship. One of them is sea-sick, but he hates to admit it. The other one notices it and is ironic about it. He says:

"There was a man lived at Aberdeen, and he was terribly keen on fishing, so when he married, he married a woman with worms. That's rich, eh? ...

You see he was keen on fishing, see, and she had worms, see, he lived in Aberdeen. That's a good one, that is".

"D'you know, I think I shall go on deck for a minute. A bit stuffy in here, don't you think?" [7, с.15].

У даній ситуації, чоловік, який іронізує, свідомо розповідає таку непристойну історію для того, щоб його співрозмовника ще дужче збудило. Мовець хоче, щоб його слухач визнав, що йому погано. Він використовує іронію стратегічно. Але слухач вдає, що "не розуміє" іронії мовця. Він відповідає так, як це його влаштовує, і залишає свого співрозмовника. Мовець не затримує його і не перечить йому, хоча свого первинного перлокутивного наміру (щоб той визнав, що його нудить) він не досяг. Отже, перлокутивний намір мовця чіткий у його свідомості, але відкритий для обговорення.

Істинна амбівалентність

У деяких випадках, перлокутивний намір як такий не сформульований чітко навіть і в свідомості мовця. Слова мовця можуть звучати дивно, але іноді це трапляється. У такому випадку, амбівалентність – це не стратегія, приховання певного перлокутивного наміру, а швидше вираження істинної нечіткості в свідомості мовця, яку Норіко Танака назвала *істинною амбівалентністю*. Проте вона стверджує, що істинну амбівалентність не завжди можна чітко відрізнити від стратегічної амбівалентності; між ними може бути певна градація. В основі такої градації лежить ступінь усвідомлення мовцем власного перлокутивного наміру. Наприклад:

"[Miss Maudie]: "...I said what did you do, Stephanie, move over in the bed and make room for him? That shut her up a while".

I was sure it did. Miss Maudie's voice was enough to shut anybody up" [5, с.63].

Стверджуючи, що "Miss Maudie's voice was enough to shut anybody up", Скаут не має на увазі нічого поганого стосовно міс Моді. Скаут іронізує, але перлокутивний намір не чіткий у її свідомості. Висловлюючи свою думку, вона не намагається сформулювати іронічне відношення читача до предмета висловлювання. У даному випадку ми зустрічаємо приклад істинної іронії.

Таким чином, лише завдяки амбівалентності іронія може зробити справжню думку автора нечіткою та відкритою різним інтерпретаціям, що, власне, відповідає інтересам мовця. Стратегічна невизначеність мовлен-

невого акту дозволяє приписувати висловлюванню не одне значення, а потенціал значення – термін, що якнайкраще виражає намір мовця за даних умов.

1. Арутюнова Н.Д., Падучева Е.В. Истоки, проблемы и категории прагматики // Новое в зарубежной лингвистике. – 1985. – Вып. 16. – С.2-42.
2. Казанская Г.П. Некоторые стилистические приемы создания эффекта иронии в портретных характеристиках романа С.Ричардсона "Кларисса Гарлоу" // Вопросы стилистики английского языка. – 1980. – Вып. 155. – С.47-52.
3. Походня В.Н. Языковые средства выражения иронии. – К.: Наукова думка, 1989. – 124 с.
4. Grice, H.P. Implicature and literary interpretation: Background and preface. Twentieth Annual Meeting/www.phil.uni/grice.html
5. Lee, H. To Kill a Mockingbird. – Kiev: Dnipro Publishers, 1977. – P.340.
6. Tanaka, N. The pragmatics of uncertainty // Lawrence F. Boufon (Ed.). Pragmatics and Language learning. – Vol. 7, 1996. – P.119-141.
7. Waugh, E. Vile Bodies. – Kiev: Dnipro Publishers, 1960. – P.235.

Yulia Manulyak

AMBIVALENCE OF IRONY

The article investigates a new approach to understanding irony, namely studying irony as a way of world perception. Such an interpretation of irony makes it possible to talk of a new notion that reveals its essence – irony ambivalence.

It is stated that due to this very quality irony performs its main function, that is makes the real idea of a speaker unclear and open to many interpretations (negative politeness).

Юрїї Твердохліб

СЕМАНТИЧНІ ОЗНАКИ ПЕРФОРМАТИВНИХ РЕЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Перформативні речення, чи перформативи, являють собою своєрідний, досить численний клас речень. Показником таких речень є характерний елемент типу "Я обіцяю...", "Я заявляю...", "Я клянуся...", з якого звичайно починається дане речення і який використовується в назві акту, що презентується: обіцянки, клятви і т.д. Таким чином, речення "Я обіцяю повернутися до вечора" є перформативом з ілокутивною функцією обіцянки, речення "Я прошу Вас – ідіть" (І.Драч) – перформативом з ілокутивною функцією прохання. Очевидно, що для виконання тієї ж функції може бути достатнім уживання речення "Ідіть" замість "Я прошу Вас – ідіть". Однак, по-перше, речення "Ідіть" являє собою імператив, що не цілком співвідноситься з класом перформативів, по-друге, форма "Ідіть" є недостатньо експліцитною. У зв'язку з цим важко визначити, яку ілокутивну функцію вона виконує, – прохання, вимогу чи наказ. Так само речення "В лісі багато вов-

ків” може бути попередженням, а може і не бути ним, презентуючи собою опис певного стану речей. Речення “Особисто я, Онукій Засць, беру на себе високе зобов’язання...” (І.Драч) може бути перформативом чи неперформативом у залежності від ілокутивної функції. Таким чином окреслюється найбільш простий спосіб відмежування перформативів від інших типів речення. Однак подібний спосіб диференціації не є надійним і ефективним, тому що ілокутивна функція (сила) речення далеко не завжди виявляється досить виразно навіть за наявності контексту. Це видно на прикладі поданих речень (1), які утворюють контекст:

(1) а) Попрошу усмішок! – високим фальцетом наказав старшина.

б) Вибачте, що ви сказали?

в) Я прошу вас усміхнутися (І.Драч).

Наявність контексту не проясняє до кінця ілокутивну функцію речення (1в). Чи є воно суто перформативним, чи являє собою опис дії? Чи існує взагалі досить точний спосіб визначення відмінності перформативного речення від констативного, і чи існує насамперед граматичний або лексикографічний критерій для виявлення перформативності?

У складі наведених перформативів (1) дієслово вживається у формі першої особи однини активного стану. Чи є така форма дієслова необхідною для існування перформативного речення? Опустимо приклади, що містять дієслово у формі першої особи множини типу “Ми обіцяємо...”, “Ми дозволяємо...” як однотипні. Заміна першої особи однини на першу особу множини ілокутивну функцію речення не змінює.

Звернемося до перформативних речень, у яких використовуються дієслова в третій особі однини і множини, а також дієслова в пасивному стані.

(2) Вас інформують про необхідність з’явитися до суду.

(3) Пасажири, які вилітають рейсом Київ–Париж, запрошуються до виходу номер 3.

(4) Гості запрошуються до столу.

Критерієм визначення даних речень як перформативних може бути наявність лексеми “дійсним”. Подібним засобом користувався Дж.Остін (Austin 1962) при виявленні перформативів із дієсловом у формі першої особи теперішнього часу. Він обґрунтував можливість введення до складу перформатива слова “hereby” (дійсним) у реченнях типу:

(5) Я (дійсним) запрошую вас до себе додому. В дружню родину Черед (П.Загреб.).

(6) Я (дійсним) прошу, люди, вислухати мене (Л.Кост.).

Дж.Остін показав, що до складу перформатива завжди можна ввести слова подібного типу для позначення того, що висловлення якого-небудь речення є інструментом, який дозволяє виконати сам акт обіцянки чи прохання (Austin, 1962, с.32).

Якщо поширити даний критерій на речення (2), (3), (4), то їх можна визначити як перформативи:

(2а) Вас (дійсним) інформують про необхідність з’явитися до суду.

(3а) Пасажири, які вилітають рейсом Київ – Париж, (дійсним) запрошуються до виходу номер 3.

(4а) Гості (дійсним) запрошуються до столу.

Можливість введення слова “дійсним” є критерієм для підтвердження того, що речення є перформативним. Якщо ввести його не можна, дане речення виступає в ролі констатива:

(7) Пасажири, які вилітають рейсом Київ–Париж, очікуються біля виходу №3.

У наведених прикладах (2-6) дієслово вживається у формі теперішнього часу дійсного способу. Відтак постає правомірне питання: чи є абсолютними критеріями для виділення перформативів категорії часу і способу?

Якщо не брати до уваги досить формалізовані експліцитні перформативні речення типу “Я начальник цеху і вимагаю елементарної чемності, – нагадав Держжикрай” (П.Загреб.), то варто визнати, що час і спосіб дієслова не можуть бути безумовними показниками перформативності. Що стосується способу, то замість речення “Я начальник цеху і вимагаю елементарної чемності” можна вжити імператив “Будь чемний” з тією ж ілокутивною функцією, а також “Я б на твоєму місці був чемний”, вимовлене з відповідною інтонацією.

Категорія часу також не може бути безумовним критерієм перформативності, тому що замість “Я звинувачую Загатного” (В.Дрозд) можна сказати “Загатний вчинив злочин”. Відзначимо і випадки, коли вживаються неповні речення типу “До столу” як запрошення зайняти місце за столом чи “Винний” для позначення того, що хтось є винним. У цих реченнях немає навіть експліцитного дієслова.

Отже, знайти єдиний граматичний чи вокабулярний критерій для визначення перформативності речення неможливо. Очевидним стає те, що для вирішення цієї проблеми необхідно мати комплексний критерій.

Якщо повернутися до розгляду питання про необхідність існування в структурі перформативного речення дієслова теперішнього часу дійсного способу і нагадати, що перформативне речення є видом дії, то цілком очевидно, що той, хто вимовляє те чи інше перформативне речення, повинен одночасно бути “діячем” (перформером). Звідси цілком обґрунтоване прагнення звернутися до першої особи, яку слід назвати чи якої повинен стосуватися вислів. Крім того, якщо той, хто говорить, діє, то він мусить щонебудь виконувати, тому цілком виправдана орієнтація на прагматичну презентацію і граматичну функцію дієслова. Таким чином, існує щось, що під час виголошення речення здійснюється тим, хто висловлюється.

У перформативних реченнях за відсутності експліцитно вираженої першої особи вона (ця особа) визначається двома шляхами:

а) у вербальному вислові – за допомогою форми дієслова, що вказує на особу діяча в будь-якій системі дієслівної референціальної координації;

б) у письмовому вислові – за допомогою підпису особи, яка висловлюється (це необхідно зробити, оскільки письмовий вислів не є дзеркальним відображенням вербального).

“Я” того, хто виконає дію, стає таким чином необхідним компонентом. Пріоритетність форми першої особи теперішнього часу дійсного способу (чи аналогічними формами другої й третьої особи і пасивного стану з додаванням підпису) призводить до того, що імпліцитні характеристики мовної ситуації стають експліцитними. Дієслова, які здаються суто перформативними, використовуються для “створення експліциту”, що і є презентацією (перформатизуванням) речення. Лексеми типу “винний” беруть участь у цьому процесі, оскільки включені в речення поряд зі спеціальними перформативними дієсловами, такими, як “обіцяти”, “заявляти”, “закликати” і т.д.

Словоформа “дійсним” є вдалою альтернативою, однак вона занадто формальна і не безумовна, тому що її можна при бажанні і без урахування інших факторів ввести як у перформативне речення, так і в неперформативне:

(8) а) Я (дійсним) прошу сказати відверто, я не маленький (В. Дрозд).

б) Він (дійсним) просить сказати відверто.

Наявність форми “дійсним” не робить речення (8б) таким же перформативним, як і (8а). Крім того, у пошуках критерію відмінності перформативів від констативів чи інтеррогативів можна скористатися конструкціями типу “Я (дійсним) запитую...” чи “Я (дійсним) описую...”, що дозволяє звести кожне речення, яке може бути експліцитно чи імпліцитно перформативним, до форми з дієсловом у першій особі однини (множини) теперішнього часу дійсного способу активного стану. Це своєрідний тест для виявлення перформативів:

(9) а) “Винний” еквівалентно “Я проголошую вас винним”.

б) “Вас повідомляють про необхідність з’явитися до суду” еквівалентно “Я, суддя Стеценко, вас повідомляю про необхідність з’явитися до суду” чи “Вам необхідно з’явитися до суду”.

(підпис) суддя Стеценко.

Якщо не зводити подібні речення до форми експліцитного перформативу, вони можуть вживатися в неперформативному вигляді з тією ж ілюкативною функцією. Наприклад, “Я вважаю вас винним” можна розглядати як еквівалент “Винний”.

Слід зазначити, що перша особа дієслова теперішнього часу активного стану є “спеціальним” вживанням. Існує свого роду асиметрія системного характеру між цією формою дієслова й іншими його формами. Фактично ця асиметрія і є точною характеристикою перформативного дієслова (і найбільш близькою до граматичного критерію виділення перформатив-

них речень), наприклад, вживання “Я сперечаюся...” на протигагу цьому ж дієслову в іншому часі чи особі. Речення “Я сперечаюся...” чи “Він сперечається...” не є перформативами, а описують дії, які виконує той, хто говорить, чи хтось інший, тобто дії, що входять до структури значення перформатива “Я сперечаюся...”. Якщо я вимовляю речення “Я б’юся об заклад, що ти це не зробиш”, то я не стверджую, що кажу слова “Я б’юся об заклад...” чи будь-які інші слова, але я тим самим презентую акт суперечки. Відповідно, якщо він говорить, що він сперечається, тобто вимовляє “Я сперечаюся...”, він тим самим стверджує акт суперечки. Якщо ж я вимовляю речення “Він сперечається...”, я тільки проголошую, що він вимовляє слова “Я сперечаюся...”, а не презентую сам акт суперечки, який може презентувати тільки він сам. Я ж тільки описую його презентацію акту суперечки.

Подібний тип асиметрії не виявляється, якщо дієслово не використовується як перформативне. Наприклад, такої асиметрії не існує між “Я пишу...” і “Він пише...”. В той же час вважати даний критерій безумовним не можна, тому що:

1. Перша особа теперішнього часу дійсного способу може використовуватися для опису постійної поведінки:

“Я проклинаю ласку супокою,

Блаженство дорогої самоти” (Дм. Павл.).

“Я обіцяю тільки тоді, коли маю намір дотриматися обіцянки”.

2. Перша особа теперішнього часу може використовуватися для презентації “історичного” сьогодення:

“У попередньому розділі я протестую проти вирішення питання таким чином”.

3. Деякі дієслова у формі першої особи теперішнього часу можуть вживатися двоюко. Наприклад, речення типу “Я називаю інфляцією процес знецінювання грошей” можна розглядати і як перформатив, і як констатив.

4. Існують випадки зведення “дії до слова”: “Я визначаю X таким способом: X дорівнює В”.

При використанні форми “Я визначаю X рівним У” відбувається перехід від зведення дії до слова до власне перформативного вислову. Існує схожий перехід від використання слів як маркерів до перформативів, наприклад, від слова “Кінець” наприкінці роману чи фільму до вислову “Я оголошую засідання закритим” (Ю.Мушк.), де використання слова, що позначає дію, стає актом “закінчення”.

5. Чи завжди необхідно мати перформативне дієслово для того, щоб експлікувати дію, позначаючи її? Наприклад, можна запросити кого-небудь у гості без уживання вислову “Я запрошую вас...”.

6. Виникає сумнів і в тому, що ми не змінюємо зміст речення, коли вводимо перформатив. Наприклад, чи дійсно речення “Вибачте” може бути експліковане як “Я прошу вибачення”?

Оскільки відмежування перформативів від констативів, як бачимо, викликає труднощі, необхідно визначити їх (перформативи) більш чітко. Доцільним у цьому плані може бути пошук критерію відмінності насамперед у ділянці граматики чи лексики. Зазначимо, що знайти абсолютний критерій, як це продемонстрував приклад з “однаковими” реченнями, які виступають у ролі і перформативів, і неперформативів, неможливо.

Припустимо, що всі перформативні речення починаються з “Я х, що...”, “Я х...” чи можуть бути зведені до цієї форми і стати тим, що можна було б назвати експліцитним перформативом. Це досить просто зробити для певної кількості традиційних уживань першої особи теперішнього часу дійсного способу навіть тих дієслів, що не є перформативними і вживаються у звичному теперішньому та “історичному” теперішньому часі. Однак тут виникає ряд труднощів. Відзначимо найбільш типові:

а) “Я звертаюсь...” чи “Я прошу...” позначають не те саме в різних мовленнєвих ситуаціях, тобто можуть виконувати різну ілокутивну функцію.

б) “Я стверджую, що...”, на перший погляд, відповідає граматичним і квазіграматичним вимогам. Однак даний критерій втрачає доцільність за умови його поширення на неперформативи.

в) Іноді презентація речення є характеристикою якого-небудь вчинку, наприклад, образи, тому що перформатива “Я ображаю вас” не існує.

Даний критерій не відповідає всім випадкам уживання речення як бажання чого-небудь, оскільки “редукція” до експліцитного перформатива не завжди можлива. Назва “експліцитний перформатив” уживається тут на протигагу термінові “первинний перформатив”. Наприклад:

(10) а) “Якщо програю – віддам” – первинний перформатив.

б) “Даю слово, якщо програю – віддам” (Ю.Мушк.) – експліцитний перформатив.

Можна сказати, що речення (8б) робить експліцитним речення (8а). Якщо хто-небудь говорить “Я буду тут о другій годині”, ми можемо запитати “Це обіцянка?” і одержати відповіді “Так” і “Так, я обіцяю”, а також “Ні, але я буду намагатися” чи “Ні, але я хотів би це зробити”. Якщо розглянути ситуації, в яких дія виконується нелінгвістичними засобами, коли деякі з них за ілокутивною спрямованістю схожі до перформативних речень, то можна простежити своєрідну паралель. Скажімо, я перед вами схиляюся, але не ясно, чи роблю я вам уклін чи схиляюся, щоб розглянути рослину під ногами. Для підтвердження того, що дана дія є церемоніальною, необхідно, щоб вона супроводжувалася деякими додатковими діями, наприклад, підняттям капелюха чи словами типу “Моя повага”.

Дії або слова в даній ситуації використовуються для того, щоб пояснити, як повинні сприйматися ті чи інші вчинки. Аналогічне речення “Я обіцяю це” не є описом, оскільки воно не може бути істинним або помилковим: вимовляючи “Я обіцяю це”, здійснює акт обіцянки.

Можна сказати, що перформативна формула “Я обіцяю” пояснює, як повинно бути зрозуміле те, що вимовляється, але неможливо визначити, чи є подібні вислови істинними або помилковими.

Варто також мати на увазі, що хоча в такого типу реченнях часто вживається підрядна частина зі сполучником “що”, яка розташовується після дієслова на зразок “обіцяю”, “знаходжу”, “повідомляю” (чи дієслова типу “оцінюю”), її не можна розглядати як “непряму” мову. Подібна підрядна частина при непрямій мові виражає те, що хтось або я сам колись чи десь сказав: наприклад, “Він сказав, що...”. “Що” в цих реченнях виступає з дещо відмінним значенням, ніж у перформативах: дієслово стоїть не в першій особі теперішнього часу дійсного способу. Разом із тим наявність такої підрядної частини після перформативного дієслова необов’язкова. Значна кількість перформативних речень її не має, наприклад, “Прошу вибачення (за)”, “Я даю згоду...” (П.Загреб.).

З погляду мовної еволюції експліцитні перформативи повинні бути більш пізніми утвореннями, ніж безліч первинних, які є компонентами експліцитних. Очевидно, що конструкція “Я буду...” з’явилася в мові раніше, ніж “Я обіцяю, що буду...”. Відома точка зору, зокрема О.Єс-персона, відповідно до якої в примітивних мовах вислів, що складається з одного слова, типу “грім”, “звір”, може бути попередженням, інформуванням, пророкуванням і т.д. через відсутність розмежувань значення, що з’явилися на більш високих ступенях розвитку мови, тобто експліцитні відмінності різних ілокутивних функцій є пізнішими досягненнями. Примітивні чи початкові форми вислову будуть зберігати двозначність, залишаючи не детермінованою точну функцію вислову (Jespersen, 1962).

Таким чином, завдяки експліцитності мова стає зрозумілішою, а ілокутивна функція кожного речення точнішою. Експліцитна перформативна формула, крім того, є суттєвим ефективним засобом для розвитку точності мови.

Розглянемо інші мовні засоби для посилення експліцитності мови, які можна замінити перформативами.

Спосіб

Як уже відзначалося, широко вживаються форми наказового чи іншого способу зі значенням веління, що робить речення “командою”. Речення “Закрий двері” може бути використане в різних контекстах:

– “Зачини двері” – відповідає перформативу “Я наказую тобі зачинити двері”.

– “Зачини двері, будь ласка” – відповідає перформативу “Я прошу тебе зачинити двері”.

– “Зачини двері, якщо хочеш” – відповідає перформативу “Я дозволяю тобі зачинити двері”.

– “Ти повинен зачинити двері” – відповідає перформативу “Я наказую, я раджу тобі зачинити двері”.

– “Тобі краще було б зачинити двері” – відповідає перформативу “Я раджу тобі зачинити двері”.

Тон голосу. логічний наголос

– “Ти за це відповіси” (попередження, що відповідає перформативу “Я попереджую, що ти за це відповіси”).

– “Ти за це відповіси?” (питання).

Зазначені особливості усної мови не є визначальними для писемної. Спроби супроводити вислів відповідною інтонацією, знаками оклику чи питання не можуть вважатися успішними, оскільки пунктуація, порядок слів і т.д. є допоміжним і не досить ефективним інструментом.

Вставні слова, вислови

Можна використовувати слова “таким способом” з ілокутивною функцією перформатива “Я вважаю, що...”, а також звернути увагу на слова типу “дійсним” і т. д. Схожу мету має вживання заголовків типу “Маніфест”, “Оголошення”, “Акт”.

Акомпанемент вислову

Вислів може супроводжуватися жестами чи церемоніальними невербальними актами, які виступають без словесного супроводу взагалі, тому їхня вагомість очевидна.

Обставини вислову

Різні обставини, що супроводжують вислів – контекст, пресупозиція, – сприяють розумінню того, як необхідно інтерпретувати те чи інше речення. Наприклад, речення “Я вам раджу поспішати до інших пацієнтів” (Ю.Мушк.), вимовлене начальником, слід розуміти швидше як наказ, а не як прохання. Перелічені мовні “супровідники” для з’ясування ілокутивної функції речення не усувають, однак, розмитості значення, неадекватності сприйняття і реакції на вислів слухача. Адже вживання імператива може означати наказ, дозвіл, вимогу, прохання, рекомендацію, попередження і т. д. Цю неоднозначність допомагають усунути перформативи, що повинні зберігати презентацію фіксованою.

У зв’язку зі сказаним постає правомірне питання: чи не можна для уникнення двозначності звести будь-яке речення до перформативної формули як більш точної за значенням. Таке припущення належить Дж.Остіну і Дж.Лайонзу. Дж.Лайонз, зокрема, пропонував називати перформативними “всі речення, що містять імператив або частку “чи”, а також використовувати різні перформативні префікси для уточнення ілокутивної функції речення, звертаючись до його глибинної структури (Lyons, 1977). Однак, по-перше, як відзначає Є.В.Падучева, перформативні речення утворюють цікавий підклас саме в складі розповідних речень, тому що, на відміну від інших розповідних речень, позбавлені значення істинності, по-друге, не всі вислови можна подати у вигляді перформативів (Падучева, 1985, с.19).

Що ж стосується використання перформативних префіксів, які надають більшості речень перформативності, то виникають сумніви у право-

мірності конкретизації ілокутивної функції вислову там, де вона видається тим, хто говорить, не до кінця конкретизованою.

Таким чином, у цілому перформатив можна визначити як вислів, який за формою відповідає розповідному реченню, має у своїй структурі перформативне дієслово у формі першої (чи третьої) особи дійсного способу реального теперішнього часу і позначає ту дію, яка відбувається в момент мовлення.

На підставі викладеного можна зробити такі висновки:

1. Перформативні речення являють собою своєрідний підклас розповідних речень, для аналізу яких необхідно застосовувати комплексний критерій. Суто граматичний чи лексико-граматичний підхід із метою визначення перформативів є недостатнім.

2. Перформативність речення безпосередньо пов’язана з його ілокутивною силою, яка, однак, не завжди чітко виявляється.

3. У зв’язку з тим, що основною особливістю перформативів є їхня здатність не тільки описувати, але й водночас презентувати дії, звернення до експліцитно вираженої форми дієслова-присудка в першій особі теперішнього часу дійсного способу як головного компонента перформативного речення є цілком виправданим.

4. Хоч є ціла низка мовних засобів, які надають мові більшої експліцитності, презентація первинного перформатива за допомогою експліцитно вираженого не завжди можлива.

5. Існує ряд спеціальних перформативних дієслів, здатних забезпечувати перформативне використання речення.

1. Арполенко Г.П., Забеліна В.П. Структурно-семантична будова речення в сучасній українській мові – К.: Наук. думка, 1982. – 130 с.
2. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. – М.: Наука, 1988. – 341 с.
3. Белошапкова В.А. Современный русский язык. – М.: Высшая школа, 1989.
4. Бенвенист Э. Общая лингвистика. – М.: Прогресс, 1974.
5. Вихованець І.Р. Граматика української мови: Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
6. Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка. – М.: Наука, 1973. – 351 с.
7. Кононенко В.И., Брицын М.А., Ганич Д.И. Русский язык. – К.: Вища школа, 1978. – 430 с.
8. Падучева Е.В. Высказывание и его соотносительность с действительностью. – М.: Наука, 1985.
9. Слинько П., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. – К.: Вища школа, 1994. – 670 с.
10. Словник української мови: В II-и т. – К.: Наук думка, 1970-1980. – Т.1-11.
11. Степанов Ю.С. Имена. Предикаты. Предложения. – М.: Наука, 1981. – 360 с.
12. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П.Грищенка. – К.: Вища школа, 1993. – 365 с.
13. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / За заг. ред. І.К.Білодиди. – К.: Наук думка, 1972. – 516 с.

14. Чабаненко В.А. Структурно-стилістичні особливості інфінітивних речень // Синтаксис словосполучення і простого речення. – К.: Наук думка, 1975. – С 201-212.
15. Austin, J.L. How to do things with words. – Oxford: Oxford University Press. – 1962.
16. Aqvist, L. Performatives and verifiability by the use of language. – Uppsala: Filosofiska Studier 14. – 1972.
17. Bach, K. Performatives are statements too. – Philosophical Studies 28. – 1975. – P. 229-236.
18. Hedenius, I. Performatives. – Theoria 29. – 1963.
19. Lyons, J. Semantics 1. – Cambridge University Press. – 1977.
20. Fraser, B. An examination of the performative analysis. – Mimeograph, Indiana University Club. – 1971.
21. Searle, J.R. Speech acts. – Cambridge: Cambridge University Press. – 1969.

Yuriy Tverdokhlib

SEMANTIC CHARACTERISTICS OF UKRAINIAN PERFORMATIVES

Performatives are a special sub-type of statements that require other than lexical-grammatical approach. Performatives are characterized by implicit illocutionary force. They not only describe but also present actions, so their analysis presupposes the analysis of explicit forms of the predicate (first person singular). Presentation of explicit primary performative is not always possible. There is a number of special performative verbs that enable the speaker to turn a sentence into a performative.

ЗМІСТ

З ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ФІЛОЛОГІЇ

<i>Ольга Пророченко.</i> Розвиток германського мовознавства в Україні.....	3
<i>Василь Лазарович, Оксана Дяків.</i> До питання історичного розвитку лексичного складу фразеологічних запозичень (на матеріалі німецької і латинської мов).....	9
<i>Валерій Шехтер.</i> Функціональний аспект ідентифікації особи за ознакою статі в сучасних англійській та українській мовах.....	12
<i>Оксана Тронь.</i> Семантика предикатів доцільності.....	16
<i>Оксана Тронь, Василь Юсупів.</i> Концепти дебітивної модальності.....	21

ПРОБЛЕМИ ФОНЕТИКИ, ЛЕКСИКОЛОГІЇ ТА ФРАЗЕОЛОГІЇ

<i>Наталія Панасенко.</i> Тональні характеристики українських і американських ліричних пісень.....	28
<i>Віктор Кравченко, Володимир Гошилик.</i> Лексико-фонетичні особливості лінкольнширських діалектів у зіставленні з літературною англійською мовою.....	35
<i>Ярослав Билиця.</i> Прагматична релевантність семантики політичних фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької мови).....	41
<i>Василь Угринюк.</i> Вплив символіки конотативних значень фразеологізмів на їх умотивованість.....	45
<i>Олег Остапович.</i> Особливості функціональних характеристик національно-маркованої номінативної фразеології у австрійському варіанті німецької мови.....	49
<i>Яків Бистров, Леся Жук.</i> Семантика прикметників кольору в індивідуально-авторському вживанні (на матеріалі англійської та французької мов).....	62
<i>Любов Михайлюк.</i> Регіональна диференціація лексики англійської мови.	67
<i>Людмила Клименко, Анатолій Мицкан.</i> Продуктивні моделі творення неологізмів.....	71
<i>Галина Шацька.</i> Про особливості словотвору назв німецьких колоній Галичини.....	79

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ СТУДІЇ

<i>Наталія Телегіна.</i> Особливості композиції новел Ф.С.Фіцджеральда.....	85
<i>Наталія Телегіна, Катерина Ступіна.</i> Риси неоромантизму в художній системі роману О.Уайльда “Портрет Доріана Грея”.....	90
<i>Василь Ткачівський.</i> Німецькомовне листування І.Франка з австрійськими соціал-демократами.....	95
<i>Надія Лацик.</i> Новели Гі де Мопассана в перекладах В.Щурата.....	103

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ЛІНГВІСТИКИ

<i>Ольга Кульчицька.</i> Деякі практичні висновки з аналізу прагматичної функції мови.....	112
<i>Божена Маруневич.</i> Психологічний аспект проблеми штучного білінгвізму у зв'язку з навчанням німецької мови.....	117
<i>Людмила Клименко.</i> Структура і лексика наукової статті.....	123
<i>Елла Мінцис.</i> Композиційні особливості англійського есе.....	127
<i>Галина Реус.</i> Інтегрування базових вмінь мовленнєвої діяльності.....	131
<i>Інна Черних.</i> Багатовекторна комунікація іноземною мовою та засоби її реалізації у навчальній аудиторії.....	134
<i>Ольга Гітис.</i> Принципи тестування з іноземної мови.....	138
<i>Ася Гуцуляк.</i> Аудіювання як вид мовленнєвої діяльності.....	143

ТРИБУНА МОЛОДИХ

<i>Наталія Гонтаренко.</i> Семантичні шляхи утворення темпоральних іменників англійської мови.....	146
<i>Віра Тхір.</i> Псевдоевфемія у сучасній англійській мові.....	151
<i>Лідія Козакевич.</i> Шляхи утворення комп'ютерної термінології.....	156
<i>Наталія Ходан.</i> Лінгвістичні засоби вираження ідеї тексту в оповіданні М.Спарк "Portobello Road".....	161
<i>Юлія Мануляк.</i> Амбівалентність іронії.....	165
<i>Юрій Твердохліб.</i> Семантичні ознаки перформативних речень в українській мові.....	171

CONTENT

FROM THE THEORY OF PHILOLOGY

<i>Olga Prorochenko.</i> Development of Germanic philology in Ukraine.....	3
<i>Vasyl Lazarovych, Oksana Dyakiv.</i> Addressing the issue of diachrony of lexis of phraseological borrowings (German and Latin).....	9
<i>Valery Shekhter.</i> Functional aspect of gender identification in modern English and Ukrainian.....	12
<i>Oksana Tron'.</i> Semantics of expediency predicates.....	16
<i>Oksana Tron', Vasyl Yusypiv.</i> Concepts of debitive modality.....	21

PHONETIC, LEXICOLOGICAL AND PHRASEOLOGICAL ISSUES

<i>Natalia Panasenکو.</i> Tonal characteristics of Ukrainian and American folk songs.....	28
<i>Victor Kravchenko, Volodymyr Hoshiylyk.</i> Lexical-phonetic peculiarities of Lincolnshire dialects compared to the codified English.....	35
<i>Yaroslav Bylytsya.</i> Pragmatic relevance of semantics of German political phraseological units.....	41
<i>Vasyl Uhrynyuk.</i> Influence of symbolics of connotative meaning of phraseologisms on their motivation.....	45
<i>Oleh Ostapovych.</i> Specificity of functional characteristics of nationally marked nomination phraseology in Austrian German.....	49
<i>Yakiv Bystrov, Lesya Zhuk.</i> Semantics of adjectives of colour in writer's usage (in English and French).....	62
<i>Lyubov Mykhailiuk.</i> Regional differentiation of English lexis.....	67
<i>Lyudmyla Klymenko, Anatoly Mytskan.</i> Productive patterns of neologism coining.....	71
<i>Halyna Shatska.</i> Wordformation peculiarities of the names of German colonies in Halychyna.....	79

LITERATURE STUDIES

<i>Natalia Telegina.</i> Composition of F.S. Fitzgerald's short stories.....	85
<i>Natalia Telegina, Kateryna Stupina.</i> Neoromantic features in the artistic system of "The Picture of Dorian Grey" by O. Wilde.....	90
<i>Vasyl Tkachivsky.</i> German correspondence of Ivan Franko with Austrian Social-Democrats.....	95
<i>Nadia Lashchyk.</i> Short stories by Guy de Maupassant in V. Shchurat's translation.....	103

APPLIED ASPECTS OF LINGUISTICS

<i>Olga Kulchytska.</i> Some practical conclusions derived from the analysis of pragmatic function of the language.....	112
---	-----

<i>Bozhena Marunevych. Psychological aspect of artificial bilinguism problem in teaching German.....</i>	117
<i>Lyudmyla Klymenko. Structure and vocabulary of scholastic paper.....</i>	123
<i>Ella Mintsys. Composition of the English essay.....</i>	127
<i>Halyna Reus. Integration of basic speech skills.....</i>	131
<i>Inna Chernykh. Multivector English communication and ways of its classroom realization.....</i>	134
<i>Olga Gitis. Principles of foreign language testing.....</i>	138
<i>Asya Hutsulyak. Auditive work as a type of communicative performance.....</i>	143

YOUNG SCHOLAR'S FORUM

<i>Natalia Hontarenko. Semantic ways of coining English temporal nouns.....</i>	146
<i>Vira Tkhir. Pseudoeuphemism in modern English.....</i>	151
<i>Lidia Kozakevych. Ways of coining computer terminology.....</i>	156
<i>Natalia Khodan. Linguistic means of bringing out the message in "Portobello Road" by M. Spark.....</i>	161
<i>Yulia Manulyak. Ambivalence of irony.....</i>	165
<i>Yuriy Tverdokhlib. Semantic characteristics of Ukrainian performatives.....</i>	171

ІНБ ПНУС

698045

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський університет ім. Василя Стефаника

ВІСНИК
Прикарпатського університету ім. Василя Стефаника
ФІЛОЛОГІЯ
Випуск 7
Видається з 1995 р.

Адреса редколегії: 76000, м.Івано-Франківськ,
вул. Шевченка, 57
Факультет романо-германської філології
Прикарпатського університету ім. Василя Стефаника
тел. 59-60-69

Ministry of Education of Ukraine
Precarpathian University named after V.Stefanyk

NEWSLETTER
Precarpathian University named after V.Stefanyk

PHILOLOGY
№ 7 Issue
Published since 1995
Publishers' address: Precarpathian University
57, Shevchenko Str.,
76000, Ivano-Frankivsk. tel. 59-60-69

Старший редактор: Олена БОЙЧУК
Літературний редактор: Любов ОБОДЯНСЬКА
Комп'ютерна правка: Лідія КУРІВЧАК
Комп'ютерна верстка: Віра ЯРЕМКО
Коректор: Марія СПЛАВНИК

Друкується українською мовою
Реєстраційне свідоцтво КВ №435

Здано до набору 10.11.2003 р. Підп. до друку 25.12.2003 р. Формат 60x84/16.
Папір ксероксний. Гарнітура "Times Neu Roman". Ум. друк. ар. 11,5. Вид.
арк. 11,75. Тираж 300 прим. Зам. 567.

Друкарня видавництва "Плай" Прикарпатського університету
ім. Василя Стефаника
76000, м.Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57, тел. 59-60-51